

UITEINDELIJK STA JE ER ALLEEN VOOR.

| *Een studie naar de school-werk transitie
van maatschappelijk kwetsbare jongeren*

Een publicatie van het Jeugdonderzoekplatform

Robin Kemper, Annelore Van Der Eecken, Ilse Derluyn, Maria De Bie & Lieve Bradt

Vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek, Universiteit Gent

INHOUD

p.5	1. <i>Inleiding</i>
p.6	2. <i>Werkloosheid en jeugd</i> een theoretische omkadering
p.13	3. <i>Doelstelling en methodologie</i>
p.20	4. <i>Van school naar werk</i> bevindingen uit de JOP-monitor 3
p.28	5. <i>Uiteindelijk sta je er alleen voor.</i> Interviews met maatschappelijk kwetsbare jongeren over school, werk en maatschappelijke dienstverlening
p.61	6. <i>De toeleiding naar werk:</i> het perspectief van sociaal werkers

1. INLEIDING

Voor u ligt de rapportage van een onderzoek naar de school-werk transitie van maatschappelijk kwetsbare jongeren en de betekenis van maatschappelijke dienstverlening in deze transitie. De studie is uitgevoerd door het Jeugdonderzoeksplatform (JOP), een interdisciplinaire en interuniversitaire samenwerking tussen de Universiteit Gent, de Vrije Universiteit Brussel en KU Leuven, en door de Vlaamse overheid erkend als Steunpunt voor Beleidsrelevant Onderzoek. Naast het ontsluiten van bestaand Vlaams jeugdonderzoek verzamelt het JOP, aan de hand van de JOP-monitor, op regelmatige basis ook zelf informatie over de leefwereld, levensomstandigheden en activiteiten van jongeren in Vlaanderen. Tijdens de periode 2012-2015 werden deze kwantitatieve studies binnen het JOP aangevuld met kwalitatieve studies, waarbij gefocust werd op een groep jongeren die tot nog toe eerder onderbelicht waren gebleven. Een eerste kwalitatieve studie betrof een onderzoek naar jongeren in het deeltijdsonderwijs, met als titel *De slow motion intrede op de arbeidsmarkt. Het systeem leren en werken door de ogen van jongeren*. Het huidige rapport vormt in zekere zin dan ook een vervolg op deze studie waarbij deze keer meer gefocust wordt op de transitie naar werk.

Het thema jeugdwerkloosheid en de precaire positie van laaggeschoolden prijkt de afgelopen jaren hoog op verschillende politieke agenda's. In veel onderzoek en beleidsdocumenten, ook steeds vaker in Vlaanderen, wordt de term NEET (*not in employment, education or training*) gebruikt om werkzoekende of 'inactieve' (noch werkende, noch werkzoekende) jongeren te identificeren. Met deze studie willen wij graag een bijdrage leveren aan de kennis over deze jongeren en de bredere problematiek om hen heen. We maken daarbij in dit rapport overigens geen gebruik van de term NEET¹ maar spreken, juist om helder te zijn, van maatschappelijk kwetsbare jongeren. We doelen hiermee op de groep niet- of laaggekwalificeerde jongeren die actief zijn op de arbeidsmarkt, maar die periodes van werk en werkloosheid afwisselen en zodoende vaak in aanraking komen met maatschappelijke voorzieningen. Als aanvulling op de interviews met de jongeren, behandelen we aan de hand van interviews ook het perspectief van sociaal werkers op het werken met deze doelgroep, de toeleiding naar de arbeidsmarkt en de moeilijkheden die daarbij komen kijken.

Na deze inleiding volgen vijf hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk wordt een theoretische omkadering gepresenteerd over jongeren en werk, en de veranderende betekenis van de jeugdperiode. Daarna zetten de methodologie en doelstelling uiteen. Het hoofdstuk *Van school naar werk: bevindingen uit de JOP-monitor 3* is kwantitatief van aard: we presenteren bevindingen uit de JOP-monitor 3 (2013) over studeren en werken die nog niet verschenen in eerdere rapportages over deze afname van de JOP-monitor. In *Uiteindelijk sta je er alleen voor. Interviews met maatschappelijk kwetsbare jongeren over school, werk en maatschappelijke dienstverlening* staat de beleving van de jongeren centraal. Het hoofdstuk bestaat uit een deel dat ingaat op de relatie met de school, een deel over de zoektocht naar werk en de ondersteuning daarbij, en een discussie. Het laatste hoofdstuk tenslotte omvat een analyse van de interviews met de sociaal werkers.

De titel, *Uiteindelijk sta je er alleen voor*, is ontleend aan één van de citaten van één van de jonge respondenten die na een beschrijving van een beschikbaar hulpkanaal, met zijn goede en minder goede kanten, verzuchtte: 'maar voor de rest doe je het ook alleen maar zelf, hè? Uiteindelijk sta je er alleen voor.' Het is een verzuchting waar elk van de geïnterviewde jongeren zich in zou herkennen en die daarmee, helaas, zeer kenmerkend is voor de zoektocht van deze jonge mensen naar werk.

¹ Er zijn veel interessante teksten verschenen die uitgebreid ingaan op de term NEET, zie onder meer Furlong (2006) en MacDonald (2011).

2. WERKLOOSHEID EN JEUGD: *een theoretische omkadering*

Werk is een thema dat doorgaans niet onder de noemer 'jeugdbeleid' of 'jeugdonderzoek' wordt gevat (Boonaert & Cousse, 2010). Het meeste jeugdonderzoek waarin arbeid een prominente plaats krijgt toebedeeld, betreffen veelal studies naar wat in de literatuur 'transities' of 'jeugdtransities' wordt genoemd. Deze transitie is meer specifiek de overgang van school naar werk of, breder gezegd, van een periode van kind-zijn, getypeerd door afhankelijkheid, naar een fase van volwassenheid, gekenmerkt door autonomie – *coming of age*, zoals dat in de populaire cultuur zo mooi heet. Deze transities zijn de afgelopen vijf decennia flink veranderd. Tot ongeveer de jaren 1970 verliep de transitie van jeugd naar volwassenheid in grote mate gestandaardiseerd en was zij van relatief korte duur (Settersten & Ray, 2010; Thomson, 2007). Traditionele markerings van volwassenheid (bijvoorbeeld een vaste baan, een huis kopen, kinderen krijgen) zag je bij de meeste jonge mensen zo rond hun vijftiende levensjaar (Iacovou & Aasve, 2006). Sterke veranderingen op de arbeidsmarkt, de massificatie van het onderwijs en individualisering zijn voorbeelden van maatschappelijke processen die maken dat jeugdtransities in de huidige 'post-traditionele' of '(laat)moderne' samenlevingen (Giddens, 1990) steeds meer gefragmenteerd (ge-'de-standaardiseerd') verlopen (Settersten & Ray, 2010). Door de groeiende verscheidenheid aan mogelijkheden in deze transitiefase zijn keuzes en handelingen op individueel vlak van toenemend belang (Walther, 2006). Volwassen worden is daarmee in toenemende mate een 'project' (Du Bois-Reymond, 1998) waarbij het individu als belangrijkste actor keuzes maakt die niet noodzakelijk binnen vertrouwde collectieve patronen vallen (Henderson, Holland, McGrellis, Sharpe & Thomson, 2006). Het belang van eigen keuzes blijkt ook uit het beleid aangaande (jeugd)werkloosheid, waarin zich een individualisering van de verantwoordelijkheid heeft voltrokken (Van Parys & Struyven, 2013). Het is dan ook geen toeval dat in grootschalige studies naar jeugdtransities thema's als sociale ongelijkheid, sociale uitsluiting en sociale klasse een grote rol krijgen toebedeeld (zie bijvoorbeeld MacDonald & Marsh, 2005; Henderson et al., 2007). Het hebben van werk is en blijft een zeer duidelijk maatschappelijke breuklijn die bepaalt of iemand meedoet en meetelt – en dus volwassen en onafhankelijk is – of niet. In dit onderzoek gaan we dan ook op zoek naar de rol van werk in de transities van laaggeschoolde jongeren, de groep die de 'harde probleemkern' (VDAB, 2011, pag. 31) van de jeugdwerkloosheid vormt.

Er is een grote hoeveelheid onderzoek naar deze thema's beschikbaar. Dit theoretische hoofdstuk heeft dan ook zeker niet de ambitie om alomvattend te zijn, daarom spreken we nadrukkelijk van *een* theoretische omkadering. De internationale literatuur die we aanhalen, betreffen in de regel vaak geciteerde en daarmee invloedrijke studies. Waar mogelijk proberen we ons toe te spitsen op de Vlaamse situatie. In wat volgt schetsen we een beeld van de problematisering van jeugdwerkloosheid en de toenemende inzet van het beleid om in te zetten op laag of niet gekwalificeerde jongeren. Vervolgens plaatsen we deze ontwikkeling in een breder kader met betrekking tot verschuivingen in de jeugdfase en belichten we literatuur over de betekenis en het nut van scholing.

2.1 *Jeugdwerkloosheid, een complex fenomeen*

De laatste jaren is de jeugdwerkloosheid in heel Europa, door toedoen van de economische crisis, disproportioneel gestegen: er is sprake van een algehele verhoging van de concentratie van jongeren onder de werklozen (Eeckhout, 2013). Op de lange termijn wordt een verdere toename van jeugdwerkloosheid verwacht (ILO, 2005). Het

in Europees verband relatief hoge jeugdwerkloosheidscijfer van België (22,1% in 2015) wordt voornamelijk verklaard door werkloosheidscijfers in het Waals en Brussels Hoofdstedelijk Gewest (respectievelijk 32,2% en 36,2%)². Puur in absolute cijfers bezien sluit de Vlaamse jeugdwerkloosheidsgraad daarmee aan bij de betere presterende landen in Europa (Sourbron & Herremans, 2013). Toch is ook in Vlaanderen deze problematiek niet te verwaarlozen (Cockx, 2013; Eeckhout, 2013). Hoewel het niet meer dan logisch is dat jongeren, die zich aan de start van hun arbeidsloopbaan bevinden, vaker werkzoekend zijn dan oudere werknemers, is in Vlaanderen de proportionele jeugdwerkloosheid buitengewoon groot: Cockx (2013) laat zien dat de gemiddelde jeugdwerkloosheid over de periode 2003-2012 meer dan drie keer zo groot is dan de 'gewone' werkloosheid (werkloosheid bij volwassenen tussen 25 en 54 jaar), hiermee is Vlaanderen een absolute uitschieter in Europa.

Jeugdwerkloosheid is bovenal een complex fenomeen, waarbij ook andere parameters dienen te worden bekeken. Vlaanderen beschikt in vergelijking met andere Europese gebieden over een arbeidsmarkt met bijzonder hoge intredekansen, maar tegelijkertijd over een gemiddeld hoge werkloosheidsduur (Sourbron & Herremans, 2013). Dit duidt op een duale arbeidsmarkt: een deel van de jongeren vindt relatief snel een job, terwijl een ander meer kwetsbaar deel relatief lang aan de zijlijn blijft staan. We zien dat ook terug in de jeugdwerkloosheidscijfers: Vlaanderen staat in een top vijf met landen als Nederland en Denemarken als het om de laagste werkloosheidsgraden onder hoger geschoolde jongeren gaat, maar het werkloosheidspercentage van laaggeschoolde jongeren ligt in Vlaanderen een stuk hoger dan in de andere vier landen uit diezelfde top vijf (Sourbron & Herremans, 2013). Herremans et al. (2013) stelt vast dat hooggeschoolde werkzoekenden een liefst driemaal hogere kans op werk hebben. Nicaise (2013) laat zien dat laaggeschoolde jongeren ongeveer 15% van de schoolverlaters uitmaken, maar na een jaar bijna 40% van de totale groep werkzoekenden vormt. We weten dat het vooral lager geschoolde jongeren zijn, jongeren met een migratieachtergrond en jongeren in de steden en Limburgse mijngemeenten die in Vlaanderen het meest worden getroffen door werkloosheid (Synerjob, 2013).

Een ander belangrijk punt is de lastige situatie aan de onderkant van de arbeidsmarkt. De arbeidsmarkt voor jongeren is zeer gevoelig voor socio-economische veranderingen (Gangl, 2002). Vroegtijdige schoolverlaters, maar ook jongeren afkomstig van het buso of het dbso, komen terecht in een arbeidsmarkt waar een structureel tekort is aan laaggeschoold werk, waar een grote toestroom is van nieuwe (vaak Oost-Europese) werknemers, en waar steeds meer geconcurrereerd moet worden met mensen met wel een opleiding: zo'n één op de tien jongeren onder de 30 jaar werkt in een baan onder hun scholingsniveau³ – één van de dimensies van het fenomeen *underemployment* (MacDonald, 2011). Laagopgeleiden, jongeren zonder diploma secundair onderwijs, vinden dikwijls werk via hun informele netwerk (Lawy e.a., 2010; MacDonald & Marsh, 2005), maar niet al deze jongeren beschikken over een (uitgebreid) sociaal netwerk. Deze jongeren lopen het risico om vast te komen zitten in een cirkel van wat wel eens 'poor quality jobs' (Green & Owen, 2006; MacDonald, 2011) of 'dead end jobs' (Quinn, Lawy & Diment, 2008) genoemd wordt. Doorgaans ontbreekt het deze lager opgeleide jongeren niet aan de wil om te werken (Chen, 2011; Van Paruys & Struyven, 2012; Van Hemel et al., 2009, Lawy e.a. 2010), en het vinden van werk lukt nog wel, maar het behouden is lastig (Chen, 2011). Ook voor Vlaanderen geldt: jongeren zitten vaak in tijdelijk en/of deeltijds werk en wisselen zodoende tussen periodes van werk en werkloosheid, en hiermee ook tussen periodes van autonomie en afhankelijkheid (VDAB, 2011). Jongeren wisselen ook regelmatig van status: soms zijn ze een tijdje niet actief, soms hebben ze werk (vaak interim), in soms

2 Bron: Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium EAK, Eurostat LFS (Bewerking Steunpunt Werk/Departement WSE). Raad te plegen via de website van Steunpunt Werk (directe link: <http://www.steunpuntwerk.be/node/2907>)

3 De Standaard, 30/10/14

volgen ze een training of opleiding (Lawy e.a. 2010; MacDonald, 2011). Dit patroon zien we ook terug in Vlaanderen: jongeren worden vaker dan ouderen aangeworven met een tijdelijk contract of als uitzendwerk (Vlaamse Armoedemonitor, 2013), ook zijn zij relatief makkelijk en goedkoop om te ontslaan (VDAB, 2011). Lager opgeleiden betrekken vaak wisselende posities, in grote mate opgelegd door contextuele factoren. Er is ook een groep die structureel inactief lijkt te zijn: één op de drie laaggeschoolde jongeren is langer dan een jaar werkloos (EAK, 2009) en tijdens het crisisjaar 2010 was gemiddeld ruim 34% van de jonge laaggeschoolde werkzoekenden langdurig werkloos (VDAB, 2011).

2.2 Inzet op de bestrijding van jeugdwerkloosheid

Meer dan 'gewone' werkloosheid, wordt jeugdwerkloosheid geproblematiseerd. Naast de economische kost die werkloosheid in het algemeen en jeugdwerkloosheid in het bijzonder met zich meebrengt, is er het risico op langdurige werkloosheid. Gedurende de werkloze periode verliezen jongeren immers de mogelijkheid om vaardigheden verder te ontwikkelen. Hierdoor hebben zij een grote kans op permanent inkomensverlies, aldus Eeckhout (2013). Daarbij komt nog de vrees om sociale en politieke spanningen: werkloosheid is stevast een van de belangrijkste voorspellers van criminaliteit (zie Hooghe, Vanhoutte, Hardyns & Bircan (2010) voor een overzicht en een studie op basis van Belgische data). Een lage werkloosheid wordt gezien als goed voor de sociale orde.

Dergelijke bezorgdheden maken dat de Europese Commissie aan de alarmbel trok. De Europese Commissie riep in februari 2013 de Jongerengarantie (Youth Guarantee) in het leven, waarbij voor de periode van 2014 tot 2020 zes miljoen euro werd voorzien om de jongerenwerkloosheid in de EU landen aan te pakken. Dit door de jongeren te helpen aan werk, verdere opleiding of training binnen de vier maanden nadat zij school verlaten. Concreet houdt de Jongerengarantie in dat de Europese lidstaten programma's opstellen om een succesvol toetreden van jongeren op de arbeidsmarkt mogelijk te maken, waarvoor zij van de EU financiële steun krijgen (subsidies) (HR Public, 2015). Als we de Jongerengarantie van naderbij bekijken, is op te merken dat de nadruk daarbij ligt op vroegtijdig ingrijpen (Crivit, 2014), op activering en op de situatie van de jongere en zijn wensen en behoeften mee in rekening brengen (Vancraeynest, 2013). De Jongerengarantie voorziet dat dergelijke zoektocht naar een gepast traject met zich mee kan brengen dat de begeleiding zowel kort, als lang en intensief kan zijn (Europese Commissie, 2012). Hoewel er bepaalde richtlijnen zijn, zijn de verschillende lidstaten hier niet aan gebonden: de Jongerengarantie wenst ieder land voldoende ruimte te bieden om de Jongerengarantie door te voeren zodat er rekening gehouden kan worden met landspecifieke omstandigheden en/of problemen (Europese Commissie, 2012). Dit impliceert dat er in de EU landen tal van verschillende initiatieven zijn ontstaan, allen met het oog op de begeleiding van (kwetsbare) jongeren naar werk. Daarbij zijn ook de organiserende instanties divers, daar de Jongerengarantie erkent dat een samenwerking van verschillende partners, zoals de overheid, het onderwijs, de werkgeversorganisaties, de vakbonden, het jeugdwerkzorg, enz., cruciaal is om de Jongerengarantie te garanderen.

Gemeenschappelijk aan de initiatieven in Vlaanderen is dat bij de implementatie van de Jongerengarantie een aanbod op maat van alle jonge werkzoekenden centraal staat, door aan jongeren persoonlijke ondersteuning te bieden bij het zoeken naar een job, een intensieve begeleiding en werkervaring (Muyters, 2014). Scholing en opleiding vormen de hoeksteen van de begeleiding van jongeren naar werk. Allicht heeft dit te maken met de vaststelling dat zowat de helft van de jonge werkzoekenden laaggeschoold is en onvoldoende kwalificaties heeft (HR Public, 2015). Aangenomen wordt dat jeugdwerkloosheid veroorzaakt wordt door een gebrek aan vaardigheden en dat dit opgelost kan worden door de jongeren vaardigheden aan te leren (MacDonald, 2011). Met andere

woorden, in deze gedachtegang vormen scholing en opleiding de strategie om (vooral laaggeschoolde) jongeren aan een baan te helpen, een baan die zij ook kunnen behouden.

Voor deze activerende inzet wordt het sociaal werk aangesproken. In relatie tot kwetsbare, laaggeschoolde jongeren wordt in eerste instantie op de inzet van het jeugdwerkzorgwerk gerekend. Zoals vermeld zijn ook jeugdwerkzorgorganisaties een belangrijke partner in de strijd tegen de jeugdwerkloosheid van vooral kwetsbare laaggeschoolde jongeren. Van Parys en Struven (2013) beschrijven hoe een flexibele maar wel betrokken benadering, waarbij men naar jongeren toe gaat om hen te begeleiden, ondersteunen en aan te moedigen, belangrijk is bij de begeleiding van kwetsbare werkloze jongeren naar werk. Kwetsbare jongeren vragen immers – door hun gezinssituatie, laag opleidingsniveau, enz. – een meer langdurige ondersteuning en zorg. Het jeugdwerkzorgwerk neemt daarin een belangrijke rol op (Manghelinckx, 2014).

2.3 Bijzondere aandacht voor niet-gekwalificeerde of laaggeschoolde jongeren

Zoals we in het voorgaande hebben laten zien staan in de aanpak van jeugdwerkloosheid vooral niet-gekwalificeerde of laaggeschoolde jongeren centraal. De werkloosheidsgraad in België is immers vooral een probleem van en voor de lager geschoolde jeugd (VDAB, 2011; Cockx, 2013; Sourbron & Herremans, 2013). De schoolwerktransities van lager en hoger geschoolde jongeren verlopen dan ook substantieel verschillend. MacDonald (2011) maakt een onderscheid tussen 'fast-track' en 'slow-track' transitities of de transitities van respectievelijk lager – en hoger geschoolde jongeren. Hoger geschoolde jongeren komen pas na het doorlopen van hoger onderwijs op de arbeidsmarkt terecht. MacDonald (2011) wijst in dit kader op beleidsveranderingen in de jaren 1970: als reactie op de toenemende jeugdwerkloosheid naar aanleiding van de economische crisis, werd een grotere nadruk gelegd op (langer durende) scholing (cf. verlening van de leerplicht). Dit komt in een latere paragraaf, waarbij we verdere historische duiding geven, nog uitgebreider aan bod. Du Bois-Reymond (1998) en Willis (1977) stellen dat dit ook mede mogelijk gemaakt wordt door de langere economische afhankelijkheid van de ouders: (hooggeschoolde) jongeren kunnen (meer dan laaggeschoolde jongeren) terugvallen op de financiële en culturele middelen van hun ouders. De langere afhankelijkheid van de ouders brengt met zich mee dat jongeren pas op een later tijdstip in contact komen met activiteiten die doorgaans geassocieerd worden met de volwassenheid (het verdienen van geld, het ouderlijk huis verlaten, het ouderschap, enz.) (Du Bois-Reymond, 1998). In dit opzicht is ook de relatief lage arbeidsactiviteitsgraad van de Vlaamse jeugd interessant: relatief veel jongeren volgen in Vlaanderen hogere studies - hooggeschoolden vormen met 42,3% het grootste aandeel in de totale groep schoolverlaters (Nicaise, 2013) – en zij combineren studeren zelden met een (deeltijdse) job. In Nederland combineert 58,3% van de studenten studeren met werk, tegenover minder dan 9% in Vlaanderen (Sourbron & Herremans, 2013).

De term 'fast-track transitities', of de transitities van lager geschoolde jongeren, verwijst naar de vaststelling dat lager geschoolde jongeren sneller de stap naar de arbeidsmarkt (alook naar zelfstandig wonen en ouderschap) zetten (Du Bois-Reymond, 1998; MacDonald, 2011). Zij willen/moeten doorgaans sneller volwassen worden en doen dit ook door een eerder kortdurende opleiding te volgen, wat het mogelijk maakt sneller economisch onafhankelijk te worden en een gezin te starten (Du Bois-Reymond, 1998; Sen, 2008). Dit heeft te maken met hun ervaringen met het 'jong-zijn'. Tal van onderzoek stelde reeds vast dat deze jongeren zich niet erg comfortabel voelen in externe socialisatiemilieus zoals de school en de vrije tijd. Shildrick en MacDonald (2007) beschrijven hoe de schoolloopbaan van laaggeschoolde jongeren eerder moeilijk verloopt. Deze auteurs geven aan dat laaggeschoolde jongeren op school veelal kampen met een gevoel van

verveling, zich niet thuis voelen, enz. en dit maakt dat zij hun schoolloopbaan beëindigen alvorens een diploma te behalen. Soms speelden ook financiële problemen een rol in het vroegtijdig beëindigen van de schoolopleiding en het niet verderzetten van een hogere opleiding, aldus Shildrick en MacDonald (2011). Een gelijkaardig patroon zien we in de vrijetijdsbesteding: in zowel nationaal als internationaal onderzoek wordt keer op keer vastgesteld hoe laaggeschoolde jongeren, net als andere kwetsbare groepen, de grote afwezigen vormen in de georganiseerde vrijetijdsvormen (Smits, 2011; Roggemans, Smits, Spruyt & Van Droogenbroeck, 2013). Zelf-gerapporteerde redenen daarbij zijn andere interesses, onbekendheid, het niet vinden van aansluiting, enz. (o.a. Coussée, 2006; Van de Walle, 2013).

Shildrick en MacDonald (2007) stellen dat, doordat deze jongeren doorgaans sneller op de arbeidsmarkt terecht komen en sneller een gezin stichten, zij een groter risico op werk-, dakloosheid en armoede lopen. Hun leven na school wordt bijgevolg veelal gekenmerkt door onvoorspelbaarheid en onzekerheid (Shildrick & MacDonald, 2007). Dergelijke 'moeilijke situaties' geven niet zelden aanleiding tot naschoolse opleiding en training, ondanks de afkeer die veel laaggeschoolde jongeren hebben van schoolse/klassikale situaties. Het wekt dan ook geen verwondering dat dergelijke opleidingen meestal als negatief ervaren worden – jongeren omschrijven ze als 'saai' en 'tijdverspilling' – en vervolgens vroegtijdig afgebroken worden (Shildrick & MacDonald, 2007; Willis, 1977). De laatstgenoemde auteurs beschrijven bovendien dat deze opleidingen vaak laag van kwaliteit zijn en geen (stabiele) job op de arbeidsmarkt opleveren. Het vinden van werk lukt met andere woorden nog wel – Shildrick en MacDonald (2007) wijzen erop dat het hen vaak minder uitmaakt om welk soort werk het precies gaat – maar het behouden is eerder moeilijk (Chen 2011; Shildrick & MacDonald, 2007). Perioden van werk wisselen veelal af met perioden van werkloosheid (Lawy, Quinn & Diment, 2010; MacDonald, 2011; VDAB, 2011). Dit kan ook gelinkt worden aan de vaststelling dat jongeren, vaker dan ouderen, aangeworven worden met een tijdelijk contract of als uitzendwerk (Vlaamse Armoedemonitor, 2013). Ook zijn zij relatief makkelijk en goedkoop om te ontslaan (VDAB, 2011). Daarenboven was er in de studie van Shildrick en MacDonald (2007) geen indicatie dat jongeren met weinig kwaliteitsvolle jobs op termijn doorgroeiden naar hogere posities. Als we daarbij weten dat deze jongeren werken in werkroosters die de combinatie werk en gezin bemoeilijken en hun werk daarenboven doorgaans weinig betaald is (Shildrick en MacDonald, 2007), dan moet duidelijk zijn dat het verderzetten van een dergelijke 'laaggeschoolde job' geen evidentie is.

2.4 Veranderende betekenis van de jeugdperiode

In de vorige paragrafen zagen we hoe de jeugdwerkloosheid in Vlaanderen een groot probleem vormt, en dan vooral voor laaggeschoolde jongeren. We wierpen een blik op de bestrijding van jeugdwerkloosheid in Vlaanderen. De impact van de Europese richtlijnen in het kader van de Jongerengarantie werd geïllustreerd en we beschreven hoe scholing en opleiding in Vlaanderen de hoeksteen vormen van de begeleiding van (kwetsbare) jongeren naar werk. We bespraken de verschillen tussen hoger en lager opgeleiden, waarbij we de nadruk legden op de moeilijke trajecten van laaggeschoolde jongeren, veelal voortvloeiend uit hun moeilijke schoolloopbaan. Hier stuiten we op een paradox: we zien hoe laaggeschoolde jongeren worden afgesloten van maatschappelijke hulpbronnen, zoals onderwijs (maar ook vrije tijd), en om hen toe te leiden tot de arbeidsmarkt gaat men opnieuw gebruik maken van dezelfde hulpbronnen namelijk scholing en training. Om dit beter te begrijpen gaan we in wat volgt dieper in op de veranderende betekenis van de jeugdperiode en de versterkte bijzondere inzet op kwetsbare jongeren.

Om de betekenis van jeugdwerkloosheid en de inzet op scholing en opleiding te begrijpen is het nodig om een historisch perspectief aan te reiken en meer specifiek de overgang

van een psychosociale benadering van de jeugdperiode naar een toelidings- en, parallel daarmee, sociaal-culturele benadering van de jeugdperiode (Van Ewijk, 1994; Zinnecker, 1995). De psychosociale benadering van de jeugdperiode situeert zich in de periode 1900-1976. Er was toen sprake van een economische hoogconjunctuur. In deze periode zijn er een aantal maatschappelijke ontwikkelingen die het denken over kinderen beïnvloedden: invoering van het arbeidsverbod, invoering van de leerplicht, enz. (de kindwetgeving). Van Ewijk (1994) beschrijft hoe in studies en debatten met betrekking tot jongeren in de jaren 1960 de idee centraal stond dat jongeren een verlengde overgangstijd nodig hadden om volwassenen te worden en een plaats in de samenleving te verwerven. De persoonsvorming van jongeren stond centraal: jongeren moeten de kans krijgen om hun identiteit tot ontwikkeling te laten komen. De jeugdperiode werd gezien als een 'experimenteerperiode' (Van Ewijk, 1994). Jongeren krijgen een 'time out' en worden ontzegt van volwassen verantwoordelijkheden (Sen, 2008). Dit gereguleerde uitstel werd door Erikson (1986 in Van Ewijk, 1994) benoemd met de term 'het psychosociaal moratorium'. Deze psychosociale benadering van jongeren verdwijnt echter naar de achtergrond in de jaren 1970 als de samenleving getroffen wordt door grote werkloosheid en bezuinigingen: een economische benadering van de jeugdperiode is sindsdien aan de orde. In plaats van de jeugdperiode te zien als een tijd waarin jongeren hun identiteit tot ontwikkeling kunnen laten komen, wordt de jeugdperiode beschouwd als een periode waarin jongeren voorbereid moeten worden op hun positie op de arbeidsmarkt en in de samenleving (Van Ewijk, 1994). Het beleid ging zich richten op een zo laat mogelijke intrede van jongeren op de arbeidsmarkt. Kwalificatie staat centraal: jongeren krijgen verschillende kansen om zich te vormen en jongeren worden verwacht deze kansen te benutten (Du Bois-Reymond, 1998). Nadruk ligt op de autonomie van jongeren en de verantwoordelijkheid van ouders. De materiële ondersteuningsmogelijkheden van het thuismilieu wegen immers zwaarder door, daar jongeren in toenemende mate economisch afhankelijk zijn van hun ouders door een langer durende scholing. Deze economische afhankelijkheid combineren zij met sociaal-culturele zelfstandigheid: jongeren hebben veel inspraak in het gezin, de schoolkeuze, de schoolopleiding, de besteding van de vrije tijd, relatievorming, enz.

Vandaag zien we een nog radicalere versie van dit toelidingsmoratorium (Van Ewijk, 1994) in wat Zinnecker (1995) noemt 'het cultureel moratorium'. Door de democratisering van het onderwijs wordt het beeld van de opvoeding dat dominant is in de hogere klasse gezinnen het standaardbeeld (Du Bois-Reymond, 1998; Sen, 2008; Zinnecker, 1995). Alle kinderen moeten onderwijs volgen en ook buiten de school, bijvoorbeeld in het domein van de vrije tijd, zoveel mogelijk cultureel kapitaal verwerven (Du Bois-Reymond, 1998; Zinnecker, 1995). De jeugdperiode is met andere woorden een periode geworden waarin je de sociaal-economische fundamenteën legt voor later (Shildrick & MacDonald, 2007). Doordat vertrokken wordt vanuit een bepaald standaardbeeld van de jeugdperiode wordt alles wat daarbuiten valt als afwijkend beschouwd (cf. Sen, 2008). Bijvoorbeeld, kinderen die hun ouders thuis helpen in de krantenwinkel in plaats van studeren, of kinderen die hun vrije tijd liever 'rondhangend' doorbrengen op straat in plaats van in de jeugdbeweging, worden beschouwd als afwijkend van de norm. Echter, niet alleen het opvoedingsconcept van laaggeschoolde jongeren is verschillend maar ook hun levenscondities. Jongeren wiens levensomstandigheden ervoor zorgen dat zij dit 'opvoedingsideaal' niet kunnen bereiken worden sociaal en cultureel gemarginaliseerd. Enerzijds worden zij afgescheiden van maatschappelijke hulpbronnen (bv. onderwijs en vrije tijd), anderzijds hebben zij het gevoel hun jeugd niet ten volle te kunnen beleven. Het leidt met andere woorden tot een dubbele marginalisering. De jeugdperiode is beladen met verwachtingen waar deze jongeren niet aan kunnen (of willen) voldoen. Jongeren hebben vele keuzes om te maken en niet alle jongeren zijn in staat om juist te kiezen. Of zij willen wel de juiste keuze maken maar hun levensomstandigheden laten dit niet toe. Laaggeschoolden zijn met andere woorden niet altijd in de mogelijkheid om voordelen te halen uit de domeinen van school en vrije tijd (Du Bois-Reymond, 1998).

3. DOELSTELLING EN METHODOLOGIE

3.1 Doelstelling en onderzoeksvragen

Dit onderzoek richt zich op de transitie van school naar werk bij laaggeschoolde jongeren. Met deze studie wensen we meer inzicht te krijgen in de beleving en betekenisgeving van deze jongeren zelf met betrekking tot school en werk en het vinden van een job. Zoals we in het voorgaande hoofdstuk hebben toegelicht, vormen de laaggeschoolde jongeren een van de belangrijkste doelgroepen bij inzet van het beleid op werkloosheid. Daarom focussen we ons ook in het bijzonder op de tussenkomst van maatschappelijke voorzieningen in de onderwijs- en arbeidscarrières van deze groep jongeren. Kwalitatief onderzoek is bij een uitstekende manier om een beeld te proberen schetsen van deze groep, gekenmerkt door een hoog risico op sociale uitsluiting, en hun transitie naar een volwassen bestaan in een context van veranderende trajecten naar volwassenheid en verschuivingen op de arbeidsmarkt en in sociaal beleid.

In dit alles stellen we ten eerste het subjectieve perspectief van de jongere centraal: daar we het ons als samenleving en beleidsmakers tot doel stellen deze jongeren een stap verder te helpen, is het in onze ogen van belang hun persoonlijke ervaringen en keuzes, hun logica, te onderzoeken en begrijpen, en dit mee te nemen in de ontwikkeling van een sociaal beleid. Ervaringen en betekenisgeving van jongeren onderzoeken en waarderen beantwoordt ook aan democratische waarden, rechtvaardigheid en burgerschap: er wordt veel over jongeren beweerd, en veel beleid ten aanzien van hen ontwikkeld en uitgevoerd, maar de stem van jongeren zelf blijft vaak onderbelicht, niet alleen in beleidsplannen, maar ook in wetenschappelijk onderzoek. Dit terwijl we zien dat het individu juist een steeds belangrijker actor lijkt te worden in de zoektocht naar werk, zowel vanuit het concept jeugd en de veranderende betekenis van de jeugdperiode bezien, als vanuit de jeugdwerkloosheid en de beleidsmatige aandacht en maatregelen met betrekking tot niet-gekwalificeerde en laaggeschoolde jongeren. Naast het onderzoeken van deze overgang van school naar werk, willen we in deze studie ook aandacht besteden aan de betekenisgeving aan de tussenkomst van maatschappelijke voorzieningen. Hierbij evalueren we geen concrete activeringsprojecten, maar proberen we een beeld te krijgen van de algemene impact en betekenis van formele steun in het leven van deze groep jongeren. We onderzoeken zodoende de vraag op welke wijze laagopgeleide jongeren betekenis geven aan hun ervaringen in hun transitie van school naar werk en hoe zij de tussenkomsten van maatschappelijke voorzieningen in dit proces ervaren. Vragen die hierbij een rol spelen zijn de volgende: wat is de betekenis van school in hun leven en hoe kijken ze terug op hun schoolcarrière? Wat zoeken zij in betaald werk? Welke strategieën hanteren zij om een baan te vinden en welke rol spelen maatschappelijke voorzieningen hierin? Wat zijn belemmerende en stimulerende factoren in hun zoektocht naar betaald werk?

Een tweede perspectief dat we onderzoeken, is het perspectief van sociaal werkers die op dagelijkse basis met deze doelgroep werken. We lieten in het voorgaande hoofdstuk zien dat in relatie tot laaggeschoolde jongeren voornamelijk het jeugdwerkloosheidswerk wordt ingezet. Dergelijke instrumentele inzet, waarbij jeugdwerkloosheidsorganisaties ingezet worden in de strijd tegen jeugdwerkloosheid, is niet evident. Het botst bij jeugdwerkloosheidswerkers niet zelden op weerstand (Van Bouchaute, 2005). Hoewel de meeste jeugd(werkloosheids-)werkers wel erkennen dat hun werking bepaalde veranderingen bij jongeren teweeg brengt (cf. deelname aan jeugd(werkloosheids-)werk

In de wetenschappelijke literatuur is uitvoerig gedocumenteerd over een soort tegenbeweging, over jongeren die zich niet zozeer met school en het 'schoolse' identificeren, maar wel met arbeid en een arbeiderscultuur. Het beroemdste voorbeeld is een studie van Paul Willis uit 1977, *Learning to Labour*, geschreefd op Marxistische (en Bourdieusiaanse) leest, met als uitgangspunt de vraag hoe het komt dat individuen uit de arbeidersklasse steeds uit vrije wil kiezen voor typische arbeidersjobs. Willis volgde zijn *working class lads* voor een periode van twee jaar toen zij nog op school zaten, en voor een jaar toen zij al aan het werk waren. De onderzoeker werkte zelfs zij aan zij met hen in de fabriek⁴. De arbeidersjongeren van Willis, de *lads*, keren zich juist af van deze schoolse cultuur en de dominante boodschap dat onderwijs goed voor je is. Zij vormen een (vooral masculien georiënteerde) tegencultuur, waarbinnen het arbeidersethos primeert: praktische kennis, levenservaring en wijsheid van 'de straat' worden boven academische kennis en theorie gesteld. School is, kortom, voor *losers*. Er waren in die tijd, de jaren 1970, ook genoeg duurzame jobs in de fabrieken. Bovendien groeiden de jongeren op in een typisch arbeidersgezin, in een buurt waar vooral arbeiders woonden, in een stad die het moest hebben van zijn fabrieken. Maar het gevoel wat deze jongeren hadden, dat school niet voor hen was (maar voor de kinderen uit middenklassegezinnen, woonachtig in middenklassewijken etc), dat er een andere, voor hen betekenisvoller waardensysteem was, is een vaker aangehaald en empirisch vastgesteld fenomeen in verschillende onderzoeken naar de *working-class* identiteit, vaak in de context van de overgang van een 'masculiene' arbeidseconomie naar een 'feminiene' diensteneconomie (Stafford et al., 1999). Ook schoolverlatende jongeren zijn in deze opzichten interessant om te bevragen. Zo schrijft McDowell (2001) dat de door haar geïnterviewde relatief jonge schoolverlaters (allen jongens) vooral het belang van werk benadrukken in plaats van studie, zelfs al beschikken ze zelden over duurzame jobs (hun werk is tijdelijk, parttime, met weinig tot geen doorgroeimogelijkheden) en dat ze over het algemeen negatief kijken naar hun schoolervaringen en de school zo vlug als mogelijk wensten te verlaten. Het schoolse blijft vreemd gebied. Tegelijkertijd is er onderzoek dat laat zien dat tegenwoordig vrijwel iedereen zich aansluit bij het idee dat onderwijs goed is voor je toekomst en dat een diploma je verder brengt in het leven. Dit geldt zowel voor jongeren die aan de rand van de maatschappij staan (Aaltonen, 2012), als voor hun ouders, zelfs al hebben die zelf een problematische schoolloopbaan gekend (Lareau, 2003; Devine, 2004).

4

Zie Hadberg (2006) voor een uiteenzetting over de door Willis' gebruikte onderzoeksmethode.

zou leiden tot een beter zelfvertrouwen, zelfrealisatie, identiteitsontwikkeling, sociale vaardigheden, enz.) die ook hun positie op de arbeidsmarkt ten goede kunnen komen (Van Bouchaute, 2005), stellen vele jeugd(welzijns-)werkers zich kritische vragen bij dergelijke instrumentele benadering van het jeugd(welzijns-)werk. Ook Coussée, De Stoop, Bradt en Nolf (2012) stellen dat jeugdwerk geen 'arbeidsmarkttoeleider' is. Volgens Nolf (2012) dient jeugd(welzijns-)werk jongeren niet aan te passen aan de arbeidsmarkt maar gaat het er net om de werking op de arbeidsmarkt in vraag te stellen. Ook de Vriendt (2012) stelt dat sociaal werkers/jeugd(welzijns-)werkers de taak hebben om evidente constructies in de samenleving kritisch te bevragen. Malmberg-Heimonen en Vuori (2006) stellen dat sociaal werkers hiertoe geschikt zijn doordat zij de risico's die beleidsmaatregelen voor bepaalde groepen inhouden, kunnen signaleren en zo meer inzicht kunnen verschaffen in specifieke situaties. Een belangrijke vraag is daarom vanuit welke visie sociaal werkers hun taakstelling (i.e. vormgeven aan de activerende inzet) opnemen: hoe kijken sociaal werkers naar hun rol in de begeleiding van kwetsbare laaggeschoolde jongeren naar werk? Inzicht in deze visie is belangrijk daar deze mee vorm geeft aan de wijze waarop het probleem van jeugdwerkloosheid wordt gedefinieerd. Hoewel het sociaal werk een prominente rol kan spelen in de strijd tegen jeugdwerkloosheid (Manghelinxk, 2013; Van Parys & Struyven, 2013), heeft men tot op heden in beleidsdiscussies slechts weinig aandacht gehad voor de visie van sociaal werkers.

De jongeren die bevestigd werden waren woonachtig in of rondom Gent, en de sociaalwerkers die we hebben geïnterviewd waren werkzaam in een Gentse voorziening. Traditioneel ligt de (jeugd)werkloosheid in stedelijke gebieden steevast hoger, en in oktober 2016 zijn er in zowel de stad Gent als Gent plus randgemeenten procentueel meer niet-werkende werkzoekenden (respectievelijk 26,1% en 22,2%) dan in Vlaanderen als geheel (17,3%); de jeugdwerkloosheidsgraad in Gent ligt daarmee niet veel lager dan in Antwerpen (28,0%) (VDAB/Avastat, 2016). Hier komt bij dat er ook nog jongeren zijn die niet geregistreerd zijn (zie bijvoorbeeld Van Parys, Van Dooren & Struyven, 2014) bij de VDAB, maar ook geen opleiding of werk volgen. OCMW-voorzitter en Gentse schepen Rudy Coppens stelt in de Beleidsnota Werk & Activering⁵ van stad en OCMW Gent vier tamelijke brede beleidsaccenten voor inzake jeugdwerkloosheid: werken aan een preventief arbeidsmarktbeleid met oog op een betere afstemming van onderwijs en werk; meer jongeren toeleiden in werkervaringstrajecten op maat; ongekwalificeerde en/of maatschappelijk precaire jongeren naar werk begeleiden en tewerkstellingskansen van jonge werkzoekenden, inclusief hoger opgeleiden, versterken. Hiertoe worden een reeks samenwerkingsverbanden met sociale partners en werkgevers opgezet of (versterkt) gecontinueerd. Eén van de pistes hierbij betreft een betere begeleiding van ongekwalificeerde en/of maatschappelijk precaire jongeren naar werk, waarin met name de ambities uitgesproken worden om, via verschillende projecten en voorzieningen, kwetsbare jongeren via 'niet-schoolse' tweedekantstrajecten een onderwijskwalificatie te laten behalen. In de beleidsnota wordt eveneens een analyse gepresenteerd van de Gentse arbeidsmarkt op basis van verschillende bronnen. Veel van de kenmerken die voor Gent gelden, werden door de VDAB (2011) ook vastgesteld voor Vlaanderen: het aantal niet-werkende werkzoekenden stijgt; het aantal vacatures neemt af; er is sprake van een daling van de jobkansen, met name voor kansengroepen (waaronder jongeren); de ongekwalificeerde schoolverlaters wordt geïdentificeerd. In vergelijking met het Vlaamse gemiddelde kent Gent een relatief lage werkzaamheidsgraad, hetgeen verklaart wordt door het relatief hoge aandeel jongvolwassen inwoners. Evenwel is het percentage jongvolwassenen dat aan het werk is desondanks relatief hoog.

5

Raadpleegbaar via <https://stad.gent/sites/default/files/page/documents/20140509%20-%20Beleidsnota%20Werk%20en%20Activering.pdf>

3.2 Methodologie

In ons onderzoek maken we gebruik van drie databronnen: kwantitatieve gegevens uit de JOP-monitor 3⁶, veertien interviews met jongeren en negen interviews met sociaal werkers. We belichten kort elk van deze drie methoden.

Eén van de werkzaamheden van het JOP het uitvoeren van grootschalige surveys om zo de leefwereld van jongeren in Vlaanderen verder in beeld te brengen. Zodoende wordt de Vlaamse jeugd geregeld 'gemonitord' onder andere met een bevestiging middels post-enquêtes in 2013, de JOP-monitor 3. Net als bij de twee voorgaande JOP-monitors (2005-2006 en 2008) werd hiervoor een representatieve steekproef uit het Rijksregister getrokken en de geselecteerde jongeren (allen tussen 12 en 30 jaar oud) werden bevestigd via een post-enquête (N=3729). Deze bevestiging maakt gebruik van gestandaardiseerde instrumenten en is vooral gericht op kwantitatieve verwerking. In hoofdstuk 4 van dit rapport, *Van school naar werk: bevindingen uit de JOP-monitor 3*, worden een aantal analyses gedaan in relatie tot jongeren en werk in het algemeen en de situatie van laaggeschoolde jongeren in het bijzonder. Dit hoofdstuk kan men het beste zien als een inleidend hoofdstuk op de thematiek. Bevindingen uit deze JOP-monitor 3 werden al eerder gepubliceerd (Bradt, Pleysier, Put, Siongers & Spruyt, 2014), maar cijfers over jongeren en arbeid waren daar nog niet in opgenomen.

Hoofdstuk 5, getiteld *Uiteindelijk sta je er alleen voor. Interviews met kwetsbare jongeren over school, werk en maatschappelijke dienstverlening*, presenteert de bevindingen uit de interviews met jongeren. Via het OCMW Gent gingen we op zoek naar jongeren die mee wilden werken aan het kwalitatieve onderzoek. We stelden daarbij volgend profiel voorop: tussen 18 en 26 jaar oud, laaggeschoold volgens de VDAB-definitie (secundair onderwijs niet afgerond – dus maximaal so1, aso2, kso2, tso2, bso2 – of een afgeronde opleiding buso, dbso of leertijd) (VDAB, 2014) of een diploma bso, werkzoekend of een periode van werkloosheid achter de rug, woonachtig in of rondom Gent. In een eerste reeks interviews werden vijf jongeren geïnterviewd die deelnamen aan Extra Time, een groepswerking binnen de dienst Emancipatorische Werking van het OCMW Gent dat zich richt op de sociale activering van jongeren met de 'zwakste' profielen. Eén interview hierbij bleek te weinig bruikbaar wegens een te gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal bij de respondent. Met de Emancipatorische Werking en het Opleidings- en Tewerkstellingscentrum van het OCMW Gent is er vervolgens een selectie gemaakt van nog eens tien jongeren, met zowel meer sterke als meer zwakke profielen. Via hun maatschappelijk assistent is om toestemming tot deelname gevraagd. De jongeren zijn door de onderzoeker zelf benaderd voor een interview bij hen thuis. Twee van deze tien jongeren vielen af (één wilde niet meer meewerken; een ander bleek te hoog opgeleid). Tot slot werden nog twee jongeren bereid gevonden mee te werken: één via een respondent die al deel had genomen en één via het persoonlijk netwerk van de onderzoeker. Uiteindelijk zijn er interviews met 14 jongeren getranscribeerd en geanalyseerd. Dit vond plaats in de periode van februari tot mei 2015. Alle deelnemers hebben vrijwillige toestemming gegeven middels een *informed consent*. Zij kregen een fictieve naam toegewezen of mochten zelf een naam kiezen. Tijdens de interviews maakten we gebruik van een topiclist welke semigestructureerd was aan de hand van drie overkoepelende topics: de werk- en onderwijservaringen, de begeleiding en steun en het toekomstperspectief. Elk van de topics was onderverdeeld in een reeks subtopics, zoals schoolverlaten en strategieën om werk te zoeken (bij werk- en onderwijservaringen), barrières en gewenste hulp (bij begeleiding

6

De JOP-monitor 3 is de derde afname van de JOP-monitor, een periodiek afgenomen (2005, 2008 en 2013) postmonitor afgenomen bij een representatief staal van de Vlaamse jeugd. Op basis van deze en andere verschenen er reeds verschillende publicaties. Zie ook: <http://www.jeugdonderzoeksplatform.be/nl/publicaties/type/boeken>

en steun). De veertien transcripties werden verwerkt via een thematische inhoudsanalyse (Hsieh & Shannon, 2005) waarbij een inductieve werkwijze werd gehanteerd (Kondracki, Wellman & Amundson, 2002). Dit betekent dat de uiteindelijke thema's vanuit de data worden gevormd. De analyses werden gedaan met behulp van het computerprogramma Nvivo (versie 10).

In tabel 3.1 staat een overzicht van een aantal achtergrondkenmerken van de deelnemende respondenten, alsmede een beknopte samenvatting van hun huidige beroepsstatuut en werkgerelateerde ervaringen.

Tabel 3.1: Overzicht achtergrondkenmerken deelnemende respondenten

Gefin-geerde naam, geslacht en leeftijd	Woonsituatie	Laatst gevolgde richting voltijds secundair onderwijs	Huidig statuut en beknopte weergave stage- en werkervaring	Bron van inkomsten
Alice, v, 18	Appartement/studio; BZW	Buso; geen diploma	Huidig statuut: werkzoekend, neemt deel aan Extra Time. Heeft een vakantiejob in de speeltuinwerking gedaan, alsmede vrijwilligerswerk gedaan in een rusthuis en in een manege voor verwaarloosde dieren.	Leefloon
Laetitia, v, 20	Appartement/studio; sociale woningbouw	Bso; geen diploma	Op het moment van het interview werkzoekend en neemt ook deel aan Extra Time van het OCMW. Ze heeft stages gedaan in een supermarkt en op een kinderdagverblijf. Meerdere werkervaringen (al dan niet in het kader van werktrajecten) in de horeca, in een rusthuis en in een tweetal fabrieken.	Leefloon
Charles, m, 20	Appartement/studio; BZW	Tso; geen diploma	Sinds zijn 18 ^e is zit hij zonder werk: hij heeft twee maanden stage gelopen bij een vzw die uitstappen voor kinderen organiseert. Heeft vooral gesolliciteerd bij (kleding)winkels, maar zonder succes. Wil na Extra Time terug naar school.	Leefloon

Mayson, m, 19	Appartement (particulier); samen met vriendin	Syntra; geen diploma	Heeft vooral in de schoonmaak gewerkt. Hiermee is hij noodgedwongen gestopt omdat hij op straat kwam te staan, en later nog eens omdat het OCMW de borg zijn appartement anders niet mocht voorschieten. Heeft veel via interimts tevergeefs gezocht naar werk. Sinds kort neemt ook hij deel aan Extra Time.	Leefloon
Stef, m, 19	Woonachtig in opvang voor thuislozen (CAW)	Buso; geen diploma	Verblijft momenteel in een opvangcentrum voor thuislozen, leeft van een leefloon. Heeft een half jaar vrijwilligerswerk voor het asiel (honden uitlaten, 'koten kuisen') gedaan, leefde toen op straat. Heeft een handvol korte horeca-ervaringen via interimkantoren.	Leefloon
Henk, m, 23	Appartement	Aso; geen diploma	Loopt stage in een vzw middels artikel 60 voor vier dagen in de week, één dag in de week scholing (orthopedagogie). Heeft naar eigen zeggen nooit moeite gehad werk te vinden, maar vind het aanbod voor jongeren zonder diploma's 'miniem en demotiverend'. Veel werkervaring in de schoonmaak (via interim) en met zwart werk.	Leefloon
Ernest, m, 20	Studio	Tso; geen diploma	Middels artikel 60 werkzaam als houtbewerker (meubelrenovatie) in een vzw, heeft nog enkele maanden te gaan. Hem is het advies gegeven straks in een sociale werkplaats te gaan werken, maar daar heeft hij grote twijfels bij.	Leefloon/salaris
Rudi, m, 23	Huurt samen met vrouw en kinderen een huurhuis in de sociale sector	Dbso; geen diploma	Rudi heeft verschillende banen gehad, bij onder andere een vleesfabriek, likeurfabriek, een tuinbouwcentrum, maar ook bij een beschutte werkplaats. Hij heeft het Extra Time-traject gevolgd, en een getuigschrift behaald als productiemedewerker via Groep Intro vzw en heeft het meeste werk gevonden via de interimkantoren en de VDAB. Momenteel zit hij thuis en leeft hij van de ziekenkas na een ongeluk met de brommer.	Tijdelijke invaliditeits-uitkering ziekenkas
Matteo, m, 23	Appartement; sociale woningbouw	Bso; geen diploma	Matteo heeft sinds het verlaten van de school verschillende jobs en werktrajecten gedaan. Ook heeft hij een tijd volwassenenonderwijs gevolgd (opvoeder) maar heeft dit moeten afbreken. Momenteel heeft hij net ontslag genomen bij zijn laatste werk als fietskoerier.	Salaris, keert terug naar leefloon

Ilse, v, 19	Appartement; sociale woningbouw	Bso; geen diploma	Sinds ze haar school heeft verlaten heeft ze 'op haar lui gat gezeten' en naar eigen zeggen niks gedaan, behalve 'hier en daar nekeer zo'n sollicitatie gedaan', vaak voor schoonmaakwerk, maar zonder succes. Momenteel volgt ze een werktraject via de VDAB: 'een voortraject in feite, om mijn eigen te vinden, wat ik dan zou willen doen.' Op school heeft ze stages gedaan in de bejaardenzorg, maar dat ging niet.	Leefloon
Joost, m, 18	Bij moeder/ op straat. Betreft binnenkort studio; BZW	Buso; geen diploma	Heeft buso-opleiding tot bakker gevolgd, en heeft ook meerdere stage gelopen en vakantie- en weekendjobs in de bakkerij gehad. Ook heeft hij, via zijn vader, een weekendjob als lasser gehad, maar daar is hij mee gestopt. Nu ambieert hij werk in de beveiliging.	Leefloon
Michel, m, 20 (via netwerk andere respondent)	Studio; BZW	Syntra; geen diploma	Nadat hij noodgedwongen zijn Syntra-opleiding (loodgieter) stop heeft gezet, is hij eigenlijk al twee jaar werkloos. Heeft een periode op straat gezeten. Zoekt veel via interims en VDAB, maar zonder succes. De enige werkervaring die hij heeft is een vakantiejob, kuisen, in het statuut van jobstudent, 51 uren, via zijn vader.	Leefloon
Lieve, v, 21	Appartement	Bso; diploma	Na diploma bso (6 ^e jaar, ouderenzorg) heeft ze een extra specialisatiejaar op een andere school geprobeerd te volgen, maar dit ging niet. Daarna heeft ze vier maand thuisgezeten, want 'hoe begint ge daaraan, werk zoeken?' Na vier maanden halftijds in de 'privé' gewerkt te hebben, heeft ze gesolliciteerd bij een rusthuis van het OCMW. Sinds kort heeft ze een contract voor onbepaalde duur, voltijds.	Salaris
Angelo, m, 23 (via netwerk onderzoeker)	Huis	Buso: diploma	Vanuit stages kwam hij terecht bij verschillende werkgevers in de bouw (dakdekker). Ook heeft hij via interim zeven maanden bij een bedrijf gewerkt. Veel gewisseld van jobs in de bouwsector zit hij nu op zijn plek. Lang zonder werk heeft hij nooit gezeten: 'drie, vier maand misschien.'	Salaris

jeugdwerkloosheidsorganisaties werden geselecteerd op basis van hun relevantie voor de doelgroep namelijk laaggeschoolde en kwetsbare jongeren. Alle geïnterviewde organisaties zijn actief in het begeleiden, coachen, vormen en opleiden van de jonge stedelijke (vooral laaggeschoolde) werklozen (cf. Manghelinckx, 2014). De sociaal werkers die deelnamen aan het onderzoek hebben hun vrijwillige toestemming gegeven om deel te nemen en tekenden een *informed consent*. In de interviews werd, zoals reeds gesteld, geëxploreerd hoe sociaal werkers kijken naar hun rol in de begeleiding van kwetsbare jongeren naar werk. Tijdens de interviews werd gebruik gemaakt van een topiclijst. Deze topics peilden naar de benadering van jeugdwerkloosheid in de dagelijkse werking, de visie op het huidige beleid met betrekking tot jeugdwerkloosheid en op de rol van sociaal werkers in de begeleiding van jongeren naar werk. Alle interviews vonden plaats op een onderling afgesproken locatie. De gesprekken werden opgenomen en letterlijk uitgetypt. Ook hier werd gekozen voor een thematische inhoudsanalyse (Hsneh & Shannon, 2005).

Om de betrouwbaarheid van het onderzoek te verhogen werd een inhoudelijke controle op het analyseproces uitgevoerd door de sociaal werkers. Ook alle sociaal werkers kregen een fictieve naam. Omwille van de anonimiteit worden de individuele respondenten niet expliciet gelinkt aan de organisatie waar ze voor werken.

Hoofdstuk 6, *De toeleiding naar werk: het perspectief van sociaal werkers*, is gebaseerd op secundaire data. Een masterstudente sociaal werk aan de UGent, Lisa De Schaepmeester, interviewde in het voorjaar van 2015 negen sociaal werkers. Deze sociaal werkers waren actief binnen een organisatie in Gent: vzw Jong, vzw Habbekrats, OCMW Gent, VDAB, Uit de Marge, LEJO, JES vzw, Groep Intro en Compaan. De VDAB, Het OCMW en de

4. VAN SCHOOL NAAR WERK: bevindingen uit de JOP-monitor 3

In dit hoofdstuk kijken we naar de arbeidsmarktpositie van de Vlaamse niet-leerplichtige jeugd. Zoals in het voorgaande hoofdstuk werd aangegeven maken we hierbij gebruik van data uit de JOP-monitor 3, een post-enquête afgenomen in 2013 onder een representatief staal van de Vlaamse jongeren (N=3729). In deze bijdrage gaan wij in het bijzonder in op jongeren die na hun leerplicht niet verder studeren, maar de arbeidsmarkt op gaan (N=2831). Vervolgens gaan we dieper in op jonge (ongekwalificeerde) schoolverlaters en wordt geanalyseerd welke achtergrondkenmerken samenhangen met de keuze om al of niet verder te studeren. Tot slot worden de werkzoekende jongeren onder de loep genomen. Waar mogelijk en relevant maken we een vergelijking met de bevindingen uit de tweede JOP-monitor uit 2008⁷.

4.1 Werksituatie

Wanneer we de niet-leerplichtige jongeren (18-30 jaar) in onze data bekijken, zien we dat 38,2% een voltijdse opleiding volgt. Dit aantal is groter dan in de tweede JOP-monitor (2008), waar 31,5% van deze groep student was. Zoals aangegeven laten we voor de verdere analyses de voltijds studerende jongeren even buiten beschouwing. In tabel 1 staat het beroepsstatuut van de niet-schoolgaande jongeren tussen de 18 en 30 jaar weergegeven. Het merendeel van deze groep heeft voltijds of deeltijds werk (87,9%). Iets meer dan 8% geeft aan werkloos te zijn, in de tweede JOP-monitor uit 2008 was dit 4,7%.

Tabel 1: Frequentietabel beroepsstatuut niet-schoolgaande 18- tot 30-jarigen (N=1481).

	N	%
Voltijds of deeltijds betaald werk	1266	87,9
Niet werken, maar op zoek naar werk	121	8,4
Andere (bijv. huisman/-vrouw, langdurig ziek)	53	3,7
Totaal	1481	100

In de groep werkzoekenden bevinden zich meer vrouwen (55,3%) dan mannen en de gemiddelde leeftijd is 24,5 (SD = 3,2) (niet opgenomen in tabel). Wat opleidingsniveau betreft zien we dat 17,3% (N = 21) een diploma hoger onderwijs heeft, 43,9% (N = 52) heeft een diploma secundair onderwijs en 38,4% (N = 45)⁸ heeft geen diploma secundair onderwijs. Deze laatste groep lijkt te groeien (31,3% in JOP-monitor 2) en het belang van een diploma voor het vinden van werk is groot, zo blijkt uit tabel 2, waarin inzicht wordt gegeven in de achtergrondkenmerken van zowel werkende als niet-werkende jongeren.

⁷ Deze cijfers verschenen in het hoofdstuk *Jongeren aan de arbeid* van Boonaert & Coussée (2010) in *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (redactie: N. Vettenburg, J. Deklerck en J. Siongers) welke is te downloaden op <http://www.jeugdonderzoekplatform.be/nl/publicaties/type/boeken>

⁸ Deze vraag telde 2 missings.

Tabel 2: Werksituatie naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau van niet (meer) studerende jongeren (18 tot 30 jaar)

	Werkt		Werkt niet		Chi-kwadraat
	N	%	N	%	
Geslacht					15,291***
Mannen	673	91,2	65	8,8	
Vrouwen	593	84,4	109	15,6	
Leeftijd					40,620***
18-21 jaar	61	66,9	30	33,1	
22-25 jaar	343	86,3	55	13,7	
26-30 jaar	768	90,1	84	9,9	
Opleidingsniveau					147,007***
Geen diploma	98	60,1	65	39,9	
Diploma secundair onderwijs	645	89,1	79	10,9	
Diploma hoger onderwijs	518	95	27	5	
Beroepsstatus gezin					33,684***
Blue collar, low skilled	108	75,5	35	24,5	
Blue collar, high skilled	248	85,8	41	14,2	
White collar, low skilled	382	91,4	36	8,6	
White collar, high skilled	505	91,3	48	8,7	

* = p < 0.05; *** p < .001

Opvallend is het relatief hoge aandeel niet-werkenden in de leeftijdsgroep 18- tot 21-jarigen (33,1% tegen 19,4% in JOP2⁹). Binnen deze groep is ook het aandeel niet-gediplomeerden (geen diploma secundair onderwijs) dat niet werkt hoog (39,9%) en gestegen in vergelijking met de JOP-monitor 2 (19,4%).

De groep van 18- tot 21-jarigen die het - al dan niet uit noodzaak - waagt op de arbeidsmarkt, wordt echter steeds kleiner (10,6% in JOP2 tegen 6,1% in JOP3, niet uit tabel op te maken). Veel van hun leeftijdsgenoten kiezen ervoor verder te studeren. De groep zonder een diploma secundair onderwijs daalt echter niet (9,9% in JOP2 tegen 11% in JOP3, niet in tabel).

Het crisisfenomeen dat ook een hoger diploma in tijden van crisis een steeds minder krachtige bescherming biedt tegen werkloosheid¹⁰ strookt niet met onze gegevens, daar het aandeel niet-werkenden met een diploma hoger onderwijs gedaald is van 7,4% (JOP2)

⁹ Om herhaling te voorkomen gebruiken we voortaan termen JOP1 (JOP-monitor 1 uit 2005/2006), JOP2 (2008) en JOP3 (2013) bij het maken van vergelijkingen over de tijd.

¹⁰ <http://www.demorgen.be/binnenland/hoe-hoger-het-diploma-hoe-lager-de-kans-op-werk-ba4db618/>

naar 5% (JOP3) (niet in tabel). In het verlengde hiervan is in de laatste rij van de tabel te zien dat slechts een bescheiden aandeel jongeren (rond de 8,7%) afkomstig is uit een als 'white collar'¹¹ getypeerd werkzoekend zijn. Jongeren die afkomstig zijn uit een meer als 'blue collar' getypeerd gezin (26,1% van de 18- tot 30-jarigen, N= 607) lijken vaker zonder werk te zitten, in het bijzonder voor de jongeren afkomstig uit gezinnen getypeerd als 'blue collar, low skilled' (zie tabel).

Om een vergelijking mogelijk te maken met de JOP-monitor 1 (2005/2006) filteren we onze data op de jongeren tussen 18 en 25 jaar (zie tabel 3). De antwoordcategorieën uit de eerste twee monitors zijn aangepast zodat vergelijking met de JOP-monitor 3 mogelijk was (zie voetnoten).

Tabel 3: Vergelijking van het beroepsstatuut tussen de JOP-monitor 1, 2 en 3 voor jongeren van 18 tot 25 jaar

	JOP 1 2005/2006		JOP 2 2008		JOP 3 2013	
	N	%	N	%	N	%
	Voltijds of deeltijds betaald werk ¹²	758	77,7	567	85,8	404
Niet werken, maar op zoek ¹³	153	15,7	47	7,1	69	14,1
Anders (bijv. huisman/-vrouw, langdurig ziek) ¹⁴	65	6,6	47	7,1	16	3,2
Totaal	976	100	661	100	489	100

Wederom is zichtbaar dat het totaal aantal jongeren dat actief is op de arbeidsmarkt daalt. Een andere in het oog springend cijfer betreft het aandeel werklozen. Het hoge percentage uit 2005/2006 in vergelijking met de JOP-monitor 2 werd door de onderzoekers verklaard aan de hand van de vraagstelling: bij de JOP-monitor 1 was in de categorie werkloosheid eveneens de 'wachttijd' inbegrepen (sinds 2012 'beroepsinschakelingstijd'). In JOP2 en JOP3 is dit echter niet gedaan en zien we een flinke stijging in het aandeel werkzoekenden. Een voor de hand liggende verklaring is de economische crisis die zich vooral vanaf 2008 sterk heeft gemanifesteerd. Het VDAB rapporteerde in april 2013, op basis van overheidscijfers, een werkloosheidscijfer van 16,6%¹⁵ voor deze groep. Maar ook de vraagstelling zou een oorzaak kunnen zijn van de stijging van het aandeel werkzoekenden in de JOP3-data. Uit de tabel valt immers op te maken dat deze stijging vooral ten koste gaat van de categorie 'anders'. De mogelijkheden voor de niet-werkende respondent om in JOP-3 te specificeren waarom hij niet werkt zijn sterk afgenomen, ook noemt de vragenlijst minder mogelijke redenen (zie voetnoot). Hierdoor zou de respondent geneigd kunnen zijn voor de optie 'ik werk niet, maar ben op zoek' te gaan zonder al te veel acht te slaan op het 'ik ben op zoek'-gedeelte.

11 Op basis van de ISCO08-classificatie (ook gebruikt werd in het PISA-onderzoek; OECD, 2012) werd een onderscheid gemaakt tussen gezinnen naargelang hun beroepsstatus. Hiervoor werden eerst zowel vader als moeder gecategoriseerd als 'white collar high skilled', 'white collar low skilled', 'blue collar high skilled' of 'blue collar low skilled', waarbij zowel een onderscheid gemaakt wordt naar beroepssector als naar vereiste competenties. White collar en blue collar verwijzen ruwweg naar bureaujobs en handenarbeid, high-skilled en low-skilled verwijzen naar de mate waarin een beroep aangeleerde vaardigheden vereist. De niet-werkende ouders (huisman of -vrouw, werkloos, student) werden voor de analyses ondergebracht in de categorie 'low skilled blue collar'. De uiteindelijke classificatie weerspiegelt de beroepsstatus van de ouder met de hoogste beroepsstatus: de 'high skilled' ouder wordt boven de 'low skilled' ouder gekozen, en 'white collar' boven de 'blue collar/niet-werkende'.

12 Samenvoeging van de in JOP1 en JOP2 gebruikte antwoordcategorieën "Ik ben werknemer" en "ik ben zelfstandige of helper"

13 In JOP1 en 2 was deze categorie omschreven als "Ik ben werkloos/sta aan de dop/stempel"

14 In JOP1 en 2 was deze categorie uitgesplitst naar "Ik ben voltijds huisman/huisvrouw en ontvang geen vergoeding", "Ik ben ziek, werkonbekwaam of invalide" en "Ik ben met loopbaanonderbreking/tijdskrediet" en "Andere"

15 http://www.vdab.be/trends/berichten/Werkloosheidsbericht_april_2013.pdf

4.2 (Ongekwalficeerde) schoolverlaters

We hebben gezien dat er in vergelijking met de JOP-monitor 2 meer jongeren gaan studeren, dit zijn vanzelfsprekend vooral de 18- tot 21-jarigen. Een vergelijking met de eerste twee JOP-monitors is te zien in tabel 4. In tabel 5 worden een aantal achtergrondkenmerken van deze groep uitgesplitst naar zij die wel en zij die niet meer naar school gaan.

Tabel 4: Schoollopen onder 18- tot 21-jarigen

	JOP 1 2005/2006		JOP 2 2008		JOP 3 2013	
	N	%	N	%	N	%
Schoolgaand	537	66,2	567	76,5	614	86,6
Niet-schoolgaand	274	33,8	174	23,5	95	13,4
Totaal	811	100	741	100	709	100

Tabel 5: Achtergrondkenmerken voor schoolgaande en niet-schoolgaande jongeren tussen 18 en 21 jaar (N=709)

	Schoolgaand		Niet-schoolgaand		Chi-kwadraat
	N	%	N	%	
Geslacht					.161 (N.S.)
Mannen	308	84,9	55	15,1	
Vrouwen	306	88,3	40	11,7	
Onderwijsvorm ^{16, 17}					62,257***
Aso/kso	275	96,5	10	3,5	
Tso	108	87,8	26	12,2	
Bso ¹⁸	109	70,0	47	30,0	
Beroepsstatus gezin					25,651***
Blue collar, low skilled	37	75,5	12	24,5	
Blue collar, high skilled	84	81,6	19	18,4	
White collar, low skilled	160	82,1	35	17,9	
White collar, high skilled	326	93,4	23	6,6	

*** p < .001, N.S. = niet significant

16 Laatste gevolgen studierichting in het secundair/middelbaar onderwijs

17 De categorie buitengewoon secundair onderwijs (N=17) is buiten de analyse gehouden

18 Inclusief deeltijds beroepssecundair onderwijs/Leercontract

Er is geen significant verschil tussen mannen en vrouwen: beide zijn even vaak schoolgaand als niet-schoolgaand (tabel 5). Zoals verwacht zijn de jongeren die beroepssecundair onderwijs (bso) volgden het vaakst niet meer schoolgaand. Hierbij dient wel vermeld te worden dat in vergelijking met de JOP-monitor 2 het percentage niet-schoolgaanders kleiner is geworden, dit geldt voor alle onderwijsvormen. De grootste stijging zien we bij het tso (van 74,4% schoolgaand in JOP2 naar 87,8%) en bij het bso (van 55,8% in JOP2 naar 70%).

Van deze groep niet-schoolgaande jongeren is zo'n 67% (N=61) aan het werk, dit is op te maken uit tabel 6, waar de achtergrondkenmerken van de werkende en niet-werkende 18- tot 21-jarigen worden weergegeven. In de JOP-monitor 1 bedroeg dit percentage 70%, in de JOP-monitor 2 was dat iets meer dan 80%. Het percentage werkzoekenden onder het deel van de jongeren dat na de leerplicht school de rug toekeert, ligt hoog, zo rond de 33%. Ook voor deze jonge schoolverlaters geldt dat het hebben van een diploma de kans op werk vergroot. Iets minder dan een kwart van deze groep jongeren verlaat de school zonder diploma (25,3%, N=23¹⁹), waaronder een merendeel mannen (15 van de 23) (niet in tabel).

Tabel 6: Achtergrondkenmerken naar geslacht en opleiding van werkenden en niet-werkenden 18- tot 21-jarigen (N=91)

	Werkend		Niet-werkend		Chi-kwadraat
	N	%	N	%	
Geslacht					.949 (N.S.)
Mannen	35	67,8	17	32,2	
Vrouwen	26	65,7	13	34,3	
Onderwijsvorm					N.v.t.
Aso/Kso	6	37,5	10	62,5	
Tso	19	42,2	26	57,8	
Bso ⁷	31	66	16	34	
Diploma secundair onderwijs					9,779*
Geen diploma	8	38,1	13	61,9	
Wel diploma	53	74,6	17	25,4	
Beroepsstatus gezin					.660 (N.S.)
Blue collar	19	65,5	9	34,5	
White collar	40	70,2	17	29,8	

* p < .05, N.S. = niet significant

19

Twee van hen hebben niet ingevuld of ze werk hebben of niet en zijn zodoende niet terug te vinden in tabel 6.

4.3 Werken of studeren?

In deze laatste paragraaf betrekken we de groep jongeren die na de leerplicht gaat studeren ook weer in de analyses. We onderzoeken welke achtergrondkenmerken samenhangen met het al dan niet verder studeren na de leerplicht. In tabel 8 is dit nagegaan aan de hand van een binomiale logistische regressieanalyse. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen enerzijds de jongeren die nog naar school gaan *ofwel* een hogere opleiding met succes hebben afgerond (m.a.w.: beschikken over een diploma), anderzijds de groep die niet (meer) studeert en ook geen diploma hoger onderwijs heeft.

Tabel 8: Odds ratio's uit de binomiale logistische regressies met als afhankelijke variabele het al of niet studeren na de leerplicht (N=2175)

		Odds-ratio: Exp(B)
Geslacht (ref. cat.: vrouw)	Man	.566***
Leeftijd		.770***
Onderwijsvorm (ref. cat.: bso)	Aso/Kso	18,434***
	Tso	3,347***
Opleiding ouders (ref. cat.: minimaal één ouder met diploma hoger onderwijs)	Geen diploma hoger onderwijs	.511***
Beroepsstatus gezin		.1,204*
Nagelkerke R²		.485 * p < .05, *** p < .001

Het onderwijsniveau heeft een sterke invloed op naar school gaan na het 18de levensjaar. Met name jongeren uit het aso, kso en tso studeren verder of hebben een diploma hoger onderwijs. Wanneer geen van beide ouders een diploma hoger onderwijs heeft, is de kans kleiner dat hun kind verder studeert. In het verlengde hiervan zien we dat de beroepsstatus van het gezin ook een effect heeft op het wel of niet verder studeren van het kind. Deze variabele is in de analyse meegenomen als semi-interval schaal²⁰ en laat zien dat wanneer een jongere afkomstig is van een als 'white collar' getypeerd gezin, hij meer kans heeft om langer naar school te gaan, al is het effect bescheiden. Tot slot spelen geslacht en leeftijd een rol: meisjes studeren vaker door of hebben vaker een diploma hoger onderwijs dan jongens en, niet verassend, hoe lager de leeftijd, hoe groter de kans dat men nog studeert.

4.4 Het niet werken nader verklaard

20

De beroepen van de ouders zijn in de geest van ISCO (PISA) ingedeeld in de categorieën 'blue collar, low skilled' (1), 'blue collar, high skilled' (2), 'white collar, low skilled' (3) en 'white collar, high skilled' (4). Beroepsstatus gezin vormt gevormd door de ouder met de hoogste beroepsstatus.

In eenzelfde analyse is gekeken naar de achtergrondkenmerken van de niet-werkende jongeren. De afhankelijke variabele is het al of niet werken (zie tabel 9).

Uit het eerste model valt aangaande geslacht en leeftijd op te maken dat vrouwen minder kans op werk hebben dan mannen, en dat jongere generaties minder kans hebben op werk dan de oudere. De invloed van het opleidingsniveau is redelijk sterk: lager opgeleiden zullen minder kans hebben op werk dan hoger opgeleiden. Leggen we deze cijfers naast de resultaten van dezelfde analyse op de JOP2-data, dan zien we dat de odds ratio's van met name de opleidingsvariabelen zijn gestegen (3.489 en 1.339 voor respectievelijk geen diploma en diploma secundair, JOP2). Het belang van een afgeronde opleiding voor het vinden van werk is de afgelopen jaren groter geworden.

In het tweede model zijn de sociaaleconomische gezinskenmerken aan de analyse toegevoegd. Jongeren wiens beide ouders geen diploma hoger onderwijs hebben, hebben minder kans op werk dan jongeren die minimaal 1 ouder hebben met een hoger diploma. In het verlengde zien we dat jongeren uit een 'blue collar'-gezin minder kans op werk hebben dan jongeren uit een als 'white collar' getypeerd gezin.

In het derde model werden enkele psychosociale variabelen in de analyse opgenomen. Het hebben van een negatief zelfbeeld levert een significante bijdrage aan de kans om niet te werken. Er valt echter geen eenzijdige conclusie te trekken over de richting van het verband: de data is cross-sectioneel (er heeft één meetmoment plaatsgevonden) en werkloosheid kan vanzelfsprekend een negatieve invloed hebben op het zelfbeeld.

Tabel 9: Odds ratio's uit de binomiale logistische regressies met als afhankelijke variabele het al of niet werken (N=1305)

		Odds-ratio: Exp(B) Model 1	Odds-ratio: Exp(B) Model 2	Odds-ratio: Exp(B) Model 3
Geslacht (ref. cat.: vrouw)	<i>Man</i>	.394***	.398***	.382***
Leeftijd		.844***	.845***	.844***
Opleidingsniveau (ref. cat.: diploma hoger onderwijs)	<i>Geen diploma</i>	13,599***	12,882***	11,013***
	<i>Diploma secundair onderwijs</i>	2,491***	2,434**	2,201**
Opleiding ouders (ref. cat.: minimaal 1 ouder met diploma hoger onderwijs)	<i>Geen diploma hoger onderwijs</i>		.595*	.593*
Beroepsstatus gezin ²¹			.728**	.734**
Negatief toekomstbeeld				1,011
Zelfbeeld				.985*
Onveiligheidsgevoelens				.997
Nagelkerke R²		.205	.217	.241

* p < 0.5, ** p < .01, *** p < .001

Model 1: -2LL = 755,112; chi² = 132,789; p = .000

Model 2: -2LL = 743,335; chi² = 144,565; p = .000

Model 3: -2LL = 725,976; chi² = 161,924; p = .000

4.5 Besluit

Doorgaans vormen jongeren op de arbeidsmarkt de meest kwetsbare groep. De cijfers uit JOP3 laten, net als data uit de voorgaande JOP-monitors, zien dat de situatie voor laaggeschoolde jongeren het meest precair is. Een diploma vergroot immers de kans op werk, en de data geven aan dat jongeren, vooral in de leeftijd van 18 tot 21 jaar, langer naar school blijven gaan. Zorgwekkend is echter dat het aandeel jongeren zonder diploma secundair onderwijs niet lijkt te dalen. Factoren als opleidingsniveau van de ouders of de beroepsstatus van het gezin hebben ook een significante invloed op zowel de schoolloopbaan na de leerplicht als op het hebben van werk. Het is daarom belangrijk om niet enkel te focussen op de intrede op de arbeidsmarkt (of op wel of niet gaan studeren), maar deze transitie te kaderen binnen een ruimere levensloop (Elchardus, Roggemans & Rombauts, 2009). De transitie van school naar werk omvat meer dan een wisseling van het statuut 'scholier' naar dat van 'student' of 'werknemer'. Cijfermateriaal doet op zichzelf geen recht aan de diversiteit die er achter het statuut schuil kunnen gaan en de betekenis die werk of school voor een individu op dat moment in zijn transitie heeft. Ze laten echter wel zien dat de situatie voor laaggeschoolden in vele alle opzichten problematisch is.

5. UITEINDELIJK STA JE ER ALLEEN VOOR.

Interviews met maatschappelijk kwetsbare jongeren over school, werk en maatschappelijke dienstverlening

5.1 Trajecten in en uit school

In dit hoofdstuk ligt de focus op trajecten in en na de school. Zoals in de algemene inleiding reeds werd vermeld zou men kunnen stellen dat dit hoofdstuk geschiedenissen van afhaken laat zien, reeksen gebeurtenissen in jonge levens die veelal leidden tot wat Bouverne-De Bie, De Vos & Roose (2012) thematiseren als een non-situatie: zonder werk, school of diploma thuiszitten. Er wordt een beeld geschetst van de ervaringen van de vijftien geïnterviewde jongeren met en op de school. Ruwweg beantwoorden we met de kwalitatieve data twee algemene topics: hoe blikken de jongeren terug op school en hoe is het schoolverlaten tot stand gekomen? Hierin geven we een weergave van beschrijvingen van de jongeren met betrekking tot de ervaringen met het alledaagse schoollopen, de betekenis en waardering die wordt toegekend aan de school, de totstandkoming van het besluit om met school te stoppen of juist door te gaan en de situatie waarin zij terecht kwamen na school. In de afsluitende discussie proberen we de verhalen van de jongeren van betekenis te voorzien. We gaan dan dieper in op de relatie van de jongeren met school en wat we 'het schoolse' noemen (het dominante idee dat educatie goed voor je is en je verder helpt) en op de 'breuk' met de school en de periode daarna.

5.1.1 De betekenis van school

Herinneringen aan school

Elk van de vijftien door ons geïnterviewde jongeren gaf aan in ieder geval een paar goede herinneringen aan school te hebben. Op de vraag of school leuk werd gevonden, werd meestal positief geantwoord. Schoollopen werd over het algemeen oké bevonden. Regelmatig werd verwezen naar sociale contacten die op school werden opgedaan:

I: Was school ook ... was het voor jou, vond je het prettig op school?

Ja, dat wel. Heel prettig.

I: Maar je kwam wel, je kwam wel weinig, zei je net?

Ja, 't school 'moet'.

I: Oké, en waarom was het prettig?

Tja, de band met de andere leerlingen. Euhm ja ... 't was soms wel, soms wel leuk. 'k Bedoel, niet altijd, ge hebt niet altijd dezelfde dagen, maar ... ja, ik had er geen problemen mee. (Matteo, 23)

LO-lessen deed ik niet graag, maar ik was ... ik ben altijd een vree euhm ... allez ja, zo een drukte en grote groepen enzo, 'k heb dat al van mijn eigen niet zo graag. Maar, over 't algemeen ging dat wel ze. Allez ja, naar 't school gaan, dat ging nog ça va, ik deed dat wel nog graag. (Ernest, 20)

Ook werd er hier en daar verwezen naar fijne ervaringen met buitenschoolse activiteiten, leraren en lerarenbegeleiding, zonder dat we hier in de interviews expliciet naar polsten. Door een aantal jongeren werd naar voren gebracht dat men een goede band onderhield met een aantal leerkrachten, al dan niet dankzij buitenschoolse activiteiten. Enkel vertelden dat de school toch veel voor hen gedaan had in de periodes dat hun thuissituatie veel te wensen overliet en gaven blijk van waardering voor de steun die de leerkrachten en leerlingbegeleiders boden.

Leerkrachten waren echt vree erg betrokken. Er werd met alles rekening gehouden, met de problematiek dat ge thuis had, gewone dingen dat ge meemaakte. Euhm, ja, ik vond dat echt een fantastische school. Ik vond dat zelfs super erg dat ik daar weg moest. (Lieve, 21)

Maar waar dat ik wel heel fier op ben, en dat is in 2005 geweest, heb ik meegedaan aan de Gentse floralien in Flanders Expo.

I: Wat hield dat dan in?

Euhm, we hebben drie torens nagemaakt: 't Belfort, Sint-Baafsplein en Sint-Michielskerk. Dat was euhm, mijn eerste middelbaar. Dus daar ben ik wel heel trots op, want er zijn daar zelfs nog krantenartikels van. (Rudi, 23)

Het belang en de betekenis van school

Deze over het algemeen positieve beschrijvingen van het schoolgaan komen ook terug in het belang dat door de jongeren aan school werd toegekend om 'toch maar vooruit te geraken.' In het spreken over school legden zij in eerste instantie de nadruk op de instrumentele waarde van onderwijs. Vrijwel alle jongeren kenden een positieve betekenis toe aan school en wat we noemen 'het schoolse' – het idee dat onderwijs goed voor je is en je verder kan helpen in het leven. Over zichzelf in relatie tot dat idee vertelden zij verschillende dingen.

Enkele jongeren gaven aan dat verder studeren een optie voor hen was ('ik had er de capaciteiten voor') maar dat ze dat niet is gelukt omdat zij 'te veel hadden gezien, alle, teveel meegemaakt thuis.' Ook zei een aantal jongeren dat ze weliswaar 'stomme stoten' hadden uitgehaald tijdens hun schooltijd, maar die periode achter zich hebben gelaten ('vanaf dat ik eigenlijk op Syntra zat was ik volwassen geworden... heb ik mij gedragen'), of min of meer vergoelijken ('iedereen [doet dat] in 't schoolperiode').

[School] is altijd wel belangrijk geweest in de zin van dat 'k weet dat 'k niet echt gemaakt ben om in de fabriek te gaan werken, zeg maar. En euhm, dat 'k wel echt wel moet studeren omdat 'k wel bepaalde capaciteiten heb [...] hoe moet ik het zeggen? Ik kan wel makkelijk informatie verwerken bijvoorbeeld, dus dat is al één van de capaciteiten bijvoorbeeld. (Henk, 23)

'k Wilde mijn diploma halen... Omdat ... ik ben gestopt, ik ben eigenlijk van mijn eerste tot mijn zesde jaar nooit blijven zitten op school. Euhm... en op mijn 6de ben ik, ja, ik heb een vree slechte thuissituatie gehad. [...] Ik wou gewoon mijn studies afmaken, dat 'k mijn diploma terug in handen had. Maar, ja, 'k vind het jammer. Eerlijk gezegd wou 'k, 'k wou in mijn eigen verpleegkundige worden. Omdat dat ... dat is echt wel mijn droomjob. 'k Weet dat dat... ja, dat dat geen

werkelijkheid meer gaat worden nu. (Laetitia, 19)

Dertien van de vijftien geïnterviewde jongeren hebben ongediplomeerd het onderwijs verlaten. De meesten van hen waren op het moment van het interview werkzoekend of namen deel aan een werktraject. De meesten van hen hebben reeds enkele (sommigen een hele reeks) teleurstellende ervaringen met de arbeidsmarkt gehad. In enkele gevallen leken de jongeren heden en verleden door elkaar te halen: ja, school was en/of is inderdaad belangrijk, want 'ik heb nu mijn diploma niet kunnen behalen, ik heb geen getuigschrift' (Laetitia).

Zoals later besproken zal worden, geven veel jongeren aan met spijt terug te kijken op het stoppen met school. Slechts één respondent, Mayson, geeft te kennen school niet meer te vertrouwen, en er niet meer naar terug zou keren, ondanks zijn vele vruchteloze pogingen om werk te vinden.

Maar moest ik terug gaan voor een diploma, dan zou ik 't zelf nog niet doen, nee. Ik weet niet. Ik vertrouw het allemaal niet zo, die school en al. Op school ben ik zo buitengesmeten en ook op het moment waar... ik had een moment dat ik een rijbewijs moest halen op school, gratis, uw klas doet dan, theorie doe je samen, en op het moment dat ik zou beginnen smeten ze me buiten. (Mayson, 19)

Mayson's blijk van een wantrouwen jegens de school – ze pakken hem net op een moment dat hij er eindelijk een keertje iets aan heeft – was uniek, in die zin dat bij geen van de andere jongeren de optie om scholing in de toekomst te volgen, werd uitgesloten.

Wat wel vaker voorkwam, waren jongeren die zich vragen stelden bij het nut van hetgeen wat je op school allemaal moet leren in relatie tot hetgeen wat je nodig hebt om je werk goed te kunnen doen. De jongeren die hiermee zaten waren altijd jongens die dikwijls al gekozen hadden voor een praktische onderwijsrichting ('theorie is niet echt voor mij').

Op school gaan ze lijk 't zo leren, van: 'zo moet je 't doen in de werklevens', maar als je letterlijk gaat gaan werken, leggen ze het je tien keer anders uit. Dus ... ik zag het nut er niet in van daar praktijk te volgen op school, want ze leren het mij toch anders als ik alleen ga gaan werken. (Stef, 19)

Ik vind dat... ons brein... dat kan niet gezond zijn om hele dagen te zitten studeren en niets anders te doen dan dingen te zitten leren uit papieren, hè? (Ernest, 21)

Twee van de jongeren volgden Syntra en hoewel dit voor beide in eerste instantie een negatieve keuze was, bleek het hen allebei zeer goed te bevallen, juist omdat de negatieve aspecten van schoollopen (stil in de banken moeten zitten, saaiheid van de lesstof e.d.) in deze opleidingsvorm tot een minimum beperkt bleven.

De relatie tussen problemen thuis en problemen op school

Een terugkerend element in de schoolervaringen van de jongeren zijn beschrijvingen van probleemgedrag op school, zoals schoolmoeheid, spijbelen, gepest worden, agressieve gedraging vertonen en softdrugs gebruiken. Bij ongeveer de helft van de jongeren valt min of meer vast te stellen dat enkele van deze problemen in elk geval hun voortgang op school danig hebben beïnvloed.

Ehm, in het begin vond ik dat heel belangrijk [om het goed te doen op school] omdat ik mij goed voelde op school en dat ging allemaal oké. Maar ik ben ook een aantal keer gepest geweest en dat vond ik heel wat minder en toen heb ik alles laten schieten, ben ik veel grof en agressief geworden, op veel scholen buiten gesmeten en wordt je bijna ook niet meer toegelaten. Daarna begon ik wel te zien dat school best belangrijk was, maar ja... de laatste twee jaar heb ik wel nog mijn best gedaan door de jaren te geraken die ik wel nog kon redden maar alle... Ik sta ongeschoold op papier omdat ik zelfs mijn tweede graad niet heb afgewerkt. (Alice, 18)

Pff ja, kattenkwaad uithalen, ne keer een gevecht of ne keer weglopen of, ja ... In den tijd toen zat ik ook nog euhm, aan den drugs enzo, dus... dat ging ook al niet samen met 't school. [...] Ik wist dat 'k verkeerd was, dus... Ik moet het niet op de school steken, ik was verkeerd. Ja, vechten hè, vooral vechten, met leerkrachten, of... in die zeven jaar misschien ieder jaar twee keer ofzo, toch wel. [...] En die leerkrachten van het internaat, die konden mij allemaal niet af, en ik kon hun allemaal niet af. Kwam ik te dicht in hun buurt, dan vlogen ze al op mij. (Stef, 19)

Niet iedereen sprak zo open over dit soort probleemgedragingen. Bij een enkeling was het merkbaar dat ze er liever niet over wilden spreken. Ook werd het gedrag soms beschouwd als iets van het verleden, zo zei Michel: 'vroeger wel [was ik schoolmoe], maar een keer dat ik op [noemt naam school] kwam was dat heel anders. Dat was echt... dat is, dat was een hele verandering.' Tevens valt op dat in de beschrijvingen van de jongeren dit soort problemen pas laat beginnen te spelen in de schoolloopbaan: 'in het begin' ging alles goed, was er weinig aan de hand, in 'de laatste jaren' escaleerde de situatie. Het is mede door dit soort problemen dat de situatie op school onhoudbaar en uitzichtloos wordt voor de jongere, en dikwijls uitmondt in het verlaten van de school. Tevens zien we dat de jongeren veelvuldig een koppeling maken tussen problemen thuis en problemen op school.

Bij vragen naar hoe belangrijk school voor hen was, hun schoolprestaties of de redenen waarom ze gestopt zijn is er stevast één terugkerend element, namelijk hun problematische thuissituatie. Feitelijk was dit voor elke jongere het geval, met uitzondering van Angelo (die, zoals in het methodologische hoofdstuk reeds werd aangegeven, als enige jongere niet via het OCMW is gerekruteerd maar binnen het persoonlijke netwerk van de onderzoeker). Als we een vraag stelden over schoolervaringen betekende dat voor de jongeren vertellen over de thuissituatie, een woord dat niet zelden al meteen in de eerste zinnen viel.

I: Was school belangrijk voor je?

Ja... [...] maar euhm, soms als de leefomstandigheden zo chaotisch dat het niet echt zo ... meer goed ging eigenlijk, dus... [...] Ja, door veel factoren, en door ja ... Mijn moeder is dan ook overleden niet zo heel lang geleden, vier jaar, denk ik. En zo wat 'trouble-child', zo weet ge wel, tot ik er zo wat ben uitgekomen eigenlijk [...] mijn vader is eigenlijk op vree vroege leeftijd overleden. En euhm, 't was een disfunctioneel gezin zal ik maar zeggen: mijn moeder had wel problemen, waardoor dat ik ben weggegaan thuis. Dat 't niet behoorlijk was voor mij. (Henk, 23)

[Over school en verder studeren] Goh ja, had ik een goeie, ik geloof erin dat had ik een betere, had ik een ... tja, 't is moeilijk om uit te leggen. Had ik een

betere thuissituatie gehad, had ik er misschien iets beter van kunnen maken. Maar de situatie heeft mij ... ik heb dingen meegemaakt die mij psychisch wel een beetje euhm... getraumatiseerd hebben, en dat is dan naar boven komen spelen en dat heeft eigenlijk mijn studies euhm... belemmerd [...] ja als ge aan studies begint moet ge 't serieus pakken en moet ge ervoor gaan. (Ernest, 20)

Zes jongeren, waaronder Ernest, verbleven tijdens (een deel van) hun middelbare schooltijd in een instelling voor bijzondere jeugdzorg. Bij het overgrote deel van de jongeren valt op basis van hun beschrijvingen vast te stellen dat ze te maken hebben gehad met een problematische tot zeer problematische thuissituatie. Voor Ilse, die tijdens haar middelbare schooltijd thuis woonde, was school tegelijk belangrijk en niet belangrijk: school bood een mogelijkheid om te vluchten van een problematische thuissituatie, maar deze thuissituatie maakte evengoed dat het haar niet lukte zich lang goed te voelen op school. Problemen op school worden door de jongere in verband gebracht met problemen thuis, en vice versa. Het is goed voorstelbaar dat een instabiele thuissituatie het lastig maakt mee te komen op school, om te kunnen concentreren in de klas, rustig huiswerk te maken, et cetera, maar evengoed zien we dat problemen op school leidden tot nieuwe of heviger problemen thuis.

De dag dat ik ben buitengesmeten op 't school heeft mijn moeder gezegd van: 't is mij verleed [ik ben het beu], daar is mijn deur. En dan ja ... ben ik op straat beland. Bij mijn oud-..., bij mijn moeder, die heeft veel relaties gehad. Met iedere relatie dat ze gehad heeft was het altijd een drugsgebruiker, of een drankgebruiker. Ik heb niet anders gezien in mijn jeugd, dus... [...] Ik ken mijn vader een jaar ondertussen. Tijdens de geboorte is hij weggegaan. Hij heeft mij dan buitengezet ook. Na mijn moeder ben ik eerst efkes bij hem geweest. Na een paar maanden heeft hij mij ook buitengezet, terwijl dat hij aan het drinken was. Hij was dan agressief... 'k Heb de politie gebeld. (Stef, 19)

Wat ook in het citaat van Stef te zien is, is dat in de beschrijvingen ingrijpende gebeurtenissen elkaar in een snel tempo opvolgen. Ook Michel werd 'op straat gesmeten' door zijn ouders, naar aanleiding van een vechtpartij met zijn vader. In diezelfde week werd hij gedwongen zijn stage te stoppen en raakte hij betrokken bij een ongeluk: hij reed met een geleende, niet goed onderhouden brommer tegen een auto en moest met de ambulance afgevoerd. Fysiek is hij er weer helemaal bovenop, maar hij is aansprakelijk gesteld voor 2000 euro schade. Henk vertelt dat zijn moeder, nadat zijn vader overleden was, de zorg voor de kinderen niet meer aankon ('ze had een alcohol probleem en borderline') en hij, na een indrukwekkende rondgang langs instellingen, pleeggezinnen, steungezinnen en bij vrienden op de bank slapen, op zijn zeventiende op zichzelf kon wonen, met de hulp van begeleid zelfstandig wonen (BZW): 'Ik vond dat de max, dat was vree wijs.' Zijn examens vinden dan plaats en hij scoort zeer slecht en aangezien hij al eens was blijven zitten, moest hij van school af. Na tussenkomst van een rechter, bleek dat Henk mocht blijven, maar kort daarna verliet hij wel ongediplomeerd de school.

In de literatuur worden ingrijpende gebeurtenissen in levens van jonge mensen, zoals het overlijden van een ouder, scheiding van de ouders, ziekte, ongelukken, schoolverlaten – in feite kan het alles zijn wat een mensenleven tekent – gethematiseerd als *critical moments* (zie Thomson et al., 2002). Deze kritieke momenten vormen belangrijke aanknopingspunten om jeugdige transities in de brede zin te begrijpen, aangezien zij een significante invloed uitoefenen op de aard, richting en uitkomsten van een individuele transitie naar volwassenheid (Webster et al., 2004). In onze data vinden wij bij een substantieel deel van de respondenten verschillende beschrijvingen van *critical moments*,

zoals ziekte en/of overlijden van ouders, miskramen, een overleden kind, ongelukken op de werkvloer, ongelukken in huis, brandwonden, (aangeboren) lichamelijk letsel etc. Het is moeilijk na te gaan welke gevolgen deze gebeurtenissen nu hebben gehad op de levens van de jongeren, of hoe ze hier mee zijn omgegaan. Wel stellen we vast dat de geïnterviewde jongeren simpelweg veel hebben meegemaakt en dat bij het omgaan met hun problemen de mate van ik-sterkte een rol speelt. Zo kreeg Lieve's moeder na de dood van haar man (Lieve's vader) een alcoholprobleem. Lieve en haar broer vertrokken naar vrienden, gingen naar het OCMW en Lieve kon met een leefloon een studio met begeleid zelfstandig wonen in. Ze zat toen in het vierde middelbaar. Haar school heeft ze af weten te maken en momenteel werkt ze als ouderenverzorgster in een rusthuis van het OCMW.

I: Heb je ooit gedacht van: ik ga van school af, bijvoorbeeld?

Ja, maar dat is geen optie hé. Euhm ja, hoe moet ik het zeggen? Ik was vroeger een beetje een verwend nest, en euhm dan staat ge er niet bij stil hoe dat ge voor alles moet werken en zo. Maar wat gaan we doen als we geen werk hebben? Met alle respect, ik woon in Gent, ik zie ook clochards lopen, en alcohol- en drankverslaafden en gelijk wat. En dan hebt ge zo iets van: maar wat ga je worden? [...] 't Is een serieus stuk uitgetrokken, maar zo moest het gaan. (Lieve, 21).

5.1.2 (Vroegtijdig) schoolverlaten

Zoals reeds aangegeven hebben dertien van de vijftien geïnterviewde jongeren hun middelbare school zonder diploma verlaten. De redenen en motivaties hiervoor lopen uiteen, en wederom verschilt het van persoon tot persoon hoeveel persoonlijke details ter sprake worden gebracht. Al met al beschikken we over genoeg informatie om van iedereen, op twee respondenten na een vrij compleet beeld te schetsen van de totstandkoming van hun besluit om de school te verlaten, en welke personen hierbij betrokken waren. In elk geval vier jongeren hebben ervaren dat zij 'buitengesmeten' werden door hun school, dus dat het niet hun eigen besluit was om ermee te stoppen. Het merendeel van deze jongeren heeft op verschillende middelbare scholen gezeten en hebben zodoende ook meerdere ervaringen met opstappen dan wel buitengezet worden. In de regel hebben we in de interviews gesproken over de laatste onderwijservaring, en de overwegingen om dat niet voort te zetten.

Waterval en veranderingen van richting: een voorbode?

We zien dat veel jongeren tijdens hun schoolcarrière van onderwijstype en/of richting zijn gewisseld. Lieve's schoolloopbaan is een schoolvoorbeeld van wat de 'waterval' genoemd wordt: begonnen met Latijnse op aso, daarna gezakt naar het moderne, waar ze busde op wiskunde. Via de tuinbouwschool ('een jaar kwijtgespeeld') en een jaar op het technische onderwijs, kwam ze terecht in het beroepsonderwijs, richting thuis- en bejaardenzorg, op een in haar ogen 'topschool.'

Veel andere jongeren die beginnen in het bso, veranderen ook vaak van richting. Matteo wisselde van verkoop naar kantoor, 'een tussen haakjes makkelijkere richting, om toch mijn getuigschrift te behalen'. Vaak blijven de jongeren binnen dezelfde scholengemeenschap, maar verhuizen ze naar een andere vestiging. De strategische keuze om te wisselen om zo toch maar iets van een diploma te halen is bij uitstek een negatieve keuze. Bij veel jongeren pakte dit niet goed uit. Na een conflict op zijn middelbare school besloot Henk om zijn zesde studiejaar verder af te ronden in het volwassenenonderwijs. Omdat het curriculum daar toch anders is, betekende dit drie jaar onderwijs in plaats van nog maar één.

[Ik heb] voor 't gemakzucht voor een beroepsopleiding heb gekozen, dus kantoor. En dan dacht ik: voor alle energie van een vak in het aso steek ik alles in de energie die ik maar moet doen voor alle vakken samen in het bso. Maar ja, de motivatie lag al snel onder het nulpunt, omdat dat niet echt mijn omgeving is natuurlijk. Euhm, pff ... er was echt geen motivatie eigenlijk. 't Was veel moeilijker om er te geraken en mij te motiveren, dan, dan daar weg te gaan. (Henk, 23)

De keuze voor de combinatie leren en werken wordt vaak bij uitstek gepercipieerd als een negatieve keuze. Twee jongeren die we interviewden volgden Syntra. Beide hebben op verschillende scholen regulier onderwijs gevolgd, maar over Syntra zijn zij het meest enthousiast. De overgang naar Syntra betekende voor hen ook een verandering in hun persoonlijke leven, zo zegt Mayson: *'vroeger was ik een beetje een crapuulken... maar dat zijn schooltijden. Vanaf dat ik eigenlijk op Syntra zat was ik volwassen geworden, heb ik mij gedragen, werken.'* Niet meer elke dag in de klas moeten zitten was voor beide jongeren een verademing.

Syntra, ge komt daar op school, ge krijgt daar een dag les, ge moet gewoon ne keer een dag goed studeren en al de rest zijn werkdagen. Ge zijt bezig en al, ge zijt buiten, ge kunt buitenlopen, ge ziet ne keer een schoon meisje lopen... [...] en plus: ge kreeg nog geld bij ook. Dus eerlijk gezegd, ik vond dat niet slecht. 't Is door Syntra dat ik eigenlijk een verandering te beginnen krijgen ben. (Michel, 20)

Toch zien we ook dat jongeren vrij plotseling besluiten om de school te verlaten. Charles had in zijn zesde leerjaar op het tso *'iets te veel buizen'* om een diploma te krijgen, maar veel scheelde het niet. Hij moest echter het hele jaar opnieuw doen, inclusief GIP (geïntegreerde proef). Hij heeft hiervoor een poging gedaan op een andere school, maar al na een week is hij daarmee gestopt, toch vrij plotseling. Hij zegt: *'ze hadden liever gewild dat ik op school bleef zitten, maar mijn eigen besluit stond vast.'* Henk was twee examens verwijderd van een bso-diploma op het volwassenenonderwijs, maar toch besloot hij te stoppen. Hij vertelt: *'mijn moeder was dan gestorven ook en dan zag 'k het gewoon niet meer zitten, gans dat gebeuren. Leerkrachten zeiden dat ik zot was.'*

Op eigen benen

Zoals aangegeven komen de meeste jongeren die we hebben geïnterviewd uit een problematische thuissituatie. Zes van de geïnterviewde jongeren hebben een groot deel van hun jeugd doorgebracht in een of meerdere instellingen. In sommige gevallen hebben ze ook tijd doorgebracht bij pleeg- en/of steungezinnen. Het moment dat ze op zichzelf gaan wonen, meestal in een studio of bescheiden appartement, is dan ook bijzonder. Vaak is dat *'de max'* en *'vree wijs'*, maar het is ook een ontzettende uitdaging om veel meer zelf te moeten doen.

Ik kom van iets heel gestructureerds, het laatste jaar dat ik naar school moest gaan heb ik in een gesloten instelling gezeten bij [noemt plaatsnaam]... en daar is alles zo... ge hebt uw plan waar ge u strikt aan moet houden dus alles uitgestippeld, geregeld, duidelijk. En sinds mijn achttien is dat totaal niet meer. (Alice, 18)

Hoewel veel jongeren hulp en advies krijgen van Begeleid Zelfstandig Wonen en het OCMW, ging de stap naar een eigen woning voor de meeste jongeren gepaard met een breuk met de school. Een van de voornaamste beweegredenen is de nieuwe financiële situatie. Velen huren een studiootje van een private huurder, er blijft niet veel over van een leefloon. De keuze om te gaan werken in plaats van naar school te gaan wordt vooral binnen die context gemaakt.

Ik wou eerst oorspronkelijk nog naar 't school gaan, maar ik zag 't niet meer zitten om een OCMW-leefloon te krijgen en daarmee twee, drie jaar naar 't school te moeten gaan, met 800 euro in de maand. Dat is juist voldoende voor uw eten en uw kledij, en niets extra, ik zag dat niet zitten. Ik wou werken en daarvoor beloond worden. (Ernest, 20)

Lieve vindt het dan ook, als ze er op terugblijkt, tamelijk bijzonder dat ze er in geslaagd is haar school af te maken vanaf het moment dat ze alleen ging wonen.

Eigenlijk vind ik dat ook wel zot dat ik zo niet dacht van: ja kom, we gaan van school en we laten alle remmen los. Nee, ik had echt nog altijd dat beeld in mij. 'k weet niet hoe dat kon. [...] 't Is niet evident, 817 euro per maand. Super dat ik het gehad heb, maar 't was eigenlijk ... eigenlijk snap ik nu niet hoe dat ik zo heb geleefd. Ja, want als ge nu ineens zo een pak geld meer krijgt... (Lieve, 21)

Ook bij jongeren die naar school blijven gaan komen soms de problemen op het moment dat ze zelfstandig gaan wonen. Zoals al eerder aangehaald woonde Henk net op zichzelf toen de examens plaatsvonden waar hij zeer slecht op scoorde, met grote gevolgen. Ook Charles zegt dat hij niet meer terug naar school wilde, want *'k woonde toen eigenlijk ook al alleen'*.

Weer anderen hebben niet echt de keuze om te stoppen of door te gaan met school nadat ze vertrekken uit hun eerdere thuissituatie. Voor Michel, die op straat kwam te staan nadat zijn ouders hem hadden buitengezet, was het praktisch niet meer haalbaar om naar zijn school, die zich enkele kilometers buiten Gent bevond, te blijven gaan: *'Ik heb 't school stop moeten zetten omdat ik geen verblijfplaats meer had. Ik leefde echt definitief op mijn zuster, ik had geen eten, geen geld, geen verzorgdingen en al.'* Mayson trok met zijn vriendin in bij haar tante in Gent, en *'die tante wou dat we zo'n beetje... geld bijleggen... dus dat was ook mijn keuze, om werk te zoeken, zo snel mogelijk.'*

Buitengesmeten of eigen keuze: een lastig onderscheid

Veel jongeren die we hebben gesproken hebben op verschillende scholen gezeten. Een viertal jongeren geeft aan ooit te zijn *'buitengesmeten'* op één of meerdere scholen. Toch zien we hier ook wisselende verhalen. Een enkeling vindt dat ze onterecht zijn weggestuurd. Anderen leggen de schuld volledig bij zichzelf, zoals Stef.

Ze hebben gezegd: vertrek maar. De dag zelf dat ik nog op stage moest gaan hebben ze gezegd: vertrek maar, ge moet niet meer op stage gaan. [...] Ze wouden mij allemaal weg. In ieder les verbrodde ik het wel op de een of andere

manier, dus... 'k wist dat ik verkeerd was, ik moet het niet op de school steken. Ik was verkeerd. (Stef, 19)

Tja, ik ben zelf 't laatste half jaar van die tweede graad niet meer geweest. 'k was al schoolmoe, 'k begon 't al te laten slabakken [...] op den duur hadden ze zo iets van ja euhm... ze wisten het wel dat ik op een gegeven moment uit, uit, volledig uit controle was. [...] En ze hebben mij daar dan gewoon doorgelaten uiteindelijk. Ik ben een half jaar niet naar 't school geweest, en ze hebben mij gewoon ... erdoor gelaten, en ik heb mijn attest nog gekregen van mijn 2de graad. [...] De eerste schooldag van het jaar erna ben ik nog naar die school geweest, en ze zeiden dat ik uitgeschreven was. En euhm ... ik zag die leerkracht daar aan het les, aan het bord staan schrijven en 'k zag al die formules staan, en mijn zin was al direct over. 'k zag dat bord daar... 'k zeg: oké, 'k ben nu toch uitgeschreven, 'k ga gewoon naar huis gaan, 'k zie 't niet meer zitten. (Ernest, 20)

Anderen, zoals Ernest, benadrukken vooral dat het schoolverlaten een eigen keuze is geweest, al is het onderscheid tussen buitengesmeten worden en zelf weggaan in een meerderheid van de gevallen moeilijk te maken. Zoals het citaat van Ernest hierboven laat zien is er meestal een lange geschiedenis van verzuim aan vooraf gegaan. In zijn geval heeft de school hem al uitgeschreven en was hij min of meer 'overgeleverd' aan andere zorginstanties. Bij andere jongeren zien we dat er ook in overleg met de school wordt besloten om te stoppen, waarbij de jongere vaak het gevoel hebben zelf deze knoop te hebben doorgehakt, zo ook Matteo.

En dan ben ik bij de directeur gegaan, en samen met de directeur hebben we samen beslist van: 'kijk ... ge zijt niet meer gemotiveerd om verder te doen. We kunnen tegen elkaar zitten liegen en u hier nog twee, drie maanden laten. Maar als ge continu van school wegblijft, of geen resultaten behaalt, dan heeft het ook geen zin dat ge blijft. Ook voor uzelf niet.' (Matteo, 23)

Ik denk wel dat ze mij konden overhalen om te blijven doorgaan en er voor twee jaar toch naar school te gaan. Ik heb gezegd: nee... maar ze hebben ook niet gezegd van 'ge moet blijven' en dit... nee, ze hebben gezegd: ja, als dat uw keuze is... (Ilse, 19)

De jongeren bagatelliseren vaak de rol en de invloed van de omgeving. Mensen om hen heen dachten dat het beter zou zijn om op school te blijven, maar zijzelf zagen het echt niet meer zitten – dat is vaak het verhaal (*'ik ben achttien jaar, wat gaan ze doen?'*). Enkelen denken dat ze, achteraf gezien, nog overgehaald hadden kunnen worden of dat het besluit destijds te snel is genomen.

Van alles dat niets doen is

Het schoolverlaten bij deze jongeren kan men zien als een breuk met de 'volwassen-wereld'. Voor Joost, Michel, Stef en Mayson liep de breuk met school feitelijk synchroon met de breuk met thuis. Al deze jongens hebben daardoor enige tijd op straat doorgebracht, Joost had op het moment van het interview net te horen gekregen dat hij binnen enkele dagen een studio kon betrekken. Ook Laetitia, een van de vier geïnterviewde meisjes,

heeft samen met haar vriend enige maanden op straat doorgebracht, maar dit was al enkele jaren geleden. Voor de andere jongeren was de breuk minder expliciet omdat zij een plek hadden om naar toe te gaan, maar de banden met de volwassen wereld werden ook voor hen opgeheven. Veel contact met de ouders was er niet, en de jongeren schetsen een beeld van niks doen, van vervelen en 'stuiken in de zetel'.

Veel naar tv kijken, veel niets doen, met mijn vrienden weggaan, uitgaan. Euhm ... van alles eigenlijk dat ... dat niets doen is eigenlijk. (Charles, 20)

Het eerste jaar heb ik eigenlijk ... op mijn lui gat gezeten, als ik het zo mag zeggen. Ik heb eigenlijk niets gedaan, buiten ja, mij ingeschreven bij de VDAB en hier en daar ne keer zo'n sollicitatie gedaan. (Ilse, 19)

Hoewel enkelen aangeven dat het in het begin een opluchting was weg te zijn van het ouderlijk huis of de instelling (*'je denkt: wow, vrijheid, ik kan doen wat ik wil'*) verandert deze blijdschap vlug in verveling of erger. Zo zegt Alice: *'[Ik] wist niet meer waar ik voor moest opstaan, geen doelen meer. Als je niks te doen, weet je niet meer waarvoor je op staat, 't was vreselijk. Ik had echt zoiets van... ik weet niet, wat ga ik doen? Het gevoel ook, dat ik iets moest gaan doen.'* Ook bleef de penibele financiële situatie een probleem. De jongeren werden min of meer gedwongen veel thuis te zitten, want er was te weinig geld om al je vrije tijd te vullen met iets leuks te gaan doen. Velen geven aan na de school verlaten te hebben in een dip terecht te zijn gekomen, waar ze uit moesten zien te geraken voor ze weer verder konden.

Wat was dat in het begin? Naar de voedselbank gaan... euhm, en... liggen stuiken in de zetel de hele dag. Euhm, 'k heb er mijzelf van moeten helpen en mijzelf... en zo via 't OTC euhm ... 'k heb dat allemaal zelf moeten doen. Maar euhm, er heeft niemand aan mijn deur komen kloppen en komen zeggen van: 'kom, stop er ne keer mee, 't is hier niet goed wat ge aan 't doen zijt'. Alleen mijn bovenbuur heeft dat gedaan. 'k heb een goeie bovenbuur. [...] 'k Zat in zo'n, 'k was uit een diepe put hè. [...] ik moest eerst uit die diepe put klimmen. (Ernest, 20)

Tot slot zien we dat praktisch alle jongeren zeggen spijt te hebben van hun beslissing om te stoppen met school of van hoe de situatie is gelopen. Velen benadrukken hierbij dat ze 'geen slechte student' waren, en dat ze hun diploma wel hadden kunnen behalen, als de situatie iets anders was gelopen. Voor niemand heeft het schoolverlaten uitpakend in een oplossing of vermindering van de problemen.

'k weet eigenlijk ook niet waarom dat ik dat toen gedaan heb. Ja, jong zijn, adolescent, denken dat ge de wereld aankunt. En achteraf valt ge met uw gezicht op de grond, en dan beseft ge 't pas hè? (Matteo, 23)

Ze hebben mij allemaal gezegd dat ik ging spijt hebben, en ze hebben gelijk, dus ja... (Charles, 20)

5.2 Trajecten naar werk

In het vorige hoofdstuk hebben we de transities in en uit school van de door ons geïnterviewde jongeren belicht. Voor het grootste deel van deze jongeren geldt dat zij de school vroegtijdig hebben verlaten, en dus zonder diploma een poging moesten wagen op de arbeidsmarkt. Het besluit om de school te verlaten en te gaan werken is vooral te zien als een vlucht van de onhoudbare situatie op school, en in veel gevallen ook van de onhoudbare situatie thuis - het was voor geen van de door ons geïnterviewde jongeren een positieve keuze voor werk. Niemand had hen uitzicht op een baan geboden toen ze de school verlieten, geen van hen had concrete ideeën over hoe het is om werk te zoeken of om een job te hebben. Wel werd er in het algemeen positief gedacht over werk ten opzichte van school, omdat het hen de mogelijkheid zou bieden met een eigen inkomen (een deel van hun) problemen achter zich te laten. Een job staat immers gelijk aan *'geld verdienen en 't leven beginnen'*. Waar het vorige hoofdstuk vooral geschiedenissen van afhaken liet zien, richt dit hoofdstuk zich op de overgang naar de arbeidsmarkt, de strategieën die jongeren gebruiken om aan werk te komen en de rol die maatschappelijke voorzieningen hierin spelen. In die zin kan dit hoofdstuk gelezen worden als een reeks verhalen over de pogingen van de jongeren om hun non-situatie te verlaten en opnieuw 'aan te haken.'

5.2.1 De betekenis van betaald werk

Dat het vinden van werk niet zo eenvoudig bleek, kwam voor een aantal jongeren onverwacht ('ik had eerst gedacht dat het veel gemakkelijker ging gaan'). Ook het behouden van een baan bleek voor velen een flinke opgave. Bovendien hebben de jongeren zo hun persoonlijke eisen en voorkeuren. Aan de hand van concrete ervaringen op de werkvloer en de arbeidsmarkt, maar ook hun aspiraties en verwachtingen aangaande werk en toekomst, gaan we in deze paragraaf in op wat jongeren belangrijk en minder belangrijk vinden aan werk. Welke betekenis heeft werk voor hen en wat zoeken zij precies in een betaalde baan?

Het bijstellen van dromen en verwachtingen

Wanneer we er rechtstreeks naar vroegen, merkten we dat jongeren doorgaans vaag bleven over hun ideale job. Dit geldt vanzelfsprekend het sterkst voor de vroegtijdige schoolverlaters. Als ze al een idee hebben van wat ze willen, drukken de meesten zich wat voorzichtig uit: ik zou het liefst dat en dat *hebben* gewild, maar dat zal er *nu* wel niet meer van komen.

Dan had ik willen, euhm ..., dingen, automechanica gaan bijstuderen, en daarna nog bedrijfsbeheer [...] en dan mijn eigen bedrijf opstarten. Maar... dat is een droom dat er nooit zal komen peis ik. (Stef, 19)

Eerlijk gezegd wou 'k, 'k wou in mijn eigen verpleegkundige worden. Omdat dat ... dat is echt wel mijn droomjob. 'k Weet dat dat... ja, dat dat geen werkelijkheid meer gaat worden nu. (Laetitia, 20)

In deze citaten schuilt onmiskenbaar iets van spijt of verdriet om hoe het is gelopen, alsmede een gevoel van: wat nu? Met het wegvallen van een traject naar een gekend beroep - een opleiding tot magazijnmedewerker of loodgieter - wordt het zicht op een plekje op de arbeidsmarkt troebel. Michel vertelt: *'normaal was dit 't laatste jaar van mijn school, en dan ging ik normaal gezien 't einde van het jaar mijn diploma behaald hebben en dan kon ik aan het werk, zonder problemen'*. Nu zit hij al bijna twee jaar thuis en heeft hij in die tijd slechts incidenteel een werkervaring op kunnen doen. Zowel Michel als een aantal andere jongeren zeggen dat het voor hen niet uitmaakt wat voor werk ze moeten doen. Stef: *'werk is werk, maakt mij echt niet uit wat.'*

Van de jongeren die vroegtijdig de school hebben verlaten, zijn er slechts twee die een concrete job voor ogen hebben: Henk en Matteo willen beide opvoeder worden, en hebben hiervoor reeds verschillende stappen ondernomen. Zij vormen echter een uitzondering ten opzichte van de rest van jongeren die geen specifieke wensen hebben, of deze inmiddels hebben laten varen. De meesten hebben moeite zich voor te stellen werkzaam te zijn in een bepaald beroep of sector. In de concrete aspiraties die ze uitspreken, refereren ze naar hun afgebroken opleiding/stage (*'als 't aan mij ligt zou ik nu bij een loodgieter weer terug willen werken, maar 'k zou een beetje moeten bijleren ook weer'*) of een job die ze voorheen deden (*'horeca, dat is echt wil iets dat 'k terug zou willen doen'*). Vanuit hun positie op de arbeidsmarkt en hun persoonlijke ervaringen - geen diploma, weinig tot geen ervaring, dientengevolge *meermaals 'het deksel tegen [de] neus'* gekregen bij het zoeken naar werk - zijn er weinigen die dromen of grootse verwachtingen koesteren aangaande hun toekomstige job, of deze in elk geval niet zomaar uitspreken.

Wat daarentegen wel voor alle jongeren opging, was dat elk van hen op zoek was naar een 'deftige job'. Hoewel het van persoon tot persoon verschilde wat hier onder verstaan werd en de een al wat meer eisen had dan de ander, kunnen we in het algemeen stellen dat onder een 'deftige job' een vaste job wordt verstaan, eentje die je graag doet en waar je genoeg mee verdient *'om deftig te kunnen leven.'* Een deftige job vind je echter niet zomaar: je hebt er een diploma voor nodig, en liefst ook nog wat werkervaring. Veel jongeren hadden moeite met het karige en in hun ogen soms onaantrekkelijke aanbod van laaggeschoold werk. De opgave die een aanzienlijk deel van de jongeren wacht voor ze ook maar beginnen met het actief zoeken naar werk, is dan ook rekening houden met teleurstelling.

Ja, er zijn ook niet veel mogelijkheden voor mij he, zonder diploma? 'k Zal wel moeten nemen van de stront-jobkes, als ik het zo mag zeggen. (Charles, 20)

'k Zou niet graag het eerste het beste doen, maar zonder diploma denk ik dat dat soms wel moet, iets gaan doen wat je toch niet graag doet. (Alice, 18)

We zien dat vooral de wat jongere jongeren (18-20 jaar) het meeste worstelen met de onaantrekkelijkheid van het aanbod (*'kuisen, dat is 't enigste'*) en vaak spreekt deze groep ook de wens uit het liefst terug te keren naar school. Bij de wat oudere jongeren spelen beide zaken een stuk minder. Sommigen van hen beschikken over een lang cv en benadrukken in het interview vaak hun positieve ervaringen met werk. Rudi heeft een lang cv vol korte jobs en zegt daarover: *'ja, het is alle keer iets dat ge bij op uw cv kunt zetten, hè? Dus alle kleine dingen maken een groot, hè?'* Het is maar de vraag of je met zo'n cv inderdaad aantrekkelijker wordt voor werkgevers. Henk, een jongen van 23 met al wat meer werkervaring, uit echter vooral zijn zorgen over het weinige perspectief dat

laaggeschoold werk op de lange termijn biedt. Ergens beginnen in een 'stront-jobke' om uiteindelijk door te groeien naar zo'n felbegeerde 'deftige job' is een traject dat volgens hem niet voor de hand ligt.

[Mijn opties op de arbeidsmarkt] vind ik zeer miniem en demotiverend. 't Zou eigenlijk meer doorstroming mogelijk moeten zijn, maar ge hebt tegenwoordig voor alles papieren nodig hè? Ge kunt niet zomaar iets managen zonder daar een degree van te hebben denk ik, in zekere zin. Dus 'k denk dat dat de zaken allemaal wel vermoelijk, om mensen met capaciteiten die 't moeilijk hebben te laten doorstromen [...] en misschien vanuit het werk uit ze ook wel wat op te leiden. 'k Weet dat dat wel soms gebeurt, dat ge via uw werk opleidingen kunt doen, maar 'k heb dat eigenlijk nog maar zeer weinig gehoord. (Henk, 23)

Bij het spreken over wensen en verwachtingen aangaande werk merken we dat veel van de jongeren zich min of meer proberen te verzoenen met het karige aantal mogelijkheden dat ze hebben. Geen van hen viel te betrappen op torenhoge, onrealistische verwachtingen, maar de meesten, en zoals aangegeven vaak de jongsten onder hen, waren in hun hoofd toch bezig met het bijstellen van hun ideeën, hoe weinig concreet deze soms ook waren. Het is daarom geen toeval dat na 'deftig' het meest gebruikte woord bij het spreken over dit onderwerp het woord 'kans' was. De jongeren hopen vooral een kans te krijgen in een serieuze job, om te laten zien dat ze iets kunnen, ondanks het feit dat ze geen diploma of ervaring hebben (het enige waar ze over beschikken is een 'dringende, moeilijke situatie', door sommigen ook in de strijd gegooid bij het zoeken naar werk). Naast – of beter gezegd: door – de vele teleurstellende ervaringen met het zoeken naar een baan, uitten jongeren dankbaarheid naar een baas toe als het wel gelukt is om iets te vinden ('dat was zo'n baas, die pakt veel aan, die geeft je wel een kans, het is niet zo van: je hebt geen ervaring, dus je hoeft niet te komen') en anders wel het verlangen naar een werkgever die hen een dergelijke kans wil geven, zo ook Alice:

I: Hoe zou je willen dat het nu verder gaat, qua werk?

Ja, toch op de een of andere manier ergens een kans krijgen om te tonen dat ik op tijd kan komen, gewoon kan werken, en dat ik het wel wil. Ja, dat vooral. De kans om toch te tonen... Veel bazen kijken toch naar de leeftijd en dat schrikt ook af. Maar iedereen moet ergens beginnen. De jeugd krijgt weinig kansen, heel weinig. [...] Ik weet dat er een serieus tekort is aan werk en zo, maar moest ik het moeten oplossen, ik zou niet weten hoe. Ik zou weten welke jobs, wat voor jobs ik moet vrijmaken. Ik zou het ook niet weten. (Alice, 18)

De betekenis van werk op basis van de ervaringen op de werkvloer

In het voorgaande hebben we laten zien dat jongeren voorzichtig zijn in het uitdrukken van hun wensen en verwachtingen en aangeven vooral een kans te willen. Toch is het niet zo dat zij geen eisen stellen aan werk, of geen verwachtingen meer hebben. Deze worden duidelijker wanneer we hen vragen naar hun concrete ervaringen op de werkvloer.

Allereerst staan we stil bij de wat oudere jongeren (20-23 jaar) die al, in de woorden van Matteo, een 'serieuze bundel op hun palmares hebben', oftewel een lang, gefragmenteerd cv. Veel van hun werkervaring betreft inderdaad typisch laaggeschoold werk, bijvoorbeeld in

fabrieken – de 'stront-jobkes' waar Charles in een eerder aangehaald citaat over klaagde. We zien echter dat de jongeren die hier ervaring mee hebben, vooral positief spreken over hun werkzaamheden in dat soort jobs – die 'vielen mee' of waren 'redelijk leuk', ook al was dat, aldus Rudi over zijn werk als 'bakwasser' in een vleesfabriek ('t overschot van 't vlees uitwassen, en die dingen') weliswaar 'met een geurtje thuiskomen.' Laetitia vertelt bijna met affectie over werkzaamheden die velen als geestdodend zouden ervaren.

Dat was zo boekjes maken euhm, en daar waren ze eigenlijk supercontent van mij. Dat waren... dus de drukker die zo de papieren op de bank en zo. En als die dan van de band kwamen, dat waren dan stapeltjes van tien dat dan zo op elkaar valde. Ge moest dan zo mooi... dat er geen boekske uitstak of geen boekske kapot was. Als dat boekske kapot was: eruit halen, nieuw boekske insteken, zo dichten met zo witte dingetjes. (Laetitia, 20)

Niet alle jongeren die we hebben geïnterviewd zouden kunnen leven met de typische fabriekswerkzaamheden die Laetitia en Rudi omschrijven. Zo zegt Henk dat hij 'niet gemaakt [is] voor het fabriekswezen' en Charles dat hij een dergelijke 'minimum-wage job' niet ziet zitten, want 'dan zit ge daar in een job die je niet graag doet, uw leven te verspillen eigenlijk, gewoon centen om uw huishuur te kunnen betalen.' Joost heeft weekend- en vakantiejobs gedaan in een industriële fabriek voor patisserie en brood. Naast dat hij de bakwerkzaamheden daar veel minder leuk vond ('dat is veel minder dan bij de buurtbakker, een gewone bakker die alles zelf maakt, in een fabriek gaat ge dat alleen in een machine steken') was het ook het nachtwerk dat hem parten speelde en een aanbod om te blijven deed afwijzen. 'Achter de vuilwagen staan' passeerde ook steevast de revue bij het spreken over meest en minst wenselijke jobs, maar een aantal jongens gaf aan dit wel te zien zitten. Stef: 'Dat verdient redelijk veel geld. Eigenlijk gewoon voor, ja, wat is 't? Een zak opheffen en achter de vuilkar lopen. Dat verdient 1600 euro's per maand, da's genoeg, dan kan 'k mij een huis gaan kopen.' Ook over fabriekswerk werd gesproken als een 'serieus cash-jobske'. Op de betekenis van geld gaan we zo nog iets dieper in.

We stellen wederom een scheiding vast: enerzijds is er aantal jongeren dat kritisch is, niet zelden aangeeft intellectueel meer aan te kunnen en daarmee eventuele mogelijkheden niet wil uitsluiten door typisch laaggeschoold werk aan te nemen. Anderzijds merken we op dat er veel jongeren zijn die ofwel al een flinke reeks baantjes hebben gehad, ofwel naarstig op zoek zijn naar een job en wat meer inkomen en zich dientengevolge verzoenen – of bereid zijn zich te verzoenen – met om het even welke werkzaamheden. Mayson vat de houding van deze groep wellicht het best samen:

Ik heb zoveel werk dat ik niet zou willen, maar uiteindelijk wil ik ze allemaal wel doen. (Mayson, 19)

In de werkervaringen van jongeren vinden we een aantal gemene delers met betrekking tot wat belangrijk wordt gevonden aan werk. Bij positieve werkervaringen worden veelal zaken genoemd die met het sociale te maken hebben: een fijne sfeer onderling, zowel met collega's als met bazen ('bazen die geen bazen zijn'), het opdoen van sociale contacten en het onder de mensen zijn. In die zin is werk ook belangrijk voor hen persoonlijk.

Goh, wat er belangrijk verder aan werk is? Ja euhm, gewoon ja, uw sociale contacten, vriendenkring. Dus ja, ge moet niet continu bezig zijn met 't werk,

allez ja, van... dagelijks van: opstaan, werken, thuiskomen, slapen, werken, thuiskomen. Ge moet, allez ja, op uw werk hebt ge ook sociale contacten, ge leert vrienden kennen, kennissen. Dus dat is ook degelijk wel belangrijk voor uw sociaal leven. (Rudi, 23)

Daarnaast zien we dat de jongeren, op basis van hun ervaringen op de werkvloer, een aantal wensen hebben aangaande hun werkomstandigheden. Deze verschillen van persoon tot persoon. Zo zouden enkelen het liefst vier dagen in de week werken in plaats van vijf en noemen sommigen nachtwerk of werken in ploegendienst als grootst denkbare belemmering. Ook geven velen aan dat het werk ook een beetje leuk moet zijn, voor sommigen is dit echt een halszaak. Uiteraard verstaat eenieder hier verschillende dingen onder, maar met plezier naar het werk gaan zit, afgaande op de beschrijvingen van de jongeren, voornamelijk in het sociale aspect van het werk. Rudi fietste dagelijks veertig kilometer voor een tewerkstelling, maar had dat er voor over, want *'ge wordt daar altijd met open armen ontvangen, ge komt daar binnen, uw koffietje, een gesprekje voordat ge moogt beginnen'*. Ook andere jongeren geven aan dat plezier, in de vorm van gezelligheid met collega's en onderling grappen kunnen maken, een belangrijk aspect is van werk.

Een praktijkles [op school] is de bedoeling dat ge ook serieus zijt voor in het echte leven, mijn leerkracht zei dat ook altijd. Toen ik die eerste stage heb gedaan, heb ik eigenlijk gelijk tegen die leerkracht gezegd van: hier moet ge altijd serieus zijn, maar in een bakkerij, op uw werk, gaat er veel meer plezier zijn... meer leute en dit en dat dan op het school. (Joost, 18)

I: Wat vind je het belangrijkste aan werken, denk je?

Plezier. [...] Als ik ergens begin te werken en ik zie van: 't is hier geen plezier, dan... dan geef ik direct mijn ontslag in. (Stef, 19)

Toch vertellen een aantal jongeren ook over bijzonder negatieve ervaringen op de werkvloer of met een leidinggevende. Zo werkte Mayson in het kader van zijn Syntra-opleiding bij een baas die hem langer liet werken dan toegestaan en moeilijk deed met het salaris. Desondanks heeft Mayson alsnog zijn vriendin daar ook *'binnegekregen'*. Laetitia had een ongeluk met een machine in de fabriek en moest uiteindelijk bij de verzekering aangeven dat zij zelf haar handschoenen was vergeten, terwijl geen van haar collega's daar met handschoenen werkte.

Dat was een jaar in de grootkeuken, maar die baas was niet correct. Ik moest per maand 415 euro of zo verdienen en hij gaf per maand maar 100 euro. [...] Mijn opleiding was eigenlijk hulpkelner, dus in de zaal staan, maar wat doet hij, hij zet mij in de keuken en al. Soms moest ik dat om elf uur, allez tot... [we zijn soms] tot twee uur 's nachts bezig geweest en al, en normaal, ik mag maar acht uur doen per dag he, omdat ik via Syntra zit. En hij laat mij tot 's nachts werken. (Mayson, 19)

Dat was een nieuw machine en dat stond niet vast, en ik moest die doos daarin schuiven en mijn hand is daartussen geraakt. [...] Ze heeft dan uiteindelijk de band stil gekregen, maar ze kreeg die machine eigenlijk niet stil. Dus is ze daar allerlei dingen moeten beginnen openmaken, en ze hebben mij dan, ja, naar de ingang moeten dragen. En daar hebben ze dan beslist om mij eigenlijk alleen naar 't ziekenhuis te laten gaan, zonder ambulance of... Maar dat was niet echt 100% in orde, maar ... 't is daarom dat ik ook niet terug ben gegaan. Want op mijn, ik moest schrijven op mijn papieren van de verzekering dat ik persoonlijk mijn werkhandschoenen vergeten was. Maar ze hadden dat daar gewoon niet! [...] Na mijn ongeluk, er zijn maten van mij dat daar werken, en ze zeggen dat zelf ook: 'ja, sinds dat gij u ongeluk daar gehad hebt, is 't werkhandschoenen dat ge daar krijgt. (Laetitia, 20)

Geld, stabiliteit en toekomst

Uiteraard wordt er door de jongeren veelvuldig over geld gesproken. Zoals in de introductie al werd aangegeven leggen zij een verbinding tussen werk, verloning en toekomst: met geld kan het leven beginnen. Geld staat gelijk aan volwassenheid, autonomie, de mogelijkheid tot het maken van eigen keuzes. Jongeren zonder werk verlangen er naar (*'mijn eerste loon, daar kijk ik 't meest naar uit'*) en associëren hun beperkte financiële ruimte en weinig bezit met een laag maatschappelijk aanzien. Geld kan daar verbetering in brengen.

Geld maakt niet gelukkig, maar in het leven hebt ge geld nodig. Ik wil niet, met alle respect, niet twintig jaar lang in een sociale woning wonen, tegen mensen zeggen dat ik maar 300 euro betaal, dat ze hun ogen optrekken van: amai, zo weinig? Nee, ik wil een huis, een huisje kunnen kopen. Dat moet niet groot zijn, maar dan kunt ge zeggen van: ik heb dat gekocht, dat is mijn hond, mijn auto staat hier buiten. (Matteo, 23)

Ook spreken de jongeren over geldtekort, maar meestal in relatie tot het leefloon dat met 817 euro in de maand *'niet veel'* is: *'als wij ons geld van het OCMW krijgen, liggen er bijna vier of vijf rekeningen klaar'*. Tegelijkertijd is praktisch iedereen erg dankbaar voor dit leefloon (*'zonder het OCMW, had ik niets'*). Een aantal jongeren heeft schulden, en hun budget wordt beheerd. Wekelijks krijgen ze zakgeld, enkele tientallen euro's, om hun eten mee te kopen. Ook wordt een deel van de jongeren bijgestaan door Begeleid Zelfstandig Wonen, ook bij hen kijkt dus een sociaal werker mee naar hun kosten en uitgaven.

Over de hoogte van het salaris wordt minder vaak negatief gesproken: enkel twee jongeren stipten dit aan, maar spraken hierbij over tewerkstelling via het OCMW. Dit betrof een stage waarvoor ze een vergoeding kregen bovenop hun leefloon. Deze vergoeding werd dusdanig laag bevonden, dat het demotiverend werkte.

Als ge voor het OCMW gaat gaan werken: de eerste stageperiode krijgt ge tien euro per dag, maar... als ge u daar aan, als ge daar aan denkt van: 'pff, voor tien euro moet ik uit mijn bed komen', dan ja [...] ik zou het niet willen doen hè, maar ja, 't moet omdat ze anders mijn leefloon gaan in beslag nemen. (Laetitia, 20)

Ernest, een jongen van 20 jaar, is werkzaam binnen een artikel 60-constructie en verdient iets meer dan 1200 euro in de maand, een stuk meer dan waar de meeste andere respondenten het mee moesten doen. Hij vertelt:

‘t zou wel beter kunnen, hè? ‘t is een beetje overleven. Geld tekort heb ik niet. ‘t is te zeggen, ik heb perfect genoeg. Moest ik nu ‘t zelfde kunnen behouden voor de rest van mijn leven: ik ga akkoord hè, meer moet dat niet zijn. Maar minder mag dat ook echt niet zijn.’

Het verdienen van geld is in de ogen van de jongeren dus zonder meer een belangrijke functie van werk, maar dit geld is ook hard nodig om hun precaire situatie leefbaarder te maken. Uiteindelijk is in deze behoefte aan geld ook de nood aan die ‘deftige’ job voelbaar: stabiliteit in de vorm van een vast contract (‘vast werk moet ik hebben’) en een goed salaris zodat je perspectieven hebt, een leven kunt opbouwen.

Ik zou eigenlijk niet echt veel jobs meer willen doen in mijn leven. Ik zou echt wel willen beginnen met vast werk, dat ik kan beginnen voor mijn rijbewijs, auto. Dat ik vooruitzichten heb. (Laetitia, 20)

Deze vooruitzichten zijn doorgaans bijzonder conventioneel. Naast deftig werk, wordt er verlangd naar een huis, een rijbewijs, een auto, partner, een gezin (‘zorgen voor mijn gezin, en mijn huis en mijn hof’). Twee van de geïnterviewde jongeren hadden al één of meer (stief-)kinderen waar ze zorg voor droegen, de helft van de jongeren had een partner. Bij de vraag of de toekomst die ze schetsen ook werkelijk voor hen is weggelegd, bleven twee punten van zorg steeds terugkomen: werk en geld, dat heb je nodig. Mayson: ‘Alles gaat het gemakkelijkst zijn met werk. Dat weet ik. Want dan heb je geld.’

5.2.2 Strategieën voor het zoeken naar werk en omgaan met een precaire situatie

In de voorgaande paragraaf hebben we laten zien dat jongeren werk beschouwen als een middel om hun leefsituatie te verbeteren. Bijna alle jongeren ervaren de situatie waarin ze nu zitten als onwenselijk, in de zin dat ze ervaren dat ze iets missen, op zoek zijn naar een manier om ‘verder’ te raken. De meesten denken hierbij in eerste instantie aan werk. Een kleine minderheid heeft andere zaken aan hun hoofd. Tijdens het interview had Joost, een jongen van 18 jaar, geen vaste slaapplek. Meestal sliep hij bij vrienden die wel over een studio beschikten, vaak samen met andere dakloze jongens. Michel was een van die jongens die zijn dakloze vrienden bij hem thuis liet overnachten: ‘‘t slapen hier soms meer dan tien personen, allemaal buitengesmeten door hun ouders.’ Stef heeft na een periode van anderhalf jaar op straat te hebben geleefd nu een kamer in een opvangcentrum voor thuislozen. Samen met zijn OCMW-assistent is hij nu op zoek naar een eigen studio.

De andere jongeren hadden doorgaans minder acute noden, en bewoonden een bescheiden studio of appartementje in of rondom het Gentse. Meestal werd deze gehuurd van een private verhuurder, twee jongeren woonden samen in een sociale huurwoning. Hoewel

er dus sprake is van een diversiteit aan leefomstandigheden en dringende en minder dringende probleemsituaties binnen de groep, valt hun levenssituatie, met uitzondering van de twee jongeren met een vast contract (Lieve en Angelo) te typeren als precair. De jongeren benadrukken in de interviews dat er ook zeker dingen goed zijn gegaan in hun leven (‘ik ben eigenlijk al serieus omhoog gegaan, ik ben al, euhm, driekwart de ladder, enorm laag van de grond gekomen’), maar ervaren hun situatie ook zelf als onzeker en onwenselijks: ‘ik ga eerlijk zijn, ik wil er zo rap mogelijk vanaf [van zijn leefloon en huidige studio], ik wil zo rap mogelijk werk, wil op mijn eigen.’

Hoewel er in de levens van de jongeren een reeks tussenkomsten zijn van verscheidene maatschappelijke voorzieningen, leggen we in deze tweede paragraaf vooral de nadruk op de (veelal informele) strategieën die jongeren zelf inzetten, vanuit hun perspectief en logica, om werk te vinden en zo hun precaire situatie leefbaarder te maken.

Binnenstappen en elkaar binnenkrijgen

Veel jongeren ervaren ongemak bij het zoeken naar werk via interimkantoren of de VDAB. Uit hun beschrijvingen blijkt in sommige gevallen een onvermogen om te voldoen aan de eisen die binnen dat formelere circuit aan werkzoekenden worden gesteld (‘ze zeiden: zonder cv kun je hier niet komen’). Ook geven enkele jongeren aan ‘schrik’ te hebben voor de VDAB. Hoewel beide kanalen door jongeren worden gebruikt om werk te zoeken, zo nu en dan met succes, zeggen velen van hen de voorkeur te geven aan ‘ergens binnenstappen’, ‘vragen of ze iemand zoeken’ en ‘uw cv binnensteken.’

I: Als je nu over de VDAB nadenkt, heb je het gevoel dat die jou helpen?

Ze helpen, maar ge krijgt dat gevoel bijna niet. ‘t is niet dat ge daar een gevoel krijgt van: ze helpen mij. Nee, ‘t is ook zo van... allez, waarom zo lang wachten als er dichtbij bijvoorbeeld... ik kom ergens tegen aan een café bijvoorbeeld: hulp gevraagd. Dus, ze doen... ik heb in mijn gevoel dat ze niet veel doen, de VDAB, dus ik probeer het meestal op mijn eentje, bijvoorbeeld een café binnengaan van: ‘hebt ge iemand nodig?’ Ergens ne keer binnengaan, in de winkel of zo. Afgelopen tijd toch zo’n twintig keer, twintig keer binnengegaan. (Joost, 18)

Wat ook als positief wordt gezien aan ‘ergens binnenstappen’, is de mogelijkheid om ‘uw gezicht te kunnen laten zien’, met als achterliggende idee dat ze je dan niet direct afrekenen op de afwezigheid van een diploma. In feite wordt dezelfde strategie ingezet bij het bezoeken van interimkantoren, waar jongeren aangeven bij voorkeur persoonlijk langs te gaan want dan ‘kunnen ze niet achterbaks zijn’ en geven ‘ze’ je misschien wel een kans.

Als je belt en zegt: oké, ik zoek achter vast werk, dan gaan ze al vragen: heb je ervaring? Als ik zeg: nee, gaan ze me ook niet laten komen. Dus ik ga altijd liever zelf, dat ze me ook zien en dat ik het zo kan zeggen: ik ben op zoek. (Mayson, 19)

Hoewel een groot deel van hen er wel eens in geslaagd is werk te vinden via een interimkantoor, uiten de meesten van hen hun twijfels bij de mogelijkheden die interimkantoren hen kunnen bieden. Ze beseffen dat ze zonder diploma voor interim-werk

weinig aantrekkelijk zijn ('mijn schoonbroer zit daar met een diploma in zijn handen, die gaat een interim binnen en binnen de week heeft hij werk, ik ga naar een interim en ik heb geen werk') maar ervaren de kantoren ook als 'niet fair' – meerdere jongeren vertellen over een ervaring waarbij hen een job was beloofd, maar die uiteindelijk toch aan iemand anders was gegeven. Ook leeft het gevoel dat je, om überhaupt iets aangeboden te krijgen, elke dag naar een kantoor toe moet gaan en 'die mensen aan hun kop zagen in de hoop ze dan heel misschien iets voor je willen doen'. Een paar jongeren geven aan effectief zeer frequent de interimkantoren te bezoeken, of dit een tijd lang te hebben gedaan ('ik heb eigenlijk die interims zodanig beu gemaakt dat ik alle twee dagen ging gaan vragen van: hebt ge werk?') en een paar jongeren vertellen, niet zonder trots, dat ze 'overal in Gent' staan ingeschreven.

Bij de VDAB wordt in elk geval meer tijd voor je vrijgemaakt ('ze helpen u wel, kijken met mee u mee van: naar waar wilt ge gaan en wat wilt ge doen') en de werkwinkels leggen ook uit hoe je cv's maakt en deze het beste kunt versturen. Het is er minder 'rap rap rap', zoals het geval is bij de interimkantoren, zegt Matteo. Het is ook een plek waar jongeren hun mail kunnen checken en achter een computer naar vacatures kunnen zoeken. Een enkeling geeft aan dit wel eens te doen. Lieve had op school al geleerd dat je naar de werkwinkel kunt stappen om hulp te krijgen. De meeste jongeren stapten niet uit zichzelf binnen bij de VDAB, hun eerste aanraking met de instantie betrof de zogeheten info-sessie voor jonge werkzoekenden²², waarvoor de jongere wordt opgeroepen en waar aanwezigheid in principe verplicht is. Hoewel de jongeren zeker niet uitgesproken negatief waren over de werkwinkel ('ze bedoelen het goed') zetten ze vraagtekens bij hun toegevoegde waarde: het was 'gewoon vacatures meegeven: doe maar.'

Ze tonen je hoe je een cv moet opmaken, hoe dat ge dat programma moet gebruiken van de werkwinkel om iets te zoeken en zo, om werk te vinden. Eigenlijk zo eenmalig van 'baf', allez, van: zo zit het eigenlijk een beetje in elkaar. Doe het maar! (Lieve, 20)

Het zich wenden tot een meer informele manier van werk zoeken (bij werkgevers binnenstappen, maar ook via-via ergens proberen binnen te geraken) kan men dus zien als een negatieve keuze, voortkomend uit onvrede en/of ongemak met de VDAB en de interimkantoren. Dit wil zeker niet zeggen dat deze manier van zoeken ook vruchtbaarder is gebleken voor de jongeren. Geen van de jongeren zonder diploma was het gelukt om een baan te vinden door daar binnen te stappen of een cv binnen te steken, terwijl bijna alle jongeren aangaven dit enkele keren tot veelvuldig te hebben gedaan. Wat beter lijkt te lukken, is werk vinden via vrienden en familie. In de data vinden we een aantal beschrijvingen van jongeren die ergens terechtkomen via hun netwerk, en ook andersom, dat de jongeren een vriend of vriendin bij hen op de job 'binnenkrijgen.'

[Ik werkte in dat restaurant] samen met mijn vriendin... haar heb ik daar ook binnengekregen, voor te afwassen. (Mayson, 19)

Euhm, een vriendin van mij was daar beginnen werken. En euhm, ik zei dan van: ik zou eigenlijk nog wel ne keer een job willen. [...] We werkten daar met twee

²² Bij deze info-sessies (de jongeren worden ingedeeld naargelang diploma) wordt kort de werking van de VDAB wordt toegelicht, welke inspanningen van de jongeren worden verwacht en wat de VDAB voor hen kan betekenen. Na deze plenaire bijeenkomst volgen individuele gesprekken waarin, indien mogelijk geacht, een traject naar werk wordt uitgestippeld.

eigenlijk, ik en mijn vriendin. En... hij [de baas] had ook veel schilderwerk nodig, en een vriend van mij is schilder, dus heb ik die dan zo wat binnengehaald, van: doe hier wat zwart werk. (Henk, 23)

Over dit binnenkrijgen merken we een tweetal zaken op. Allereerst zien we een groot deel van de jongeren een netwerk heeft die bestaat uit leeftijdsgenoten – of beter gezegd: lotgenoten – die zich in dezelfde preciaire situatie bevinden als de jongere zelf. Slechts enkele jongeren beschikken over een informeel netwerk waarbinnen soms mogelijkheden zijn om aan een job te komen, maar de meesten hadden dit niet.

Mijn vrienden, die hebben ook niet echt direct werk. Dus dat is zo'n beetje hetzelfde: veel bij elkaar zitten, veel ... gewoon niets doen eigenlijk, tv kijken of zo of ... uitgaan of zo. (Charles, 20)

Zoals we in het vorige hoofdstuk hebben laten zien, hebben de jongeren na de breuk met school en hun ouders vaak weinig of geen banden meer met de volwassen wereld. Hoewel het gebeurt, lijken de mogelijkheden om via het informele netwerk een job te vinden, zij het via leeftijdsgenoten of via ouders, tamelijk beperkt. In de interviews refereerden jongeren soms naar overleden volwassenen die een bron van steun waren, of dat nu hadden kunnen zijn, bij de zoektocht naar werk.

'k Weet, mijn papa was een heel slimme mens, en die zou rap zeggen: kijk, ge moet dat zo doen, en zo een cv maken, of doe dat op die manier, bel, ga persoonlijk... Ja, ik wist echt van niets, hè? Ik wist niet hoe het moest. (Lieve, 20)

Dit brengt ons bij het tweede punt: de jobs die een deel van de jongeren via hun informele netwerk vindt (meestal via vrienden) betreffen niet de gewilde, 'deftige' jobs die stabiliteit en perspectief bieden. Mayson heeft een tijdlang vruchteloos gezocht naar vast werk, maar kon enkel terecht als schoonmaker, bij dezelfde werkgever als zijn vriendin. Hij moest 's avonds bussen schoonmaken, en werd per bus betaald. Michel's enige werkervaring heeft hij verkregen via inspanningen van zijn vader, en betrof kuisen in een jobstudentstatuut, zonder dat hij student was.

Daarnaast heeft het informele netwerk van de jongeren nog een andere belangrijke functie, namelijk hen voorzien van steun in periodes dat het wat minder gaat. Ook kunnen ze bij vrienden of familie terecht voor raad en advies. Hoewel de draagkracht van hun netwerk meestal niet groot genoeg is om hun preciaire situatie echt te doorbreken, is het wel sterk genoeg om de situatie te verzachten.

Het is ook uit geweest met mijn vriend en dat was een moeilijke periode, maar toen kon ik wel bij heel veel mensen terecht. Ik had nooit echt het gevoel dat ik alleen was of dat ik er alleen voor stond, dus allez, dat doet wel iets. (Alicia, 18)

Wat we ook meerdere keren terugzagen, was dat het verbroken contact met de ouders stilaan weer werd hersteld, soms met de nodige twijfels, maar de nood aan hulp - dikwijls financiële - primeerde. Jongeren geven ook aan dat ze zich door hun ouders mentaal gesteund voelen.

Toch is het primaire gevoel bij veel jongeren dat ze er, met name als het gaat om het vinden van werk en ondersteuning daarbij, dat je er alleen voor staat.

Omdat 'k ... eigenlijk was ik er allemaal niet goed van. 'k Had het wel nodig. En ook zo: hoe begint ge daaraan, werk zoeken? Op school leer ik wel: ga naar de werkwinkel, vraag hulp. Maar zij zeggen ook van: 'kijk ja, vacature: reageer daarop.' Maar voor de rest doe je het ook alleen maar zelf hè. Uiteindelijk sta je er toch alleen voor. (Lieve, 20)

Zwartwerk en de RVA: aan de regels houden

Slechts een minderheid van de door ons geïnterviewde jongeren heeft ervaring met zwart werk. In de meeste gevallen ging dit om bijbaantjes en vakantiebaantjes tijdens de periode dat de jongeren nog schoolliepen. Een van de geïnterviewde jongeren, Henk, heeft een tijdlang structureel in het zwart gewerkt naast zijn leefloon. Hetgeen hij wettelijk mocht bijverdienen naast zijn leefloon gaf hij op, de rest kreeg hij van zijn werkgever in contanten.

De meeste jongeren zeggen dat ze momenteel liefst geen zwart werk willen doen omdat het, zoals Joost in onderstaand citaat letterlijk aangeeft, nu gaat om 'meer dan werk.' Waar voorheen een weekend- of vakantiejob in het zwart niet zo problematisch was, is dat het in hun huidige situatie wel. Zwart werk biedt weinig perspectief op de lange termijn en tevens lopen ze het risico hun uitkering te verliezen. Uiteraard is het juist dankzij die uitkering (de meeste van de jongeren krijgen een leefloon) dat ze überhaupt de mogelijkheid hebben zwart werk af te houden.

Via een vriend kan ik vree makkelijk aan werk geraken, maar 't is riskant. Omdat het meer dan werk is, ik ben ook achttien jaar, en het is zwartwerk weer. Ik moet eigenlijk iets hebben wat 'veilig' is. Zwartwerk is minder veilig. (Joost, 18)

Wat we ook een aantal keer tegenkwamen, waren jongeren die ooit een tijdlang meer leefloon ontvingen dan waar ze recht op hadden, omdat ze samenwoonden met een geliefde of vriend die ook leefloon ontving, maar het samenwonen niet opgaven bij het OCMW. In één geval stond de OCMW-assistent dit oogluikend toe. Hoewel het geen topic was waar het onderzoek zich op richtte, merkten we dat in elk geval één jongere criminele activiteiten ondernam om aan wat meer geld te komen.

Wat echter het meest in het oog springt, is niet het breken van de regels, maar de mate waarin de jongeren er van doordrongen waren 'in orde te zijn met de RVA' – dit thema passeert keer op keer de revue. Jongeren gaven aan dat wanneer ze bij een interimkantoor waren geweest om een 'bewijsje' voor de RVA vroegen – dit was zelfs een reden om interimwerk te blijven zoeken, zelfs al hadden velen er weinig vertrouwen in via die weg een job te vinden. Ze begrepen ook dat meer informele strategieën om werk te vinden problemen zouden kunnen opleveren omdat je die zoektocht immers 'niet kunt bewijzen tegen de RVA'. Hier probeerde men op verschillende manieren aan tegemoet te komen.

'k Heb een lijst met bepaalde adressen waar dat ik mijn cv heb binnen gestoken en daar heb ik ook bedrijven en hun nummer opgeschreven, zodat de RVA wel contact kan opnemen om te checken. (Alice, 18)

Twee jongeren hebben te maken gehad met een sanctionering. Zo kreeg Ernest een melding van de VDAB dat hij verstek had laten gaan bij een info-sessie die hij moest bijwonen. Dit zou worden doorgegeven aan de RVA. Nu had Ernest een geldige reden om afwezig te zijn: hij liep stage. Uit boosheid heeft hij een 'erge mail' naar de VDAB geschreven. Zijn OCMW-assistent heeft de situatie uiteindelijk in een driegesprek moeten sussen. Alice kreeg een negatief verslag voor haar achttiende: ze deed deeltijds onderwijs, maar het ging daar niet helemaal goed. Wat haar vooral frustrereert, is het feit dat ze destijds nog geen achttien jaar was, nog op het internaat zat en eigenlijk nog helemaal niet bezig was met het zoeken naar werk, maar toch dat negatieve attest kreeg.

Het is moeilijk om te beseffen dat ge al bestempeld bent voordat je er aan moet beginnen. Het gevoel dat ik kreeg toen ik een negatief verslag kreeg en niet eens achttien jaar was... dat haalt u naar beneden. Ik heb er echt om geweend, terwijl het niet zo erg is, hè? [...] Het is zoiets kleins en het heeft zoveel met mijn gevoel gedaan dat moment, dat was echt zot. (Alice, 18)

Een aantal van de door ons geïnterviewde jongeren zijn nog maar net actief op de arbeidsmarkt en de eerste RVA-controle tijdens de beroepsinschakelingstijd moet nog plaatsvinden, maar zoals aangegeven is het echt een thema om in orde te blijven met de RVA en lijkt het hen over het algemeen ook te lukken daadwerkelijk niet in de problemen te komen. Zij zijn zich zeer bewust van de regels waar ze aan moeten voldoen en worden hier door maatschappelijk werkers (OCMW, BZW) ook herhaaldelijk op gewezen. Jongeren geven aan dat deze begeleiders heel 'handig' zijn, vooral in relatie tot papierwerk – 't is eigenlijk heel gemakkelijk voor mij dat zij mijn stok-achter-de-deur is.'

Aankloppen bij instanties

Zoals aangegeven kwamen de meeste jongeren voor het eerst in aanraking met de VDAB nadat ze werden opgeroepen voor een info-sessie. Een drietal jongens heeft via de VDAB geprobeerd een beroepsleiding te volgen (bedienen bouwmachine). Eén van hen heeft de opleiding afgemaakt, bij één ging het mis bij de praktijklessen en één van hen wist de toelatingstest niet te halen. Hij zegt daarover:

Dan wisten ze mij te zeggen dat dat eigenlijk niet voor mij was. Ze wilden helpen, maar ik mocht die opleiding niet beginnen. 't Is natuurlijk een droom geweest ook, en nu zal 't altijd een droom blijven. 'k Zou het wel graag gedaan hebben. Daarmee houden we het bij het hoogwerken. (Angelo, 23)

Drie jongeren hebben bij de VDAB geïnformeerd naar een individuele beroepsopleiding²³

²³ Een Individuele Beroepsopleiding of IBO is een maatregel uit 2009 die het werkgevers mogelijk maakt een werkzoekende met weinig ervaring op te nemen in het bedrijf en deze persoon een 'opleiding' aan te bieden van maximaal zes maanden. De werkgever betaalt geen loon of RSZ, enkel een zogenaamde 'productiviteitspremie' (ongeveer de helft van de normale loonkosten). De 'IBO-er' heeft in deze periode geen recht op loondoorbetaling bij ziekte, eindejaarspremies of vakantiegeld en heeft formeel de status van werkloze. Na de duur van de opleiding moet de werkgever een contract aanbieden. Voorheen streefde men hierbij naar contracten van onbepaalde duur, inmiddels is het ook, zij het onder voorwaarden, mogelijk om contracten van bepaalde duur aan te bieden.

(IBO). Angelo heeft een werkgever gevonden en de opleiding afgerond, Matteo en Mayson konden geen werkgever vinden. Beide hadden in hun omgeving gehoord van IBO en waren zeer geïnteresseerd. Ook veel andere jongeren staan positief tegenover IBO ('dan kunt ge nadien niet afkomen met het excuus dat ik niet genoeg ervaring heb') maar om daar mee te starten zal er eerst een geschikte vacature gevonden moet worden, bij een werkgever die bereid is iemand in deze constructie aan te nemen. Pas dan kan de VDAB-consulent aan de slag. Hier lag voor zowel Mayson als Matteo de moeilijkheid: er moet feitelijk dezelfde hindernis overwonnen worden als bij het vinden van een reguliere job.

[Bij de VDAB] zeiden ze: je moet zelf iemand zoeken voor wie je zo'n IBO kunt doen, maar ik dacht ook: allez, normaal moeten jullie dat toch doen? Jullie weten toch een lijst van... die doen dat met hun IBO's of zo? Maar mij hebben ze daar niet mee geholpen. En zelf zoeken, ik woonde nog niet zo lang in Gent, ik wist mijn weg nog niet zo goed en dan was dat ook moeilijk om zelf te zoeken naar iemand die u daar de kans op geeft. Als ze nu een lijst geven met adressen, daar zouden ze u misschien een IBO geven... dat ik dan kan bellen en een afspraak maken. (Mayson, 19)

Het OCMW is een belangrijke steunfactor in de levens van de jongeren, omdat zij ten eerste de noodzakelijke financiële steun verlenen in de vorm van een leefloon en ten tweede vanwege de persoonlijke relatie met de assistent. Het grootste deel van de jongeren komt via een instelling, internaat of maatschappelijk werker terecht bij het OCMW. Enkele andere jongeren zijn daar zelf binnengestapt, meestal toen ze dakloos waren, al dan niet via vrienden. Soms wordt er tegenop gezien om naar het OCMW te gaan, omdat je daar 'over je problemen moet praten'. Hoewel uiteindelijk de jongeren zeer positief spreken over de relatie met hun assistent, kan dat vertellen van dat verhaal nogal een stap zijn. Ook duurt het een tijd voordat het hele verhaal verteld is. Tevens viel het op dat enkele jongeren zich sterk bewust zijn van het stigma dat aan het OCMW kleeft.

I: Hoe voelde het voor jou om bij het OCMW te lopen?

Ik heb mij daar op bepaald moment heel slecht over gevoeld, maar ik denk... iedereen moet ergens starten, en zolang ge bereid zijt verandering te brengen vanaf dat het kan, denk ik dat het oké is. Het is niet dat ik niet werk omdat ik lui ben of het niet wil, 't is omdat ik 't niet vind, omdat ik geen aanbiedingen krijg dat het slabakt. Soms voel ik mij wel wat ambetant. Iedereen moet werken om zijn maand rond te kunnen komen en ik moet eigenlijk niks doen om ook wel nipt rond te komen want zoveel is dat leefloon niet, maar ik moet er wel niks voor doen en andere mensen gaan dan superhard gaan werken en worden daar keihard op belast en ja... Ik versta de frustratie van de werkende mens tegenover de OCMW-ganger. (Alice, 18)

Een van de jongeren vertelt dat hij ongeveer een jaar bewust niet op zoek is gegaan naar werk ('mijn focus lag efkes weg van de maatschappelijke druk') en anderen omschrijven hun bezigheden na het stoppen met school als een periode gevuld met niks doen ('in de stoel hebben liggen stuiken'). Voor sommigen was afwachten en niets doen ook een soort strategie:

Er zijn veel jongeren die zoiets hebben van: pff, komt allemaal wel in orde. Gelijk ik, ik heb ook zo een hele lange tijd gedacht. Het eerste jaar [dat ik van school ben] heb ik op mijn lui gat gezeten, als ik dat zo mag zeggen. (Ilse, 19)

Anderzijds is elk van de geïnterviewde jongeren ofwel momenteel actief in een traject dat hen zou moeten toeleiden naar de arbeidsmarkt ofwel actief geweest, in die zin dat ze baantjes, stages of vrijwilligerswerk hebben gedaan of hebben deelgenomen aan zo'n soort traject. Zeggen dat deze jongeren voltijsd non-actief zijn, is niet juist. Over dat thuiszitten en niets doen werd, zoals we in het voorgaande hoofdstuk ook hebben gezien, zeer negatief gesproken. De jongeren willen juist werk hebben om hun leefsituatie te verbeteren. Dat leefloon is handig, want 'zonder het OCMW heb ik niets', maar het is ook weinig. We kunnen daarom moeilijk spreken van een hangmateffect van de uitkering, maar de jongeren stellen wel, misschien niet altijd even expliciet, verschillende eisen aan hun werk, zoals we hebben kunnen zien in de eerste paragraaf van dit hoofdstuk. Binnen deze opstelling – het leefloon biedt bescherming, jongeren willen werk, maar hebben zo hun eisen – neemt het OCMW een interessante positie in. Waar de RVA en de VDAB vaak in één adem worden genoemd en door sommigen wordt gewantrouwd, wordt het OCMW (vaak samen met BZW) aan de andere kant gezet: het OCMW is 'goed'. Jongeren zeggen daar altijd met een probleem terecht te kunnen, ook degenen die nu volledig op eigen benen staan. Ze omschrijven hun OCMW-assistent als iemand om op terug vallen, vooral voor 'papierwerk' of 'bureaucratische taken', maar in meerdere gevallen ook als een vertrouwenspersoon die hun verhaal en huidige situatie kent ('zij weet alles over ons') waardoor er een persoonlijke band ontstaat.

Het OCMW, die vragen echt van: wat is het probleem? Waar kan je niet mee om? Allez, veel meer persoonlijke begeleiding. Ja, ik heb echt wel veel te danken aan het OCMW. (Lieve, 20)

Tegelijkertijd verhouden de jongeren zich ambivalent tot het aanbod aan trainingen en projecten die ze kunnen volgen via het OCMW, zoals sollicitatietrainingen en dergelijke. Allen zeggen dat het goed is dat het OCMW deze mogelijkheden biedt - ze zullen daarmee immers vast bepaalde mensen kunnen helpen - maar vinden vaak niet dat het voor hen persoonlijk nuttig is. Deze cursussen zijn te gemakkelijk ('dat was vooral met anderstaligen in de klas, geen probleem, maar alles wordt driedubbel herhaald') of saai en oninteressant: 'niet echt mijn ding.' In hun houding tegenover het OCMW schuilt daarmee iets tweeslachtigs: een maatschappelijk assistent is 'prettig om achter de hand te hebben' en jongeren waarderen sterk de vrijblijvendheid van de relatie. Soms zien ze hun assistent vaak, maar ook periodes heel weinig: jongeren concluderen dat het OCMW niet echt 'pusht', zoals de VDAB en de RVA dat volgens sommigen wel doen. Daarnaast klagen sommige jongeren over dat vrijblijvende karakter van de relatie met het OCMW ('het is een mooi opvangnet, maar ze zijn een beetje te veel opvangnet en een beetje te weinig naar het werk'). Ook vinden enkelen dat het lang duurt voordat het OCMW in actie komt. Bij hen zien we een afwachtende, passieve houding ('ze zijn er mee bezig maar nog niks van gehoord'), waarbij er wel verwacht wordt dat het OCMW naar hen toekomt en hen min of meer op maat bedient. Anderen zien dit anders, en zeggen eigenlijk dat het OCMW niet echt veel voor je doet, maar dat ze je een mogelijkheid geven iets te realiseren als je dit zelf wilt. Je moet met andere woorden zelf iets initiëren, en niet te veel verwachten.

Ja, wat mijn gevoel daarover is... dat ge, ge hebt veel mogelijkheden via 't OCMW. Maar ge moet zelf goed geïnformeerd zijn, of ge moet zelf informeren. En ik informeer niet veel, en euhm, dus het is eerder als ge met iets afkomt dat ze u zeggen: het is mogelijk, ge kunt dat doen, we gaan daarvoor proberen te gaan. (Henk, 23)

Bovendien stellen we vast een aantal jongeren, naast verschillende (interim-jobs) toch wel heel veel verschillende werktoeleidingsprojecten en stages heeft gevolgd. In zijn geval hebben deze dus niet geleid tot een duurzamere tewerkstelling, laat staan vast werk.

Wat heb ik allemaal gedaan? Euhm werkinterims, euhm... een opleiding van Groep Intro, dus productiemedewerker. Ik heb euhm, een aantal getuigschriften, euhm... een opleiding gedaan als Extra Time. Dan ben ik tewerk gevallen hier bij de vleesfabriek [noemt naam] en bij [noemt naam andere fabriek]. Dan euhm... ah ja, een beschutte werkplaats, maar dat was een stage, bij [noemt naam] in Merelbeke. Daar tussendoor heb ik nog een job gedaan. Euhm, in Melle, in een tuinbouwcenter. Ja, en dan heb ik ... ah ja, ik heb dan nog een job gedaan. Dat was nog IBO 60 [sic] via 't OCMW, dat was de plantsoendienst van Sint-Denijs-Westrem. (Rudi, 23)

Ook jongeren die een project-naar-werk volgen, zijn zich hier soms van bewust. Mayson kan weliswaar de waarde inzien van sommige dingen die ze bij dit project doen, maar vraagt zich wel af of het hem echt werk zal opleveren.

In het begin zag ik dit project ook niet zitten. Dingen doen die eigenlijk niet nodig zijn, maar uiteindelijk, ja, komt er iets bij kijken wel. Als ik zo... er zit er nog een in, die heeft er vorig jaar ook gezeten en... als je dan op het einde van het ding werk moet hebben... want als je geen werk moet je dan het volgende jaar terug komen. Er zit in het project die er al twee jaar zit. 't Is wel de bedoeling van werk, maar als ik dat zo zie heb ik wel vragen van: welk werk gaan we op het einde hebben? (Mayson, 19)

Het project Extra Time, waar Mayson inzit, leidt ook niet per se naar werk toe, maar wel naar een doel op maat van de jongere; voor Mayson is het duidelijk dat dat werk is.

Ernest zit in een vergelijkbare situatie in de zin dat zijn tewerkstelling via artikel 60 bijna achter de rug is, en dat wat daarna komt onzeker is. Zijn OCMW-assistent raadt hem aan om naar een sociale werkplaats te gaan. Hoewel bang is dat zijn toekomstige kansen op de 'echte' arbeidsmarkt daarmee nog kleiner zullen worden, ziet hij ook enkele voordelen.

Goh, 't is vree dubbel. Langs de ene kant zeg ik: 'oké ... 't is een duister pad, gelijk ... 't is ook zo out, zo de laagste trap, of society terug. 'k Moet durven, omdat 'k weet van: eigenlijk kan ik meer dan dat. Maar bon, pff... misschien is het niet slecht om stap per stap te doen, om toch eerst nekeer dat te proberen [...] 'k wil niet dat het verschil zo te hoog gaat zijn. De reguliere arbeidsmarkt, en dan waar dat 'k nu zit ... liever een tussenstapje te nemen en dat ik het zeker

maak en dan daar te geraken, dan in één keer een stap te zetten, dan daar te komen en te zeggen: 'wat is dat hier?', en direct ontslagen of zo te worden. (Ernest, 20)

Terug aanhaken via onderwijs

Tot slot zien we dat een deel van de jongeren probeert terug 'aan te haken' via (hoger) onderwijs. Vaak betreffen dit jongeren met een wat sterker profiel, afgaande op hun onderwijs- en arbeidscarrière en hun reflecties tijdens het interview. Desondanks zien we dat deze strategie hen helaas vaak niet veel opbrengt.

Nadat Matteo van school kwam heeft hij enkele projecten gedaan via het OCMW 'om te kijken: wat ligt mij wel, wat ligt mij niet?' Aan de hand daarvan besloot hij verder te gaan met volwassenenonderwijs, als opvoeder in de jeugd- en gehandicaptenzorg. Hoewel het theoretisch deel goed liep, ging het bij de stage in het tweede semester mis. Zijn supervisor vertelde hem dat hij te weinig levenservaring had, dat het niet zou gaan lukken. Matteo: 'Ge moest ook voor de praktijk geschikt zijn en ja, ge moest ook uw draagkracht en uw draaglast tegen elkaar kunnen opzetten. En uw draagkracht moest groter zijn dan uw draaglast, en ge mocht privé geen problemen hebben en zo.' Matteo zelf kon zich daar destijds wel vinden – en nog steeds eigenlijk: 'ik moet gewoon aan mezelf werken,' maar hij zegt ook: 'binnen twee á drie jaar probeer ik nog, maar ik blijf proberen.'

Lieve is met haar diploma bso begonnen met een opleiding verpleegkunde op de hogeschool. Haar leerkrachten en maatschappelijk werker hadden haar op het idee gebracht en moedigden haar aan: 'ze hebben mij gezegd van: probeer nog [naam school], probeer nog voor verpleegkunde, want dat zit echt u. Ik geloof dat ook, dat zit er echt ook echt in, maar mijn kracht is een beetje op. Dus, dan heb ik een beetje geslabakt eigenlijk want ik wou niet stoppen, lang de andere kant wou ik wel stoppen, en dan heb ik toch een paar maanden thuis gezeten toen, omdat 'k ... eigenlijk was ik er allemaal niet goed van.' Ze merkte ook op dat de afstand tussen leerkracht en leerling in het hoger onderwijs veel groter was. Haar oude middelbare school waardeerde ze juist ontzettend om de betrokkenheid van het personeel: 'leerkrachten daar waren echt vree erg betrokken, ja, ik vond dat echt een fantastische school. Ik vond dat zelfs super erg dat ik daar weg moest.'

Henk is op het moment van het interview bezig met een artikel 60-traject, waarbij hij één dag per week onderwijs volgt en vier dagen werkt bij een vzw voor jeugdwelzijnswerk. Hij is hier nu iets minder dan een jaar mee bezig, en het bevalt goed. Als hij alles afrondt, is hij gediplomeerd opvoeder, dat leek hem altijd al wat: 'Ik wist altijd dat ik wel iets wou doen met mensen, maar in het begin had dat geen vorm, geen globaal beeld'. Het is niet de eerste keer dat hij terug op de schoolbanken zit: nadat hij meer dan vijf jaar geleden de middelbare school vroegtijdig verliet, heeft hij twee vruchteloze pogingen ondernomen in het volwassenonderwijs. Eerst op zijn 'oude' niveau, aso, maar omdat hij alsnog veel vakken opnieuw moest doen, zou dat drie jaar duren. Om die reden is hij naar het bso gegaan ('leerkrachten zeiden dat ik zot was') want hij redeneerde: 'voor alle energie van een vak in het aso steek ik alles in de energie die ik maar moet doen voor alle vakken samen in het bso. Maar ja, de motivatie lag al snel onder het nulpunt, omdat dat niet echt mijn omgeving is natuurlijk. Euhm, pff ... er was echt geen motivatie eigenlijk. 't Was veel moeilijker om er te geraken en mij te motiveren, dan, dan daar weg te gaan.' Via een vriend hoorde hij, zoveel jaren later, van tewerkstelling via artikel 60. Dit heeft hij vervolgens zelf aangekaart bij zijn sociaal werksters van het OCMW. De sollicitatie bij de vzw verliep prima ('ze werken wel vaker samen met artikel 60 en ze waren dringend op zoek naar twee medewerkers') en hij verwacht het zeker te gaan afmaken: "'k Zie niet in waarom dat 't niet zou gaan.'

5.3 Discussie

In dit laatste luik over de jongeren bespreken we de resultaten uit de twee voorgaande delen en proberen belangrijke thema's samen te vatten en te relateren aan andere bronnen. We gaan hierbij in op de relatie met school en de uiteindelijke breuk, op de machteloosheid van zowel school als ouders in het afhaakproces van de jongeren, de verschillende ervaringen die jongeren hebben met de hulpverlening en de beperktheid van de mogelijkheden om opnieuw aan te haken. Het hoofdstuk wordt afgesloten met enkele reflecties op arbeidsmarkttoeleiding en de ambities van het beleid om elke jongere te laten participeren.

Affiniteit met school en de schoolse boodschap

De boodschap dat onderwijs goed is en diploma's waardevol, kortom dat het *schoolse* traject het meest wenselijke is, wordt breed uitgedragen door zowel beleid als onderwijs, en de laatste jaren zeker sterker dan ooit. De situatie voor laaggeschoolden op de Vlaamse arbeidsmarkt is zoals bekend precair: het aanbod aan laaggeschoold werk is beperkt, de beschikbare jobs hebben niet altijd een duurzaam karakter en bovendien is er, met name sinds de economische crisis, meer concurrentie van hoger opgeleiden (VDAB, 2011). Wie ongekwalficeerd (of laaggekwalificeerd) mee moet doen, zal aan de kant staan. Onderwijs, zo luidt de boodschap, beschermt tegen werkloosheid en biedt kansen. De VDAB-website over tweede kans-onderwijs noemt het niet hebben van een diploma secundair onderwijs een 'benarde situatie' en stelt dat het 'zonder diploma middelbaar onderwijs [haast] onbegonnen werk [is] om een job te vinden'²⁴.

In het grootschalige Teesside-onderzoek (zie Johnston et al., 2000; Webster, Simpson en MacDonald, 2004; MacDonald en Marsh, 2005) werd een grote groep jongeren uit een aantal van de armste wijken van Groot-Brittannië enkele jaren gevolgd. De Teesside-onderzoekers vonden opvallend veel raakvlakken met '[that] familiar form of working-class school disengagement' (Shildrick en MacDonald, 2007, p. 8) en de door Willis (zie ook het tweede hoofdstuk waarin een theoretisch kader wordt gegeven) geschetste *counterschoolculture*. Er waren belangrijke kritieken op en klachten over school. De jongeren voelden zich weinig tot compleet niet verbonden met de school en het schoolse, doordat ze de relevantie en de rationale van onderwijs in zijn algemeenheid in vraag stelden. Een verklaring voor waarom de jongeren aan die anti-schoolcultuur bleven vasthouden, ligt volgens Shildrick en MacDonald (2007) in het opgroeien in relatief stabiele, mono-culturele *working-class communities* waarin referentiekaders bestaan uit waarden en tradities die in grote mate gebaseerd zijn op de sociale realiteit zoals deze vroeger was (Jones, 2002). Ook de dominantie van het anti-schoolse denken binnen de *peer group* maakte dat 'any display of educational engagement was treated as signalling conformist acceptance of the school deal' (MacDonald en Marsh, 2005, p. 55). School werd door een aanzienlijke groep zelfs als zinloos gezien.

Hoewel de meerderheid van de door ons geïnterviewde jongeren al zo'n twee of drie jaar niet meer naar school gaan, speelt onderwijs nog steeds een aanzienlijke rol in hun leven. Wanneer er gesproken wordt over hun toekomst, ziet een groot deel van de jongeren terugkeren naar school als een van hun opties. Een aantal jongeren van deze groep, met name de wat jongere, spreekt ook expliciet de wens uit terug te willen keren. Zoals de data al hebben laten zien, is terug aanhaken middels een opleiding echter niet evident. Hier komen we verder in dit hoofdstuk nog op terug. In de verhalen springt in het oog dat school voor hen een relatief onbevraagde normaliteit is. Hier en daar wordt wat kritiek geuit op de specifieke school waar de jongere een conflict mee had, en soms werd er

getwijfeld aan de match tussen onderwijs en werk ('ze leren het mij toch anders als ik ga aan werken'). We zagen dan ook dat een relatief groot deel van de respondenten een voorkeur had voor de beroepsrichtingen. Hoewel er vaak over Syntra wordt gesproken als een negatieve keuze, was het voor de twee jongeren die wij hebben gesproken een opluchting toen ze daar terechtkwamen, en had het positieve gevolgen voor zowel hun welzijn als hun werkinzet. We zagen ook dat praktisch alle jongeren in elk geval een aantal leuke herinneringen hadden aan school.

Wat we dus niet zagen, was een grootschalige afwijzing van het instituut 'school' en de boodschap dat school goed voor je is, zoals in eerder aangehaalde onderzoeken werd beschreven, maar eerder het tegenovergestelde. School werd belangrijk gevonden. We zien wel een parallel in onderzoek naar ouders en het belang dat zij aan scholing hechten dat iedereen, inclusief zij die geen scholing hebben genoten, waarde hecht aan school en de 'schoolse' boodschap (bijv. Lareau, 2003; Devine, 2004; Aaltonen, 2012). Onze respondenten beantwoorden in hoe ze praten over het onderwijs aan het profiel van 'ordinary kids' uit de typologie van Browne (1987), 'gewone kinderen', met een deels vervreemd (*alienated*) maar vooral instrumentale oriëntatie naar het onderwijs toe. Browne schreef zijn boek als reactie op Willis (1977), omdat hij vond dat Willis zich te veel liet leiden door de tweespalt tussen de aanhakers, ofwel jongeren uit de middenklasse, en de afhakers, jongeren afkomstig uit *working-class* gezinnen. Browne stelt dat wat betreft de oriëntatie van jongeren richting de school de groep 'ordinary kids' verreweg de grootste was, onder zowel de *working-class* als middenklasse jongeren, en dat deze groep een discourse hanteert waarin zowel de gevoelsmatige irrelevantie van school (waarom doe ik dit?) een plaats heeft, alsmede het collectieve begrip dat onderwijs nu eenmaal nodig is.

Sinds het stoppen met school is er veel tijd voorbijgegaan die voor velen niet aangenaam was. Deze tijd werd gevuld met vaak vruchteloos zoeken naar werk, het volgen van projecten, en veel niks doen, zich vervelen en met een beperkt budget zien rond te komen. Wellicht dat dit langzaam maar zeker de weg plaveit voor de gedachte dat school toch niet zo heel slecht was en evengoed zou dit de overwegend instrumentele oriëntaties van de jongeren met betrekking tot onderwijs verklaren. Echter, de jongeren in het aangehaalde Teesside-onderzoek waren ook ouder en reeds een aantal jaren weg van school. Samenhangend met de factor tijd stellen we ook vast dat de jongeren vaak veel spijt hebben over de breuk met school, vooral zij (die menen dat zij) zelf de keuze hebben gemaakt de school te verlaten. Zoals in het hoofdstuk over de zoektocht naar werk ook naar voren kwam, hebben veel jongeren moeite om zich te verzoenen met het in hun ogen onaantrekkelijke arbeidsaanbod voor laaggeschoolde jongeren.

Op basis hiervan lijkt het onjuist om het afhaken van de groep kwetsbare jongeren te verklaren vanuit een gebrek aan affiniteit met de school en de schoolse boodschap. Het staat echter buiten kijf dat het grootste deel van deze jongeren wel een zeer problematische relatie met de school heeft gekend. In de volgende paragraaf gaan we in op deze problematische relatie met school en de vaak eveneens problematische thuissituatie van de jongeren.

Pedagogische machteloosheid en onderwijsongelijkheid

Bij het spreken over schoolprestaties en schoolverlaten vallen twee zaken op. De eerste is dat er niet over jobs of de arbeidsmarkt wordt gesproken. Toen ze de school verlieten, had geen van hen een job of uitzicht op werk. De situatie op de arbeidsmarkt lijkt met andere woorden geen rol te hebben gespeeld in het proces dat leidde tot het schoolverlaten. De job was enkel abstract aanwezig, in de vorm van de wens om 'het leven te beginnen'. De tweede vaststelling: de jongeren brengen onmiddellijk hun gebrekkige thuissituatie in

²⁴ <https://www.vdab.be/magezine/feb14/diploma.shtml>

verband met de problemen waar ze op school vroeg of laat mee te maken kregen. De verhalen over ruzies, vechtpartijen en alcoholmisbruik spreken voor zichzelf – het is niet voor niks dat zes van de geïnterviewde jongeren een langere periode van hun jeugd in een instelling hebben doorgebracht. De problemen thuis en op school zijn met elkaar verbonden. Voor een respondent werd dat duidelijk toen zijn moeder hem 'buitensmeet' toen hij haar vertelde dat hij van school gestuurd was; een andere respondent zag het verlaten van de school op den duur als enige oplossing voor de problemen thuis.

Deze verhalen tonen aan dat schoolverlaten niet zozeer een positieve keuze voor een baan of iets anders was, het betrof vooral een negatieve keuze, of beter gezegd een vlucht van een onhoudbare situatie thuis én op school. Bepaalde momenten leken in sommige verhalen een sleutelrol te spelen – een uit de hand gelopen vechtpartij met de vader, een verkeersongeluk, het overlijden van een dierbare – maar deze vonden plaats in een context waarin zoveel soortgelijks plaatsvond, dat we deze zogenaamde 'critical moments' moeilijk kunnen isoleren en van een specifieke betekenis kunnen voorzien. Doorheen deze verhalen loopt echter wel een rode draad, en dat is het onvermogen van zowel de ouders als de school om de situatie voor de jongere en voor henzelf te verbeteren. Deze pedagogische machteloosheid blijkt niet alleen uit jongeren die breken met hun ouders of andersom, maar ook uit de vaak ambivalente karakters van de getuigenissen over het schoolverlaten zelf. Het is vaak onduidelijk wie nu wie heeft buitengesmeten dan wel de rug toegekeerd en de verhalen van de jongeren wekken, een uitzondering daargelaten, zeker niet de indruk dat scholen er fanatiek voor hebben geijverd de leerling te laten blijven.

In de wisselwerking tussen de thuis- en schoolsituatie is het opnieuw relevant om naar Willis (1977) te verwijzen, daar hij schooluitval en vroegtijdig afhaken onder meer verklaart tegen de achtergrond van verschillen tussen de thuis- en schoolcultuur. Hoe meer verschillen er zijn tussen deze twee culturen, hoe groter de kans op vroegtijdig afhaken en hoe minder mogelijkheden tot opnieuw aanhaken. Ten eerste is dit omdat de economische draagkracht van hoger opgeleide middenklasse gezinnen simpelweg hoger is. Een tweede verklaring is meer sociaal-cultureel van aard, waarbij we opnieuw verwijzen naar het paradigma van de jeugdfase als cultureel moratorium (Zinnecker, 1995) als een radicalere versie van de opvatting van jeugd als toeleidingsmoratorium (Van Ewijk, 1994). Deze sociaal-culturele factor betreft de zelfstandigheid van de jongeren om bepaalde, belangrijke keuzes te maken met betrekking tot hun schoolse carrière en hun toekomst alsmede de ondersteuning die zij hierbij krijgen van ouders en/of andere hulpbronnen. De jongeren die we hebben geïnterviewd beschikten tijdens hun schoolperiode vaak niet over eigen kracht, de ondersteuning van ouders of omgeving²⁵ noch de economische middelen om deze keuzes te maken en om er zich aan te houden. In plaats daarvan zijn de schoolcarrières van de jongeren voor een groot deel gevuld met probleemgedrag. Het is frappant dat ondanks leerachterstanden en getuigenissen van allerhande probleemgedrag, veel van hen tot en met het laatste jaar secundair onderwijs heeft gevolgd, en soms nog slechts enkele examens moesten maken, om dan vervolgens toch de school te (moeten) verlaten. In wat volgt, leggen we de focus naar de problematiek rond schoolverlaten en de moeilijkheid om dit fenomeen te vatten en belichten we de problematiek vanuit het kader van schoolse ongelijkheid.

In wetenschappelijke literatuur wordt schooluitval gerelateerd aan een waaier van problematische maatschappelijke uitkomsten, zoals werkloosheid, armoede, slechte gezondheid, afhankelijkheid van sociale voorzieningen en criminaliteit (zie De Witte et al., 2013 voor een overzicht). Het inzetten op het terugdringen van schooluitval lijkt dan ook een logisch streven. Het is een feit dat jongeren zonder kwalificatie vaak aan de zijlijn staan in de roerige onderkant van de arbeidsmarkt. Hoewel de studie van Lamote en collega's (2013) aangeeft dat er ook vroegtijdige schoolverlaters zijn met wat ze noemen een 'succesvolle arbeidsloopbaan', wijzen recente cijfers erop dat van de ongeschoolde

²⁵ Respondent Angelo was hierin een uitzondering. Hij werd ook als enige respondent niet gerekruteerd via het OCMW.

vroegtijdige schoolverlaters (max. secundair onderwijs eerste graad), meer dan 41% na een jaar nog werkzoekend is. Voor jongeren met een getuigschrift tweede graad bso en tso liggen deze percentages op respectievelijk 31,2 en 20,3%. Maar de jobkansen van gekwalificeerde laaggeschoolden zijn niet bijster veel groter: 38,5% van de buso-leerlingen is na een jaar nog werkloos, net als 27,4% van de jongeren die het dbso hebben afgerond (VDAB, 2015). Er zijn nog meer nuanceringen op zijn plaats, zo stellen De Witte (2013) en collega's in hun literatuurstudie. Wanneer werkloosheid daalt, stijgt het aantal vroegtijdige schoolverlaters. Andersom gaat dit ook op: is er krapte op de arbeidsmarkt, dan zijn er minder vroegtijdige schoolverlaters. Zodoende is de huidige daling van schooluitval in Vlaanderen, alsmede de toename van het aantal jongeren in het tweedekansonderwijs²⁶ in eerste instantie te interpreteren als vooral technische gevolgen van werkloosheidsschommelingen.

Wanneer het gaat om het zoeken naar variabelen die schoolverlaten verklaren was er in onderzoek in eerste instantie vooral aandacht voor individuele leerlingen en hun familiale kenmerken, pas later ook voor factoren op het schoolse niveau en de omgeving (De Witte et al., 2013). In navolging van Dorn (1996) claimen De Witte en collega's dat hierdoor een *dropout* discourse is ontstaan, waarin vroegtijdige schoolverlaters niet alleen gelinkt worden met werkloosheid, delinquentie en armoede, maar waarbij de onderzochte voornamelijk individuele determinanten een stereotype hebben gevoed: de typische schoolverlater is van het mannelijke geslacht, komt van een lage sociaal-economische klasse, is weinig intelligent, onaangepast et cetera en eindigt uiteindelijk werkloos en delinquent. Schoolverlaten wordt soms nog steeds voorgesteld als een opzichzelfstaand probleem, als een symptoom van enkele al dan niet gerelateerde problemen, zoals problemen in de familie- of thuissituatie, schoolgerelateerde problemen (verkeerde richting gekozen, een slechte verbondenheid met de school) en de aantrekking van de arbeidsmarkt (de jongere wil liever werken) (zie bijvoorbeeld Oberon, 2008 en Allen & Meng, 2010)²⁷ – al deze problemen zijn ook stuk voor stuk aan te wijzen in de beschrijvingen van de door ons geïnterviewde jongeren – maar Rumberger (2011, p. 6) brengt hier tegenin dat

'these reasons do not reveal the underlying causes of why students quit school, particularly those causes or factors that long ago may have contributed to students' attitudes, behaviors, and school performance immediately preceding their decision to leave school. Moreover, if many factors contribute to this phenomenon over a long period of time, it is virtually impossible to demonstrate a causal connection between any single factor and the decision to quit school.'

Verskillende onderzoeken proberen daarom op een meer verhalende wijze vroegtijdig schoolverlaten te begrijpen en zien het als een institutioneel en relationeel proces met vaak veel historische antecedenten (Smyth & Hattam, 2002; Hodgson, 2007). Hierdoor worden de Engelse termen 'easing out' (voorzichtig en langzaam verlaten) of 'winnowing' (ziften) ook wel gebruikt als metafoor voor vroegtijdig schoolverlaten waarin de geschiedenis die er aan vooraf gaat centraal wordt gesteld (Hodgson, 2007).

Het vroegtijdig schoolverlaten wordt mede veroorzaakt door exogene factoren, buiten kenmerken van individuen om. 'Perhaps the focus should not so much be on dropping out as a problem of perceived or actual failures of pupils, schools and the costs associated to it, but on dropout as an indication and origin of fundamental inequalities' [...] this perspective shifts the focus towards school attendance and completion as a right of citizens that is to be safeguarded in any democracy (De Witte et al., 2013, p. 2 & p.4, in navolging van Smeyers & Depaepe, 2006, p. 8-9 en Dorne, 1996). De ongelijkheid in

²⁶ http://www.standaard.be/cnt/dmf20131108_00829415

²⁷ Ook door de Vlaamse overheid worden schoolmoeheid, verkeerde richting, slechte thuissituatie en geen verbondenheid met de school benoemd als redenen (zie <http://www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2015/03-12-vroegtijdig-schoolverlaten.htm>)

het Vlaamse onderwijs is reeds uitgebreid gedocumenteerd (Hirrt, Nicaise & De Zutter, 2007) en de terugkerende boodschap luidt dat de algemene kwaliteit van het Vlaamse onderwijs hoog is, maar de kloof tussen 'sterke' en 'zwakke' leerlingen is er aanzienlijk en sociaal-economische status vormt een belangrijke factor in het behalen van de minimumdoelstellingen van het onderwijs (Demeyer, 2008).

Na de breuk: beperkte kansen in onderwijs en werk

Op een zeker moment na de breuk met school en thuis komen de jongeren min of meer alleen te staan. Hierin zien we enkele verschillen. Een deel van hen verlaat op hun achttiende een voorziening. Hoewel deze overgang toch zorgvuldig wordt geregisseerd – het OCMW en BZW worden ingeschakeld, een studio wordt gevonden – is dit voor deze groep zeer ingrijpend. Plots, zo ervaren ze dat, staan ze alleen voor de taken rondom hun huishouden en het indelen van hun dagen. Sommige anderen ondergaan nog wat meer hindernissen voor ze in hun eigen woonst terechtkomen. Zij die tegelijk breken met thuis en de school komen vaak op straat te staan. Ze slapen bij familieleden of vrienden, tot ze zelf de stap nemen om bij het OCMW binnen te gaan.

Bouverne-De Bie, De Vos en Roose (2012) thematiseren de situatie waarin minderjarige vroegtijdige schoolverlaters terechtkomen na de breuk met de school als een non-situatie. De jongeren verliezen hun relevantie voor de school en vice versa – er bestaat niks meer tussen hen, niet eens een gedeeld probleem en eenzijdige sanctionering aan de kant van de jongere bevestigt dit alleen maar. Hoewel de jongeren die wij hebben geïnterviewd niet meer leerplichtig zijn, valt hun situatie ook te typeren als een non-situatie in de zin dat de problemen in hun leven vanaf hun achttiende levensjaar plotsklaps ook volledig hun probleem zijn, en geen gedeeld probleem meer. Ze verliezen met de breuk het contact met de school/familie, met de 'volwassen wereld'. Op een assistent van het OCMW en/of de sociaal werker van BZW na, hebben ze niet meer structureel te maken met een volwassene, enkel met leeftijdsgenoten die vaak in een soortgelijke situatie zitten. Een van de opvallende interviews was in dit opzicht met een jongen die soms wel tot 10 vrienden bij hem thuis in zijn kleine studio liet slapen. Al zijn maten waren dakloos – net als hij tot voor kort – en ondanks de spanningen die deze situatie voorbracht, wilde hij zijn vrienden vooral niet laten vallen. Ondanks hun minimale inkomen, waarvan in veel gevallen een groot deel opgaat aan huur voor slecht onderhouden studio's, zijn een aantal jongeren ook vrij gelukkig met hun huidige situatie. Niet zelden komen ze uit een dusdanig beroerde situatie dat hun huidige situatie sowieso een verbetering is. Ze vertellen dat de vrijheid die ze na de breuk kregen ook gaaf vonden, of een opluchting. Maar al geldt voor elk van hen dat de (non-)situatie waarin ze zich bevinden wordt gekenmerkt door verveling, onzekerheid en stigmatisering. De jongeren willen dolgraag weg uit deze situatie en verkiezen hierbij, mede door de krappe financiële situatie, werk boven school.

Het vinden van werk bleek bepaald geen sinecure. Hoewel veel jongeren interimkantoren bezochten, was dit voor onze respondenten veelal geen geschikt kanaal om werk te vinden. Ongekwalificeerde jongeren, waarvan je soms vlug merkt of ziet dat ze veel problemen hebben, zijn simpelweg weinig aantrekkelijk binnen de commerciële motieven van de interimkantoren. Veel jongeren spraken de voorkeur uit werk te zoeken via informele kanalen. Dit was voor hen logisch, want het was vlugger dan via interim of VDAB, en, belangrijker, omdat ze de voorkeur geven aan face-to-face contact met een potentiële werkgever omdat ze op papier nooit een sterke kandidaat kunnen zijn. Toch bleek dat ook dit weinig effectief was, onder andere omdat de meesten over een relatief klein sociaal netwerk beschikten waarvan het grootste gedeelte bovendien in een soortgelijke situatie zit. Wanneer het werkte, bijvoorbeeld als het hun vrienden lukte hen ergens 'binnen te krijgen' of andersom, betroffen dit nooit de begeerde 'deftige' jobs. Enkele jongeren

uit onze studie hebben lange cv's waarin jobs worden afgewisseld met andere jobs, toeleidingstrajecten en periodes van werkloosheid. Verschillende onderzoekers hebben deze arbeidscarrières reeds gethematiseerd en spraken daarbij van het 'precariaat' (Standing, 2011) of 'dead end jobs' (Lawy e.a., 2008) in een 'low pay-no pay' cyclus (Shildrick, MacDonald, Webster & Garthwaite, 2010). Een ander kanaal en tevens bron van steun waarlangs ze werk kunnen vinden en vroeg of laat zeker mee te maken kregen is de VDAB. Een bescheiden aantal jongeren gaat actief langs bij de VDAB of werkwinkel. Vaak benadrukken ze hierbij dat ze bij de VDAB op zich oké zijn, ze zijn geduldiger dan bij de interims, maar uiteindelijk kunnen ze ook niet *echt* helpen – ze geven een lijst vacatures mee en *that's it*. Een tweede aspect in de relatie met de VDAB betreft hun taak de inspanningen van werkzoekenden te monitoren en dit door te geven aan de RVA. Sommige jongeren hebben daarom schrik van de VDAB. We hebben in de data kunnen zien dat het voor hen ontzettend belangrijk is om 'in orde' te blijven met de RVA. De jongeren worden hiertoe aangemoedigd en begeleid door met name het OCMW en BZW. Ook zwart werk wordt mede door deze redenen gemeden. Twee respondenten hebben te maken gehad met sancties en dit heeft op hen een diepe indruk gemaakt.

Waar de VDAB in dat opzicht dus wordt beschreven als formeel, zien deze jongeren het OCMW als het tegenovergestelde. 'Het OCMW is te weinig op werk en te veel op 't gevoel, en de VDAB is precies andersom' is wellicht een wat sterke voorstelling van zaken van een van onze respondenten, maar wel eentje waar eenieder van hen zich zou kunnen vinden. Er wordt met affectie over OCMW-assistenten gesproken en iedereen waardeerde de steevast aanwezige mogelijkheid bij hen terecht te kunnen. Tegelijk wordt ook die 'vrijblijvendheid' ervaren als storend – als je iets wilt bij het OCMW, moet je er zelf achteraan, dat is zo'n beetje de teneur.

Een viertal jongeren volgde op het moment van het interview een project bij het OCMW dat zich profileert als een toeleidingstraject voor jongere met de meest zwakke profielen, waarbij het doel vooral een heroriëntatie op het idee 'werk' is. Veel anderen hadden ervaring met soortgelijke projecten georganiseerd door Gentse sociaal werk praktijken, maar met een ietwat ambitieuzer karakter in de zin dat ze toeleiden naar werk, studie of stageplekken. Geen van deze jongeren was echt enthousiast over dit soort projecten. Een aantal geven aan inderdaad te denken zulke trainingen nodig te hebben, maar vaak was er ook twijfel over het nut. Eén jongere was in dat opzicht bijzonder, want ondanks de vele 'arbeidstoeleiding' op zijn cv (tewerkstellingstrajecten, jobs, stages, zelfs een tussendoor behaald certificaat) heeft niks daarvan geleid tot duurzame tewerkstelling. Zijn situatie op zijn drieëntwintigste is in essentie niet veranderd sinds hij vijf jaar daarvoor stopte met school, behalve dat het misschien urgenter is geworden. Een ander punt van zorg in de logica van deze tewerkstellingsprojecten is de paradox om een gebrek aan training en scholing op te lossen met meer training en scholing, terwijl het juist precies op dat punt al eens is misgelopen. Dit is een van de thema's dat centraal staat in het volgende deel dat ingaat op het perspectief van sociaal werkers op het realiseren van tewerkstelling voor deze groep jongeren.

Afsluitende reflecties

We denken dat de verhalen van de door ons geïnterviewde jongeren vooral laten zien dat er een dringende behoefte is aan meer – en vooral meer flexibele mogelijkheden – om terug 'aan te haken'. In eerste instantie zou de relatie met de school behouden

kunnen blijven in een soort van 'time-out zone'²⁸, waarbij zowel de school, de jongere als het sociaal werk betrokken blijft en een terugkeer naar onderwijs gedurende een langere periode tot de mogelijkheden blijft behoren, ondanks dat de jongere niet meer leerplichtig is. Voor een wellicht aanzienlijk deel zal terugkeren naar school geen optie meer zijn. Voor hen is een veel groter en sterk engagement vanuit de werkgevers naar de jongeren (en het sociaal werk) nodig om hen een toekomst te kunnen bieden. Veel 'trajecten naar werk' vinden geïsoleerd van de arbeidsmarkt plaats en focussen zich op individuele leerpunten, terwijl de mogelijkheid tot werk of studie vaak niet evident is. Ook concrete tewerkstellingstrajecten via artikel 60 in een sector die weinig toekomst heeft, biedt uiteraard ook beperkt perspectief. Wel is het laten meedraaien van jongeren op de werkvloer een nuttige strategie omdat hierdoor de barrières waar deze groep tegen aan loopt vermeden kunnen worden.

Deze strategieën worden echter het best gekaderd binnen een algemeen jeugdbeleid, daarom is het belangrijk om deze problematiek vanuit breder perspectief te bekijken. In het theoretisch kader beschreven we de duale arbeidsmarkt in Vlaanderen. In deze discussie gingen we in op de ongelijkheden in het Vlaamse onderwijs. Het is belangrijk om schoolverlaten en de problemen die hiermee verergeren ook te beschouwen als een indicatie van fundamentele ongelijkheden in de maatschappij. Toekomstig onderzoek zou zich moeten focussen op wat er gebeurt tussen de jongere en de school al voordat er een effectieve breuk plaatsvindt en het probleemgedrag van de jongere proberen te begrijpen en van betekenis voorzien. In dit opzicht blijft het interessant om te verwijzen naar het paradigma van de jeugdfase als toeleidingsmoratorium. Als de jeugdfase de periode is waarin de sociaal- economische fundamenten voor later (moeten) worden gelegd, dan laten onderzoeken als deze zien dat een deel van de Vlaamse jeugd er niet op is toegerust deze fundamenten te leggen met de ondersteuning die zij hebben. Naast de finaliteit van een breder jeugdbeleid, roept dit ook vragen op naar het onderwijs toe. Als ingrijpende keuzes voor de toekomst steeds vroeger moeten worden gemaakt, en de nodige ondersteuning bij de jongeren die hier nood aan hebben ontbreekt, zal deze groep mogelijks nog eerder in een proces dat naar afhaken leidt terechtkomen. De ambitie van Vlaanderen om voor elke jongere een leerloopbaan te garanderen die hen in staat stelt om volwaardig te participeren aan de samenleving, zoals geformuleerd in de vijfde strategische doelstelling van het Vlaams Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan 2015-2019, zal hiermee verder onder druk komen te staan.

28 Er zijn verschillende initiatieven die een time-out aanbod voor deze doelgroep organiseren of daarmee experimenteren, zo is er bijvoorbeeld het Netwerk Leerrecht (zie ook De Bie, De Vos & Roose, 2012) en een ander willekeurig voorbeeld is vzw De Wereld Van Indra in de regio Halle-Vilvoorde (zie voor werkwijze <http://www.wereldvanindra.be/waarstaanwevoor>). Uiteraard speelt het CLB een belangrijke rol in de signalering en toewijzing (<http://wvg.vlaanderen.be/jongerenwelzijn/jeugdhulp/private-voorzieningen/projecten/time-outprojecten-ouders-welzijn/>)

6. DE TOELEIDING NAAR WERK: *het perspectief van sociaal werkers*

In dit hoofdstuk exploreren we de perspectieven van sociaal werkers op hun rol in de begeleiding van kwetsbare laaggeschoolde jongeren naar werk. Dit hoofdstuk is gebaseerd op semi-gestructureerde interviews met negen sociaal werkers actief binnen een organisatie in Gent, namelijk vzw Jong, vzw Habbekrats, OCMW Gent, VDAB, Uit de Marge, LEJO, JES vzw, Groep Intro en Compaan. Deze organisaties zijn actief in het begeleiden, coachen, vormen en opleiden van jonge stedelijke (vooral laaggeschoolde) werklozen (cf. Manghelinckx, 2014). De drie grote thema's waaraan wij de verdere bespreking zullen ophangen zijn 'focus op jeugd', 'focus op werkloosheid' en 'focus op jeugdwerkloosheid'. In de interviews komt immers naar voor dat sociaal werkers zowel gericht zijn op jongeren (focus op jeugd), gericht zijn op het beleid (focus op werkloosheid) als een brede visie ten aanzien van jeugdwerkloosheid hebben ontwikkeld (focus op jeugdwerkloosheid). In de onderstaande secties zal dit verder verduidelijkt worden.

6.1 Focus op jeugd

Allereerst zien we in de verhalen van de sociaal werkers dat zij sterk gericht zijn op de jongeren. Zowel de psychosociale als de sociaal-culturele benadering van de jeugdperiode zien we weerspiegeld in hun verhalen. Wat betreft de psychosociale benadering, zien we in de interviews dat de sociaal werkers aangeven dat jongeren benaderd moeten worden als 'jongeren' (cf. Van Ewijk, 1994). Jongeren zijn immers anders dan volwassenen. Jongeren hebben nood aan een open, eerlijke, vertrouwelijke en niet-autoritaire relatie. De sociaal werkers geven aan dat het belangrijk is om bij de begeleiding van kwetsbare jongeren naar werk op niet-schoolse wijze om te gaan met de jongere. Dit wordt door sociaal werker Joris als volgt verklaard:

"Omdat we vanuit een vertrouwensband veel persoonlijker en directer kunnen werken met de jongeren dan in een klassikale opvoedingssituatie. Ze gaan veel gemakkelijker dingen van ons aannemen dan wanneer iemand voor een klas staat en waar ze verplicht naar toe moeten gaan."

Joris stelt dat het belangrijk is dat ze hen meer zien als 'een kameraad' of 'een grote broer', eerder dan als een sociaal werker. Dit komt ook tot uiting in de werkwijze. Zo stelt sociaal werker Ruben:

"We beginnen eigenlijk altijd met een opstartactiviteit. Dat is een activiteit tussen de jongere en zijn individuele sociaal werker om elkaar beter te leren kennen. Daarbij ligt de focus op elkaar leren kennen, maar ook op iets leuk doen. Het kan dan zijn dat we eens gaan poolen, een wandeling maken, ... Daar wordt de jongere gehoord in wat hij wil doen."

Daarnaast komt het ook tot uiting in de (werk-/begeleidings-)omstandigheden. Ruben stelt als volgt:

"We proberen zo laagdrempelig mogelijk te zijn. Er is gratis koffie, thee of water. Jongeren moeten hier praktisch niets betalen. Het enige dat ze hier kunnen kopen is een belegd broodje om 's middags op te eten."

Dergelijke vriendschappelijke omgang en 'jeugdwerksfeer' houdt ook in dat sociaal werkers niet te strikt mogen zijn. Sanctionerende maatregelen hebben volgens de sociaal werkers immers vaak een negatief effect. Sociaal werkers en jongeren moeten 'op gelijk niveau zitten'. Sociaal werker Filip legt dit als volgt uit:

"Hoe meer je jongeren gaat sanctioneren, hoe moeilijker je hun situatie maakt en hoe meer ze eigen oplossingen zoeken die niet altijd aanvaardbaar zijn voor de maatschappij".

In tegenstelling tot sanctioneren, dient de jongere ondersteund te worden. Filip stelt bijvoorbeeld:

"Ik denk dat het voor jongeren belangrijk is om een plaats te vinden waar zij zich aanvaard voelen en waar zij echt wel de steun op alle vlakken krijgen om van daaruit een traject af te leggen."

Gelijkaardig is het bij Joris, die dit als volgt verklaart:

"Wat heel vaak meespeelt bij jongeren is het einde van de tunnel niet zien of niet weten hoe ze zaken moeten aanpakken omdat ze er ook heel vaak alleen voor staan of weinig gestimuleerd worden door hun directe omgeving".

Hoewel de meeste sociaal werkers in eerste instantie veel belang hechten aan het opbouwen van een diepere, persoonlijkere relatie alvorens over te gaan tot de begeleiding naar werk, was hierop één uitzondering. Sociaal werkster Lien gaf aan in omgekeerde zin te werk te gaan:

"Wat ze niet meer graag doen is eerst een oriënterend luik en dan de begeleiding. Ze willen direct beginnen zoeken naar vacatures en werk."

Lien legitimeert dit vanuit de vaststelling dat heel wat problemen of drempels maar aan de oppervlakte komen eenmaal de begeleider en de jongere enige tijd samenwerken.

Jongeren vragen niet alleen een bijzonder soort (vertrouwens-)relatie. Jongeren hebben ook meer tijd nodig. Jongeren moeten immers 'jong' kunnen zijn. Dit vraagt maatwerk en flexibiliteit. Belangrijk is dat de deur altijd open staat en de jongere het startpunt van begeleiding bepaalt. Zo stelt sociaal werkster Sofie:

"Ik heb jongeren die heel grillig opdagen, die thuis zitten, plots de deur open doen of hoe de situatie zich ook voordoet. Bij sommige jongeren blijft dat. Ik kan niet doordringen. [...] Ik heb ook jongeren die plots verdwijnen. Meestal zijn het jongeren die dakloos zijn of in een opvangcentrum zitten."

De meeste sociaal werkers geven aan dat het ritme van werken afgestemd is op het ritme van de jongere:

"Er is niet echt een termijn van 'een persoonlijk ontwikkelingstraject duurt zo lang'. Nergens staat beschreven hoe lang dat traject duurt. Dat hangt telkens van de jongere af: 'hoeveel tijd heeft de jongere nodig om dingen te ontwikkelen zodat hij sterk genoeg is om de volgende stap te zetten?'"

Het gaat om repetitieve en iteratieve contactmomenten. Filip stelt:

"Het kan zijn dat jongeren blijven zitten, dat ze nadien het project nog eens doen of dat we hen op andere manieren helpen. Er zijn ook altijd jongeren die een positieve start nemen in een werk, maar dan nadien eigenlijk terug een

negatieve periode hebben en nog eens terugkomen. Dus ja: dat varieert! [...] Het is belangrijk dat mensen op hun eigen tempo de gepaste stappen kunnen zetten. [...] We proberen een open werking te zijn die een gans jaar loopt zodanig dat jongeren meer mogelijkheden hebben om in te stappen, tijdelijk ook weer uit te stappen of te hervallen en nadien terug te komen. [...]"

In de regel hebben de sociaal werkers wel langdurige contacten:

"We hebben jongeren die hier vier maanden blijven, maar ook jongeren die drie jaar een traject volgen. Ik denk dat een gemiddeld traject tussen de zeven maand en één jaar duurt."

Filip stelt dat dit alles slechts mogelijk is door de recent gekregen flexibiliteit van overheidswege.

Zoals in de citaten te lezen staat, zijn er regelmatig jongeren die de begeleiding abrupt beëindigen. Belangrijk is volgens de sociaal werkers dan om aanhoudend te proberen om de begeleiding terug op te starten. Volgens de sociaal werkers dienen jongeren verschillende kansen te krijgen. Wanneer zaken mis gaan, moet dit volgens hen dan ook door de vingers gezien worden. Zo getuigt Sofie:

"Met een beetje geluk kom ik ze tegen via een andere weg. Ik noteer het VDAB-dossier, dus als ze zich ooit weer gaan aanmelden bij de VDAB kan het contact opnieuw worden opgenomen. Dit is al gebeurd."

Dit toont ook het belang aan van samenwerking tussen de verschillende diensten, waarop we later dieper ingaan.

De citaten tonen duidelijk aan dat de begeleiding van deze jongeren erg tijdsintensief is. Dit houdt echter gevaren in, aldus Tom:

"Als men steeds meer het economische erin laat gelden... dan moet je heel snel conclusies maken en jongeren hier niet inschrijven omdat het niet gaat werken. En dat is een gevaarlijke want ze vallen reeds uit de boot. Daarmee is de problematiek dus niet opgelost!"

Deze sociaal werker verwijst daarbij naar de 'pistachenootjesmetafoor':

"In een bokaal pakken wij ook de nootjes die onderaan liggen want die zijn het langste blijven liggen omdat zij moeilijker te openen zijn. Dat zit ook in onze visie. We moeten het doen (verwijzing naar we zijn er ook voor jongeren met de minste capaciteiten) en we doen het ook wel. We zijn daarin ambitieus."

Naast deze psychosociale benadering van de jeugdperiode, waarin jongeren een andere – meer persoonlijke – benadering dan volwassenen genieten en waarin aan jongeren voldoende tijd en ruimte gegeven wordt, zien we ook de sociaal-culturele benadering van de jeugdperiode weerspiegeld in de verhalen van de sociaal werkers (Zinnecker, 1995). Concreet gaat dit dan over de idee dat jongeren autonoom zijn, zelf naar de sociaal werkers toe dienen te komen, eigenaar van hun project moeten zijn, enz. De sociaal werkers zijn sterk gericht op de eigen inbreng en stem van de jongere. De jongeren moeten eigenaar zijn van hun project: "ze moeten het gevoel hebben zelf een project te doen en niet wij." Jongeren moeten zelf het initiatief nemen tot begeleiding en zelf ook aangeven in welke richting of naar welk soort job de begeleiding dient te evolueren. De sociaal werkers werken dus vraaggericht: het zijn de jongeren die moeten komen met de vraag. Één van de sociaal werkers geeft zelfs aan zich uitsluitend te beperken tot de vraag van de jongere. Dit kan gaan om heel basale dingen:

“Ik heb ooit een jongere gehad die vroeg om te helpen met een CV op te maken. Ik heb dan een CV met hem opgemaakt. Hij is daar twee keer voor langs geweest omdat hij op een aantal dingen de eerste keer geen antwoord kon geven zoals sterktes. Hij is dan nooit meer langs geweest. Ik ben hem dan eens tegengekomen op zijn nieuw werk. Toen zei hij: ‘dat is dankzij u, omdat jij me hielp met het opmaken van mijn cv’. Meer dan dat was er toen niet nodig.”

Deze sociaal werker legt verder uit dat het niet nodig is om dingen te gaan problematiseren die geen probleem zijn voor de jongere. Dit is enigszins in overeenstemming met wat Filip vertelt: *“mensen zijn eigenlijk expert van hun eigen situatie en hebben veel kennis over de problemen die zij tegenkomen, alsook hoe ze die moeten oplossen”.*

Niet enkel over het start- en eindpunt van de begeleiding, maar ook over de werkwijze krijgen jongeren de kans om mee te beslissen. Filip vertelt:

“In de loop der jaren is technologie meer opgekomen. Dat is iets wat bij de jongeren sterk leeft en dan proberen we daar ook in mee te gaan.”

Dat de begeleiding vrijwillig is wil niet zeggen dat de begeleiding vrijblijvend is. Sociaal werkster Sara benadrukt dat de inzet van de jongeren belangrijk is:

“De begeleiding is wel vrijwillig, maar niet vrijblijvend. Als we zeggen dat we met hen aan de slag gaan, dan willen we dat de jongere zelf stappen onderneemt. Wij gaan het niet voor hen doen.”

Vrijwilligheid zorgt er volgens de sociaal werkers voor dat jongeren gemotiveerd zijn en dat zij geen ‘weerstand’ bieden. Gezien het belang van motivatie, vertellen de sociaal werkers over pogingen om de jongeren ‘goesting’ te laten krijgen om de schoolopleiding terug op te nemen of te starten met de zoektocht naar werk. Zo stelt Joris:

“Ik zeg het vaak tegen de gasten: ‘als je gaat werken heb je een basis om de dingen te kunnen doen die je graag doet!’”

Met andere woorden, we zien hier hoe de sociaal werkers hun methodiek aanpassen aan het dominante beeld van de jeugd: jongeren zijn zelfstandig, kunnen eigen keuzes maken en moeten zich vrijwillig aanmelden.

6.2 Focus op werkloosheid

Naast gericht op de jongeren, zijn de sociaal werkers ook gericht op het beleid. We zien hoe de sociaal werkers de jongeren benaderen als ‘werkloos’: veel aandacht gaat uit naar de toeleiding naar de arbeidsmarkt en de sociaal werkers lijken in dit opzicht sterk beleidsvolgend.

Zo geven de sociaal werkers aan dat het in eerste instantie belangrijk is om de jongeren een aantal algemene competenties en attitudes bij te brengen die vereist zijn om goed te functioneren op de arbeidsmarkt. Voorbeelden zijn stiptheid, doorzetten, initiatief nemen, respect, omgaan met feedback, enz. Volgens de sociaal werkers hebben de jongeren immers vaak geen zicht op wat van hen verwacht wordt in het dagelijkse werkleven. Filip geeft aan:

“De jongeren waar wij mee werken... het is bij hun eigenlijk typisch dat ze problemen hebben rond attitude en competenties. Wij zetten daar op in om hun voor te bereiden op het omgaan met collega’s en bazen en de verwachtingen die er zijn in een job en in een maatschappij in het algemeen.”

Het aanleren van algemene competenties en attitudes gebeurt veelal op creatieve wijze. Zo geeft Joris aan:

“We gaan hun zelf arbeidsattitudes aanleren via kleine projecten die we doen. Een deel van onze kampenreeks noemt ‘Vlieg er eens in’. Dat zijn werkweekends waarbij we zelf met de jongeren ons kamphuis in de Ardennen gaan onderhouden en gaan ‘pimpen’ waar we kunnen samen met de specialisten. Dus we gaan ze leren een verfborstel vasthouden, maar nog veel belangrijker: we gaan een goede arbeidsattitude rond werk creëren.”

Ook het volgend citaat van sociaal werker Geert illustreert dit:

“Ik vind sport als dusdanig een goede hefboom naar de arbeidsmarkt. Los van dat sportieve, zijn er een aantal andere competenties, attitudes en vaardigheden die belangrijk zijn als je sport beoefent: discipline, afspraken maken, enz. Als je sport kom je ergens in een groepscontext terecht, moet je afspraken maken, luisteren naar een trainer, samenwerken, enz. [...] Los van diploma, zijn attitudes belangrijk. [...] Ik denk dat sport aan een aantal van die attitudes kan bijdragen. Is dat zalig makend? Ongetwijfeld niet! Maar er zullen wel een aantal zaken zijn die getransformeerd kunnen worden naar werk.”

Naast algemene competenties en attitudes ligt de nadruk op het leren kennen van het reilen en zeilen op de arbeidsmarkt. Geert wijst bijvoorbeeld op het belang van arbeidsmarkteducatie en stelt dat dit feitelijk vervat zou moeten zitten in het onderwijs. Om jongeren meer inzicht te doen krijgen in de mogelijkheden van de arbeidsmarkt, laten ze jongeren zoveel mogelijk ervaring opdoen bv. aan de hand van stages. Jongeren moeten volgens de sociaal werkers de tijd krijgen om te ontdekken wat zij kunnen, kennen en willen. Belangrijk is dat de jongeren de mogelijkheid hebben om te ‘proeven’ van bepaalde jobs:

“Als een jongere fietsenmaker wil worden, gaan we op zoek naar een fietsenmaker hier in Gent waar de jongere een soort van stage of vrijwilligerswerk kan doen.”
(Sociaal werker Ruben)

Ook sociaal werkster Lien vertelt over een project binnen haar werking:

“[...] dat is een project gericht op jongeren die ongekwalificeerd uitstromen. Zij krijgen een jaar begeleiding van ons – vormingen en werkplekleren noemen wij dat – en veel stage om erna aan werk te geraken.”

Ook bedrijfsbezoeken komen voor, zodat jongeren kunnen zien hoe het er in de “echte wereld” aan toe gaat, alsook het uitnodigen van een werkgever naar de begeleidingsdienst.

6.3 Focus op jeugdwerkloosheid

Naast de focus op jeugd en werkloosheid, zien we ook een focus op specifiek ‘jeugdwerkloosheid’. Jeugdwerkloosheid is immers anders dan ‘gewone’ werkloosheid en vraagt ook een bijzondere aanpak en/of attitude van de sociaal werkers. Zo merkten we in de interviews op dat sociaal werkers het belang van een brede visie benadrukken en van signalering en beleidsbeïnvloeding, alsook van de verhalende rol van het sociaal werk.

De brede visie komt allereerst tot uiting in het belang dat de sociaal werkers hechten aan het werken rond verschillende levensdomeinen: de sociaal werkers zetten niet enkel in op het probleem van werkloosheid maar ook op direct of indirect aanverwante problemen (cf. zie ook MacDonald, 2011; Van Parys & Struyven, 2013). Naast het aanpakken van problemen die direct verband houden met de toekomstige werksituatie van de jongere, zoals het regelen van kinderopvang, werken zij ook rond levensaspecten die niet direct gerelateerd zijn aan het uitoefenen van een job. Filip stelt bijvoorbeeld dat het belangrijk is om voor ogen te houden dat 'de situatie veel ruimer is dan enkel de begeleiding naar werk'. Onderstaand citaat van Joris illustreert dit:

"Natuurlijk als er hier iemand komt vragen 'ik zit in nood want ik heb geen dak meer boven mijn hoofd. Ik zou willen gaan werken, maar daarvoor heb ik een dak boven mijn hoofd nodig' dan gaan we daar heel persoonlijk mee aan de slag. [...] Oplossing twee is dan de begeleiding naar werk."

Dergelijke holistische aanpak zorgt volgens de sociaal werkers voor een 'ruimere begeleiding die meer motiverend is'. Het einddoel dat de sociaal werkers voor ogen houden beperkt zich dan ook niet tot een sterke positie op de arbeidsmarkt. Dit wordt echter niet altijd begrepen door subsidieverschaffers. Filip stelt bijvoorbeeld:

"Het is heel moeilijk om een jongere die niet meer over 'wijven' maar over 'vrouwen' spreekt... om dat weer te geven in cijfers en om aan het beleid duidelijk te maken dat het positieve en nodige stappen zijn voordat reguliere arbeid mogelijk is."

Ook wat betreft de doelgroep wordt een ruime interpretatie gehanteerd. Één van de sociaal werkers geeft aan dat er niet enkel gewerkt wordt met de jongere: ook met de andere gezinsleden kan aan de slag gegaan worden:

"Als er problemen zijn, zijn die ook voelbaar voor ouders, broers of zussen. Die kunnen allemaal een beroep doen op mij want alles heeft een invloed op elkaar."

Zoals de bovenstaande citaten reeds suggereren, gaan de meeste sociaal werkers zelf aan de slag met de problemen zoals ze zich voordoen, zelfs indien de thematiek zich niet onmiddellijk laat linken aan de werksituatie. Zo stelt Sofie als volgt:

"Als ik ergens binnenkom en er is een crisis, dan ga ik niet zeggen dat het beter is dat je naar daar gaat... Ik ga er dan zelf mee aan de slag."

Het gebeurt echter wel dat zij ook gebruik maken van een gerichte doorverwijzing. De sociaal werkers geven aan dat zij van situatie tot situatie bekijken wat het meest aangewezen is voor die specifieke jongere. Toch blijft het wel belangrijk om het aantal sociaal werkers te beperken. Zo stelt Sofie:

"Het contact met mij is op zich niet intens maar voor hen is het zo iets van 'ik moet dit weer vertellen'... Dat kan maken dat de jongere zegt dat het even niet meer hoeft en ons (verwijzing naar alle sociaal werkers in het leven van de jongere zoals een wooncoach, een OCMW-assistent, een straathoekwerker, enz.) allemaal buitensluit."

Om een werkelijk holistische aanpak en een begeleiding op maat van de jongere mogelijk te maken is het volgens de sociaal werkers soms ook nodig om eens buiten de directe taakomschrijving te treden en gebruik te maken van de discretionaire ruimte die een sociaal werker heeft (Van Parys & Struyven, 2013), alsook gebruik te maken van samenwerkingen met andere diensten zoals hierboven ook al kort aangestipt. Dit in eerste instantie om tegemoet te kunnen komen aan de beperkingen van de eigen werking. Zo geeft Geert aan:

"Het OCMW – maar ook andere netwerkpartners- heeft meer de mogelijkheid om jongeren echt te gaan benaderen in de context waarin ze zelf leven. [...] In het geval van het OCMW pikken ze ze letterlijk op straat op. Dat zijn zaken die wij als organisatie minder doen, waar we minder op inzetten. Maar daarom juist hebben we die partners."

Ook Sara geeft aan:

"Als er iets is wat je zelf niet kan, maar als het in de discretionaire ruimte van iemand anders wel kan... Dat je weet als je de telefoon opneemt en het uitlegt van 'ik kan niet... hier stopt mijn job... ik ga dat nooit verkocht krijgen... Zou jij dat willen doen met die jongere als hij/zij bij jou komt? Zodanig dat we er allebei geraken.' Ik heb zo een paar telefoontjes gedaan en dat zijn fantastische samenwerkingen!"

Daarnaast is een nauwe samenwerking en dialoog met de betrokken partners ook belangrijk in het licht van de moeilijkheden die de specifieke situatie van werkloosheid voor jongeren met zich meebrengt. De sociaal werkers geven aan dat het belangrijk is om ook met andere betrokken sociaal werkers de dialoog aan te gaan. Zo stelt Filip:

"Indien we enkel via e-mail de aanwezigheden zouden doorgeven, dan zouden ze (verwijzing naar andere betrokken sociaal werkers) heel rap iets hebben van 'hij komt de helft van de tijd niet, ik ga dat stopzetten, ik ga zijn leefloon inhouden en dan gaan we wel zien of hij meewerkt of niet.' Als we elke keer de telefoon opnemen en kunnen meegeven waarom hij er niet was en dan samen met de jongere bij zijn assistent kunnen gaan, de situatie bekijken, kijken waarom iets niet lukt en welke andere mogelijkheden er nog zijn in plaats van te gaan sanctioneren... dan merken we dat stilaan ook de visie van onze collega's zich daaraan aanpast en dat zij ook meer beginnen te zien wat een goede aanpak is voor deze jongeren."

Ook Tom geeft aan dat het belangrijk is om het gesprek met de andere partners aan te gaan:

"In functie van het begeleiden van jongeren moet je goed kunnen samenwerken met organisaties want jongeren blijven niet alleen hier [...] Het is (voor andere organisaties) belangrijk om te weten wat we allemaal hebben gedaan, welke taal we hebben gesproken, enz. zodanig dat de ervaring die er is opgedaan, ook in overdracht te gebruiken is."

Niettegenstaande alle sociaal werkers aangeven dat samenwerking belangrijk is, wijzen zij ook op de administratieve rompslomp die ervoor zorgt dat alles enorm traag gaat. Daarnaast kan de verschillende benaderingswijze van de problematiek van jeugdwerkloosheid vanuit de verschillende diensten voor enige moeilijkheden zorgen, hoewel de meeste sociaal werkers wel aangeven dat een andere visie niet noodzakelijk hoeft te leiden tot een problematische samenwerking.

Naast samenwerking met de klassieke partners, is er volgens verschillende sociaal werkers ook nood aan samenwerking met andere sociale actoren zoals het onderwijs, het jeugdwerk, het aanbod aan sociale voorzieningen, enz.:

"Ik denk dat er vanuit heel wat verschillende takken echt eens samen moet worden nagedacht over hoe we de jeugd een kans gaan geven op een toekomst op bijvoorbeeld werkvlak. Want het kan onmogelijk alleen vanuit onderwijs of alleen vanuit jeugdwerk. Ik denk dat er heel wat muren gesloopt moeten worden en dat er echt het besef moet komen dat we moeten investeren in de jeugd om het morgen beter te maken."

Dergelijke samenwerking is cruciaal. Zoals reeds duidelijk gemaakt werd, hangt het probleem van jeugdwerkloosheid immers nauw samen met problemen in andere domeinen. Tom vertelt:

“Als je vraagt welke hobby’s ze hebben is dat dikwijls heel beperkt. Die hebben soms even dingen gedaan binnen het verenigingsleven maar dan houdt het op. Waarom? Omdat het vaak niet aansloot, omdat er bepaalde verwachtingen waren die zij niet konden beantwoorden, bepaalde onzekerheden, taalproblemen, andere attitudes, enz.”

De brede visie op (jeugd-)werkloosheid komt naast de nadruk op een holistische aanpak en op samenwerking en netwerkvorming, ook tot uiting in het belang dat zij hechten aan sensibilisering en vorming van werkgevers. De sociaal werkers geven aan dat er van jongeren heel wat inspanningen verwacht worden, maar dat er daarnaast ook heel wat inspanningen aan werkgeverszijde nodig zijn. Ze laten met andere woorden ook de andere kant van jeugdwerkloosheid zien. Volgend citaat van Ruben is hierbij illustratief:

“Ik merk dat als ik naar initiatieven ga die georganiseerd worden, de werkgever wel een keer gemist wordt. En dat het niet altijd even gemakkelijk is om werkgevers te overtuigen van ook een keer de jongeren de kans te geven.”

Even verder stelt deze sociaal werker nog:

“Het is eigenlijk onze taak om ook de werkgever te sensibiliseren en te zeggen dat het een jongere is met zeer veel talent maar dat hij/zij de manier van omgaan met de jongere een beetje zal moeten aanpassen.[...] Hoe ga je als werkgever om met een jongere die het iets moeilijker heeft? Kunnen we ook bedrijven, personeelsdiensten of jobcoaches in bedrijven mee ondersteunen om ervoor te zorgen dat de jongere een duurzame tewerkstelling kan hebben?”

Ook Sofie vertelt:

“Ik denk dat we hen (verwijzing naar de werkgevers) ook wat moeten opvoeden... inzichten meegeven. De jongere kan zo starten in een tewerkstelling en enkele weken later terug op straat staan omdat er geen rekening wordt gehouden met de context en er ook geen openheid is om te luisteren.[...] Ook daar moet er een attitudeverschuiving zijn. Jongeren hebben een attitudeprobleem, maar werkgevers hebben dat even hard.”

Volgens één van de sociaal werkers zijn er te weinig bedrijven die meestappen in het verhaal (“het zijn altijd dezelfde werkgevers”). Volgens de sociaal werkers moeten werkgevers meer inspelen op de noden van jongeren en moeten zij ook toegevingen doen. Zo stelt Sofie:

“Dat ze ruimte krijgen om te groeien. Dat vragen ze ook, een werkgever die hen ruimte geeft om te groeien: waarbij ze eens te laat mogen komen, eens mogen bellen en zeggen dat ze geen zin hebben en willen blijven liggen,... Het zijn die vragen die ik hoor. Mocht er zo een werkplek voor jongeren zijn, ik zou het fantastisch vinden!”

Wat bereikt kan worden met de werkgevers is het volgende;

“[...] dat je contact en vertrouwen wint... dat je op een heel spontane manier –niet iets opleggen met percentages of subsidies- een openheid probeert te zoeken waarbij je elkaar kan horen en waarbij stapjes gezet kunnen worden – al zijn het babystapjes – zodat de brug of kloof toch iets kleiner wordt. Maar

hoe dat precies vorm moet krijgen dat weet ik niet. Een werkgever is geen werkzoekende. De werkzoekende heeft het gevoel geen macht te hebben terwijl de werkgever zegt ‘het is mijn fabriek dus ik bepaal wie, wat, hoe en hoeveel.’” (Sofie)

De sociaal werkers geven dan ook aan dat de jongere niet de enige is die verantwoordelijk is voor zijn situatie van jeugdige werkloosheid:

“Als je ziet dat er bij de VDAB 80.000 vacatures open staan en er vijf keer zoveel werkzoekenden zijn... Hoe kan je dan verantwoorden dat de jongere de enige schuldige is aan het feit dat hij geen werk heeft?” (Sara)

Naast het belang van een brede visie (zoals dit tot uiting kwam in de nadruk op een holistische aanpak, samenwerking en netwerkvorming en sensibilisering en vorming van werkgevers), benadrukken de sociaal werkers ook het belang van (reflectie om) signalering en beleidsbeïnvloeding (mogelijk te maken). De sociaal werkers geven aan het belangrijk te vinden om te reflecteren ‘over wat zij feitelijk aan het doen zijn’. Zo stelt sociaal werker Bert:

“Ik denk dat wij ook proberen jongeren toe te leiden naar de arbeidsmarkt, waar we kunnen. Ik zie dat jeugdwerkzorg op het terrein dat ook proberen te doen. We kunnen ook niet anders... We moeten wat doen. Terzelfdertijd moeten we ons er ook van bewust zijn dat het dat niet is.”

Deze sociaal werker verwijst dan naar andere nieuwe en creatieve projecten die ook kunnen voorzien in werkgelegenheid:

“Zelfvoorzieningen die meer gericht zijn op onderlinge hulp. [...] Eigenlijk zouden we dat soort dingen moeten doen, maar daar zijn we nog niet aan toe.”

Ook Ruben reflecteert over alternatieve benaderingen:

“Mantelzorger zijn kan een fulltime job zijn. Daar wordt echter op een heel andere manier naar gekeken.”

Hetzelfde geldt voor Sara:

“Er wordt aan de mantelzorgers nog niet geraakt of de maatschappij staat al op zijn achterpoten... Als het gaat over jongeren die zo een zorgfunctie op zich nemen [...] bijvoorbeeld het opvangen van andere kinderen/jongeren, [fungeren als] sociaal tolk of administratief werk [uitvoeren] voor mensen die zo goed als analfabeet zijn, enz. dan is daar zo goed als geen begrip voor! Als dat over volwassenen gaat die voor hun eigen mama, tante of nonkel willen zorgen dan is dat geen probleem. Is dat omdat die verhalen niet gekend zijn? Of omdat de herkenbaarheid met de verhalen zo klein geworden is? De manier waarop over jeugdwerkloosheid gecommuniceerd wordt is heel contraproductief.”

Even later verwijst Sara ook expliciet naar ‘de verhalende rol van het sociaal werk’:

“[...] De rol van het sociaal werk... ik denk dat we daarin een verhalende rol hebben. De verhalen van de realiteit zijn de enige die we hebben tegen het economisch discours. [...] Die verhalen komen niet naar buiten. Ik denk dat we op veel fronten te bang zijn om te bijten in de hand die ons voedt. [...] Ik denk

dat je als sociaal werker zowel tijdens als buiten uw uren wel een rol kunt opnemen ten aanzien van het bekendmaken van de verhalen.”

Deze belangrijke ‘verhalende rol’ van het sociaal werk houdt in dat sociaal werkers via verhalen kunnen laten zien dat er ook een andere realiteit is waarmee rekening moet gehouden worden. Hoewel de sociaal werkers wel degelijk enigszins meestappen in het discours van toeleiding, zoals te lezen was onder het thema ‘focus op werkloosheid’, blijkt uit de interviews dat zij zich er tegelijkertijd ook tegen afzetten. Zo stellen zij zich vragen bij de wijze waarop jeugdwerkloosheid vanuit het beleid wordt benaderd. De sociaal werkers menen immers dat er heden ten dage een te individuele benadering heerst. Structurele problemen moeten volgens hen echter blijvend aandacht krijgen:

“[...] We moeten de structurele mechanismen zien, identificeren, analyseren,... daarrond het beleid beïnvloeden... Dat betekent politieke keuzes! Sociaal werk is bij uitstek politiek werk.” (Bert)

De sociaal werkers wijzen erop dat er wel ingezet wordt op jeugdwerkloosheid, maar weinig op ‘duurzaam werk’. Het gaat om flexibele, tijdelijke jobs die moeilijk te combineren zijn met een gezin en die veelal weinig betaald zijn. Financieel staan deze jongeren erg zwak. Het zijn precies de laagst geschoolde jongeren die zeer kwetsbaar blijven op een steeds flexibelere arbeidsmarkt. De sociaal werkers trachten dit dan ook te signaleren aan de bevoegde beleidsvoorbereidende instanties. Ruben stelt bijvoorbeeld:

“Beleidsbeïnvloeding gebeurt via het sectoroverleg. De afgevaardigden gaan bottom-up gaan kijken: ‘Wat zijn de noden van de organisaties? Wat zijn blokkades? Met welke problemen hebben ze te kampen?’. Dit bundelen ze en dan maken ze dat over aan het departement onderwijs. [...] Dan kan het decreet of het beleid aangepast worden, waardoor wij meer financiële ruimte krijgen en meer tijd hebben om met de problemen aan de slag te gaan.”

6.4 Discussie

In dit hoofdstuk werd het perspectief van sociaal werkers op hun rol in de begeleiding van kwetsbare jongeren naar werk geschetst. We vertrokken daarbij vanuit de toename van de jeugdwerkloosheid in Europa en in België en de bestrijding daarvan, waarbij we specifiek inzoomden op de situatie van kwetsbare, laaggeschoolde jongeren. We zagen hoe sociaal werkers vanuit het beleid ingeschakeld worden in deze activerende inzet, waarbij de nadruk ligt op scholing en opleiding. Dergelijke inzet op scholing en opleiding is in feite erg paradoxaal, daar hun kwetsbare situatie veelal juist voortvloeit uit negatieve ervaringen met scholing en opleiding. We zagen hoe dit aanbod niet gebaseerd is op de noden en behoeften van deze laaggeschoolde jongeren, maar wel op het beeld van de jeugdperiode als een cultureel moratorium (cf. Sen, 2008; Zinnecker, 1995). Met andere woorden, de begeleiding is opgebouwd op basis van het dominante beeld van jongeren (jongeren moeten zoveel mogelijk cultureel kapitaal verwerven en worden verwacht hier zelf ook actief naar te streven) en niet zozeer op basis van contacten met de laaggeschoolde doelgroep zelf. Voor de laaggeschoolde doelgroep wordt voornamelijk een beroep gedaan op jeugdwerkloosheidsorganisaties. We zagen dat dit geen evidentie is, daar jeugdwerkloosheidsorganisaties doorgaans weigerachtig staan ten opzichte van dergelijke instrumentalisering van het jeugdwerkloosheidswerk (jeugdwerkloosheidswerk als een manier om jeugdwerkloosheid te bestrijden) en zij het heel vaak niet als hun opdracht beschouwen om kritisch te staan ten opzichte van beleidsontwikkelingen (Malmberg-Heimonen & Vuori, 2006). Dit noopt ons ertoe de vraag te stellen naar de visie van sociaal werkers in de begeleiding van kwetsbare jongeren naar werk.

De verhalen van de sociaal werkers tonen aan dat niettegenstaande sociaal werkers in de toeleiding van jongeren naar werk veel rekening houden met de specifieke situatie van jongeren, en zich daarbij laten leiden door de dominante beeldvorming over jongeren in onze samenleving, zij ook in grote mate akkoord gaan met het huidige beleidsdiscours en in die zin ook beleidsvolgend zijn. Dit werd geïllustreerd door de nadruk die zij legden op het aanleren van competenties en vaardigheden die vereist zijn op de arbeidsmarkt vandaag. Dit betekent echter niet dat sociaal werkers de beleidslijnen (steeds) strikt willen toepassen en aanvaarden: we beschreven immers hoe de sociaal werkers ook een eigen (kritische) visie op jeugdwerkloosheid hebben ontwikkeld. Dit zagen we o.a. in het feit dat de sociaal werkers benadrukten dat zij de plicht hebben om een andere probleemdefinitie naar voren te brengen en dit door de verhalen van de jongeren te vertellen. Jeugdwerkloosheid is immers niet te herleiden tot een gebrek aan competenties. Dit betekent dat niet enkel de ‘aanbodzijde’ moet wijzigen: we zagen immers hoe ook sensibilisering en vorming van werkgevers volgens de sociaal werkers cruciaal is. Deze bevindingen brengen enkele spanningsvelden en aandachtspunten naar boven.

Wanneer we kijken naar hoe de sociaal werkers aan hun activeringsopdracht vorm geven, zien we dat ze enerzijds uitgaan van de jeugdperiode als een periode waarin jongeren hun weg moeten leren vinden. De verhalen van de sociaal werkers tonen immers aan dat zij in de toeleiding van jongeren naar werk veel rekening houden met de specifieke situatie van jongeren, en dat zij met andere woorden ‘tolerantie’ vragen van volwassenen, en sterk aansluiten bij de leefwereld van de werkloze jongeren. Anderzijds gaan zij ook uit van de jeugdperiode als een periode waarin jongeren autonome keuzes maken. Het paradoxale karakter van de jeugdperiode wordt bijgevolg in de begeleiding niet opgeheven. Het paradoxale karakter wordt bovendien ook niet gethematiseerd: hoe hierover het gesprek met de jongere aangegaan wordt blijft buiten beeld.

Een tweede spanningsveld komt tot uiting in de vaststelling dat de sociaal werkers dienen in te zetten op jeugd, maar ook op werkloosheid. In dit spanningsveld ontvouwt zich een paradox tussen ‘het recht op jong zijn’ en ‘het recht op maatschappelijke integratie (via werk)’. Enerzijds geven de sociaal werkers aan dat jongeren jong en zorgeloos moeten kunnen zijn: jongeren moeten de vrijheid krijgen om fouten te maken zodat zij hieruit kunnen leren. Anderzijds erkennen de sociaal werkers dat werk een hefboom is tot maatschappelijke integratie. Participatie aan het productieproces stelt een individu immers in staat om volwaardig deel te nemen aan het maatschappelijk leven: in de zin van inkomensverwerving maar ook in termen van sociale contacten, sociale erkenning, de ervaring van iets nuttig te doen, regulering van het levensritme en de gezondheid, enz. (Elchardus & Glorieux, 1995).

De sociaal werkers zijn sterk gericht op de jongeren en houden rekening met de werkgevers (want ze willen het ‘attitudeprobleem’ van jongeren verhelpen). Het lijkt er met andere woorden op dat er sprake is van enige ‘instrumentalisering’ van het jeugd(welzijns-)werk: de jongeren worden individueel ‘bijgestuurd’ (cf. Coussée & Bradt, 2012) en het is niet altijd duidelijk of de jeugdwerkloosheid kritisch in vraag wordt gesteld. Dit laatste komt echter wel terug in het belang van ‘de verhalende rol’ van het sociaal werk: via verhalen laten zien dat er een andere benadering van (jeugd-)werkloosheid mogelijk is. De verhalende rol van het sociaal werk is belangrijk omdat ze de vraag oproept welke sociale probleemdefinitie gehanteerd wordt/moet worden (Vranken, De Boyser & Dierckx, 2004). Is jeugdwerkloosheid een probleem van de jongeren of een probleem van de samenleving? De benadering van jongeren via trajectbegeleiding, vormingen, trainingen, enz. laat zien dat de dominante benadering in onze samenleving een individuele benadering is: jeugdwerkloosheid wordt immers beschouwd als een probleem van jongeren zelf daar zij een tekort hebben aan competenties. Jeugdwerkloosheid wordt met andere woorden geïnterpreteerd in termen van tekortkomingen van jongeren (bv. lage ambities of weinig vaardigheden veroorzaken hun werkloosheid) (MacDonald, 2011). De sociaal werkers pleiten er echter voor een

andere probleemdefinitie naar voor te brengen: in de samenleving moeten we op een andere wijze kijken naar de jeugdwerkloosheid en de oorzaken niet louter leggen bij het tekort aan vaardigheden van deze jongeren. Dit kan gefaciliteerd worden door verhalen te vertellen. Een voorbeeld is dat mantelzorger zijn ook voor jongeren een gerechtvaardigde reden mag zijn om in een situatie van werkloosheid te zitten. Dit betekent dat de sociaal werkers jeugdwerkloosheid (ook) beschouwen als een probleem van de samenleving, in die zin dat er een te enge kijk is op wat 'werk' is voor jongeren. Dit brengt ons bij een derde spanningsveld. We zien hier dat de sociaal werkers niet alleen toegeven aan de druk om zich in te schakelen in het 'discours van de individuele gevallen detecteren en toeleiden': een deel stelt stelt jeugdwerkloosheid, en de problematisering van jeugdwerkloosheid, weldegelijk zelf in vraag. Evidenties worden aangekaart (cf. Coussée & Bradt, 2012; Malmberg-Heimonen & Vuori, 2006); Naast op basis van de signalen en verhalen van jongeren veranderingen doorvoeren en actie ondernemen in de eigen werking, dienen sociaal werkers de verhalen van jongeren naar buiten te brengen om draagvlak te creëren voor een andere benadering van jeugdwerkloosheid. Er is met andere woorden nood aan andere verhalen, verhalen die een ander soort realiteit naar voor brengen. Door dergelijke 'andere verhalen' gaan mensen beseffen dat de reden waarom jongeren in een situatie van werkloosheid verzeild raken, niet altijd toe te schrijven zijn aan 'luiheid', 'eigen schuld', enz. Deze verhalen kunnen er met andere woorden toe bijdragen dat een kritische houding aangenomen wordt ten aanzien van vanzelfsprekendheden in onze samenleving. Problematiseren en bekritisieren met het oog op verandering is dan ook een sleutelement in het sociaal werk, aldus Parton en O'Byrne (2000).

In het theoretisch kader van dit rapport werd gesproken over de link tussen jeugdwerkloosheid en criminaliteit: de bezorgdheid om jeugdwerkloosheid vloeit mede voort uit de wens om de sociale orde te behouden. We kunnen ons echter de vraag stellen of sociale orde het behoud van het bestaande betekent of het eerder gaat om de vraag naar meer gelijke mogelijkheden van mensen op een menswaardig bestaan. Indien het gaat om dit laatste element, kunnen we ons de vraag stellen hoe we alle jongeren gelijke mogelijkheden kunnen bieden op een gunstig en zinvol toekomstperspectief. In de verhalen van de sociaal werkers zagen we bijvoorbeeld dat er nood is aan inzet op 'duurzaam werk'. Inzetten op duurzaam werk roept de vraag op naar hoe, in de huidige situatie, het recht op arbeid ook voor deze jongeren gerealiseerd kan worden. In de literatuur wordt beschreven dat er een structureel tekort is aan laaggeschoold werk (Malmberg-Heimonen & Vuori, 2006; VDAB, 2011). Daarbij komt nog dat hoger geschoolde werkkrachten de reeds weinige laaggeschoolde jobs invullen door een gebrek aan werk dat aansluit bij hun diploma (MacDonald, 2011). Als laaggeschoolden nog aan een job geraken dan gaat het veelal om jobs met werkuren die de combinatie werk-gezin ernstig bemoeilijken, slecht betaalde jobs, jobs in preciaire werkomstandigheden, enz. (Cruz, Siles & Vrečer, 2011). Structurele veranderingen lijken hier dus noodzakelijk. De sociaal werkers maakten duidelijk dat niet enkel jongeren zich moeten aanpassen aan de arbeidsmarkt, maar dat ook aanpassingen van de arbeidsmarkt aan de noden en behoeften van jongeren cruciaal zijn. Dit wordt ook erkend door Nolf (2012) die stelt dat jeugdwerkers dienen te mikken op individuele én maatschappelijke verandering. In dit licht lijkt het ons essentieel dat sociaal werkers reflecteren over het soort werkperspectief dat aan jongeren voorgehouden wordt. Belangrijk is dat jeugdwerkers daarover met hun jongeren in dialoog gaan. Nolf (2012) stelt immers dat jeugdwerkers de opdracht hebben jongeren bewust te maken van de veranderbaarheid van onze samenleving. Sociaal werkers kunnen jongeren daarbij ondersteunen met betrekking tot de vraag hoe zij zich willen positioneren ten aanzien van wat de samenleving van hen verwacht.

REFERENTIES

- Aassve, A., Iacovou, M., & Mencarini, L.** (2006). Youth poverty and transition to adulthood in Europe. *Demographic Research*, 15, 21-50.
- Allen, J., & Meng, C.** (2010). *Voortijdige schoolverlaters: Aanleiding en gevolgen*. Maas-tricht: ROA
- Blommaert, M., Meyer, J., & Van Damme, J.** (2015). Hoe doen de afgestudeerden van TSO en BSO het op de arbeidsmarkt? Ook in vergelijking met ongekwalificeerden en ASO-ers. Research paper SSL/2015.05/4.0, Steunpunt SSL, Leuven.
- Boonaert, T & Coussée, F.** (2010). Jongeren aan de arbeid. In N. Vettenburg, J. Deklerck en J. Siongers, (Red.). *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2*. Leuven: Acco.
- Chen, Y.** (2011). Once a NEET always a NEET? Experiences of employment and unemployment among youth in a job training programme in Taiwan. *International Journal of Social Welfare*, 20(1), 33-42.
- Cockx, B.** (2013). *Youth unemployment in Belgium: diagnosis and key remedies*. *Inter-economics*, 48(4), 202-209.
- Coussée, F.** (2006). *De pedagogiek van het jeugdwerk*. Gent: Academia Press.
- Coussée, F., De Stoop, K., Bradt, L. & Nolf, M.** (2012). Emancipatorisch jeugdwerk in een marginaliserende context? In: F. Coussée & L. Bradt. (Red). *Jeugdwerk en sociale uitsluiting. Handvatten voor een emanciperend jeugdbeleid*. (pp. 17- 28). Leuven: Acco.
- Crivit, R.** (2014). Hoe problematisch is de jeugdwerkloosheid? *Krax*, 2(3), 26-30.
- Cruz, I., Siles, G. & Vrečer, N.** (2011). Invest for the long term or attained to immediate needs? Schools and the employment of less educated youths and adults. *European Journal of Education*, 46(2), 197-208.
- De Bie, M., De Vos, K., & Roose, R.** (2012). Geweld op school: kanttekeningen bij een probleemdefinitie. *TIJDSCHRIFT VOOR ONDERWIJSRECHT EN ONDERWIJSBELEID* (Vol. 24, pp. 24-30).
- De Vriendt, J.** (2012). Sociaal-cultureel werk op de tweesprong. Een instrument om de overtolligen in bedwang te houden of culturele actie voor vrijheid. In: F. Coussée & L. Bradt. (Red). *Jeugdwerk en sociale uitsluiting. Handvatten voor een emanciperend jeugdbeleid*. (pp. 113-122). Leuven: Acco.
- De Witte, K., Cabus, S., Thyssen, G., Groot, W., & van den Brink, H. M.** (2013). A critical review of the literature on school dropout. *Educational Research Review*, 10, 13-28.
- Demeyer, I.** (2008). "Gelijke kansen in het onderwijs: stand van zaken PISA-onderzoek. *TJK* 2008, 9, 3/4, 181-185.
- Dorn, S.** (1996). *Creating the Dropout: An Institutional and Social History of School Failure*. London: Praeger Publishers.
- Du Bois-Reymond, M.** (1998). 'I don't want to commit myself yet': young people's life concepts. *Journal of Youth Studies*, 1(1), 63-79.
- Eeckhout, J.** (2013). *Jeugdwerkloosheid. Startnota workshop Vlaamse Academie*. Geraadpleegd via <http://www.kvab.be/downloads/dp/jeugdwerkloosheid/Jan%20Eeckhout-Introductie.pdf>
- Elchardus, M. & Glorieux, I.** (1995). *Niet aan de arbeid voorbij. De werkloosheidservaring als reflectie over arbeid, solidariteit en sociale cohesie*. Brussel: VUBPRESS.
- Europese Commissie (2012).** *Werkdocument van de diensten van de commissie bij het voorstel voor een aanbeveling van de Raad betreffende het instellen van een jongerengarantie*. SWD (2012)409.
- Gangl, M.** (2002). Changing labour markets and early career outcomes: labour market entry in Europe over the past decade. *Work, Employment & Society*, 16(1), 67-90.
- Giddens, A.** (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Green, A. E., & Owen, D.** (2006). *The geography of poor skills and access to work*. Joseph Rowntree Foundation.
- Hadberg, A. V.** (2006). The methodology of Paul Willis. A review of "Learning to Labor: How Working Class Kids get Working Class Jobs". *Athenea Digital. Revista de pensamiento e investigación social*, 1(9).
- Herremans, W., Vanderbiesen, W., Boey, R., Braes, S., Theunissen, G., Sels, L.** (2013). *Trendrapport Vlaamse arbeidsmarkt 2012. Synthese en update*, 26 pp. Leuven.
- Hirtt, N., Nicaise, I., & De Zutter, D.** (2007). *De school van de ongelijkheid*. Berchem-Antwerpen: Epo.
- Hodgson, D.** (2007). Towards a more telling way of understanding early school leaving. *Issues in Educational Research*, 17(1), 40.
- Hooghe, M., Vanhoutte, B., Hardyns, W., & Bircan, T.** (2010). Unemployment, Inequality, Poverty and Crime Spatial Distribution Patterns of Criminal Acts in Belgium, 2001-06. *British Journal of Criminology*, azq067.
- HR Public.** (2015). *De jongerengarantie. Voor betere integratiemechanismen*. Brussel: HR Public. Geraadpleegd via http://nl.hrpublic.be/images/sites/la%20garantie%20jeune_synthese_nl.pdf
- Hsieh, H.-F. & Shannon S. E.** (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.
- Kondracki, N. L., Wellman, N. S. & Amundson, D. R.** (2002). Content analysis: review of methods and their applications in nutrition education. *Journal of Nutrition and Behavior*, 34(4), 224-230.
- Lamote, C., Van Damme, J., Blommaert, M., & Jo, M.** (2013). Wanneer de school geen optie meer is. Een studie naar de langetermijneffecten van vroegtijdig schoolverlaten op de latere beroepsloopbaan en andere levensdomeinen. *Over. werk. Tijdschrift van het Steunpunt WSE*, 23(4), 86-93.
- Lawy, R., Quinn, J., & Diment, K.** (2010). Responding to the 'needs' of young people in jobs without training (JWT): some policy suggestions and recommendations. *Journal of Youth Studies*, 13(3), 335-352.

- MacDonald, R. & Marsh J.** (2005). *Disconnected Youth? Growing up in Britain's Poor Neighbourhoods*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- MacDonald, R.** (2011). Youth transitions, unemployment and underemployment Plus ça change, plus c'est la même chose?. *Journal of Sociology*, 47(4), 427-444.
- Malmberg-Heimonen, I. & Vuori, J.** (2006). Activation or discouragement: the effect of enforced participation on the succes of job-search training. *European Journal of Social Work*, 8(4), 451-467.
- Manghelinckx, P.** (2014). Ongekwalificeerde uitstroom in steden blijft hoog. *Krax*, 3(2), 46-49.
- McDowell, L.** (2001) *Young Men Leaving School: White Working Class Masculinity*. [Book]. Youth Work Press: Leicester.
- Muyters, P.** (2014). Beleidsnota 2014-2019: *Werk, economie, wetenschap en innovatie*. Brussel: Vlaams Parlement. Geraadpleegd via <http://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/beleidsnota-2014-2019-werk-economie-wetenschap-en-innovatie>
- Nolf, M.** (2012). De meest boeiende job ter wereld. Hoe voorkom je een burn-out in zes stappen? In: F. Coussée & L. Bradt. (Red.). *Jeugdwerk en sociale uitsluiting. Handvatten voor een emanciperend jeugdbeleid*. (pp. 135-146). Leuven: Acco.
- Noppe, J.** (Red.) (2013). *Vlaamse Armoedemonitor 2013*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering. Geraadpleegd via <http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/Pages/2013-04-16-armoedemonitor2013.aspx>
- Oberon** (2008). *De belevingswereld van voortijdig schoolverlaters. Een onderzoeksrapportage*. In opdracht van Ministerie van OCW, Utrecht. Raad te plegen via <http://docplayer.nl/15876844-De-belevingswereld-van-voortijdig-schoolverlaters-een-onderzoeksrapportage.html>
- Parton, N. & O'Byrne, P.** (2000). What do we mean by constructive social work? *Critical social work*, 1(2), 1-17.
- Quinn, J., Lawy, R., & Diment, K.** (2008). 'Dead end kids in dead end jobs'? Reshaping debates on young people in jobs without training. *Research in Post Compulsory Education*, 13(2), 185-194.
- Roggemans, L., Smits, W., Spruyt, B. & Van Droogenbroeck, F.** (2013). *Sociaal bekeeld of in vrije val: sociale participatie door kansengroepen in Vlaanderen*. (Ad hoc onderzoeksnota januari 2013). Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR. Geraadpleegd via http://www.jeugdonderzoeksplatform.be/publicaties/Ad_hoc_opdracht_%20participatie.pdf
- Rumberger, R. W.** (2011). *Dropping out. Why students drop out of school and what can be done about it*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sen, H.** (2008). 'Time-out' in the land of Apu. *Childhoods, Bildungsmoratorium and the Middle Classes of Urban West Bengal*. VS: Springer.
- Settersten, R. & Ray, B.** (2010). What's going on with young people today? The long and twisting path to adulthood. *The future of children*, 20(1), 19-41.
- Shildrick, T. A. & MacDonald, R.** (2007). Biographies of exclusion: poor work and poor transitions. *International Journal of Lifelong Education*, 26(5), 589-604.
- Shildrick, T., MacDonald, R., Webster, C., & Garthwaite, K.** (2010). The low-pay, no-pay cycle: Understanding recurrent poverty. *York: Joseph Rowntree Foundation*.
- Smits, W.** (2011). It runs in the family? Sociale overerving van participatiepatronen. In J. Lievens & Waeye, H. (red.), *Participatie in Vlaanderen. Eerste analyses van de Participatiesurvey 2009*. (pp. 121-157). Leuven: Acco.
- Smyth, J., & Hattam, R.** (2002). Early school leaving and the cultural geography of high schools. *British Educational Research Journal*, 28(3), 375-397.
- Sourbron, M., Herremans, W.** (2013). *Jeugdwerkloosheid in Europa: Vlaanderen in een Europees regionaal vergelijkend perspectief*. Leuven: Steunpunt Werk en Sociale Economie.
- Stafford, Heaver, Ashworth, Bates, Walker, McKay & Trickey** (1999) *Work and young men*. Joseph Rowntree Foundation, York.
- Standing, G.** (2011). *The precariat: The new dangerous class*. London: A&C Black.
- Synerjob** (2013). *De jeugdwerkloosheid in België*. Geraadpleegd via http://synerjob.be/Synerjob_jeugdwerkloosheid.pdf
- Thomson, R.** (2007). A biographical perspective. In: M. J. Kehily (Red.). *Understanding youth: Perspectives, identities and practices*. Thousand Oaks: SAGE.
- Thomson, R., Bell, R., Holland, J., Henderson, S., McGrellis, S., & Sharpe, S.** (2002). Critical moments: choice, chance and opportunity in young people's narratives of transition. *Sociology*, 36(2), 335-354.
- Thomson, R., Holland, J., McGrellis, S., Henderson, S., Sharpe, S., Henderson, S. J., & McGrellis, M. S.** (2006). *Inventing Adulthood: A Biographical Approach to Youth Transitions*. Thousand Oaks: SAGE.
- Van Bouchaute, B.** (2005). Maakt jeugdwerk het verschil? *Sociaal cahier*, 2, 87-94.
- Van de Walle, T.** (2013). Deelnemen aan jeugdverenigingen en 'andere dingen doen'. Licht op de vrijetijdsbesteding van jongeren als beleidsvraagstuk. In: L. Bradt, S. Pleysier, J. Put, J. Siongers & B. Spruyt (Eds.). *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 3 en de JOP-scholmonitor 2013*. Leuven: Acco.
- Van Ewijk, H.** (1994). *De verschuiving. De veranderde status van jongeren in de jaren tachtig*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Van Hemel, L., Darquenne, R., Struyven, L., Van der Borght, Y., & Franssen, A.** (2009). *Een andere kijk op hardnekkige jeugdwerkloosheid: Aanbevelingen en succesfactoren bij de inschakeling van laaggeschoolde jongeren*. Koning Boudewijnstichting.
- Van Parys, L., & Struyven, L.** (2013). Withdrawal from the public employment service by young unemployed: a matter of non-take-up or of non-compliance? How non-profit social work initiatives may inspire public services. *European Journal of Social Work*, 16(4), 451-469.
- Vancraeynest, B.** (2013). *Dolfijnenredder*. Colum in MO Magazine. Raad te plegen via <http://www.mo.be/opinie/dolfijnenredder>
- VDAB** (2015). *Schoolverlatersrapport editie 2015*. Raad te plegen via <https://www.vdab.be/trends/schoolverlaters.shtml>

- VDAB Studiedienst** (2011). *Kansengroepen in kaart. Jongeren op de Vlaamse arbeidsmarkt. Laaggeschoolde jongeren in nood*. Raadpleegbaar via <https://www.vdab.be/trends/kik>
- Vlaamse Armoedemonitor** (2013) J. Noppe (Red.) Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering. Geraadpleegd via <http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/Pages/2013-04-16-armoedemonitor2013.aspx>
- Vranken, J., De Boyser, K. & Dierckx, D.** (2004). *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2004*. Leuven: Acco.
- Webster, C., Simpson, D., & MacDonald, R.** (2004). *Poor transitions: Social exclusion and young adults*. Bristol: Policy Press.
- Willis, P.** (1977). *Learning to labor. How working class kids get working class jobs*. Columbia University Press.
- Zinnecker, J.** (1995) The cultural modernisation of childhood. In: L. Chisholm, P. Büchner, H.-H. Krüger, M. Du Bois-Reymond (Eds.) (1995). *Growing up in Europe. Contemporary horizons in childhood and youth studies* (pp. 85-94). Berlin: Walter de Gruyter.